

Równe traktowanie w administracji publicznej

Wymiar regionalny i lokalny

Podręcznik

Warszawa 2014

Równe traktowanie w administracji publicznej. Wymiar regionalny i lokalny.
Podręcznik.

Autorzy: Karolina Brzezińska, Małgorzata Jonczy-Adamska, Michał Pawłęga
Konsultacja merytoryczna: dr Witold Klaus
Redakcja: Michał Pawłęga

Publikacja została wydana przez Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania w ramach Projektu *Równe Traktowanie Standardem Dobrego Rządzenia w Regionach*, współfinansowanego z programu Unii Europejskiej na rzecz zatrudnienia i solidarności społecznej PROGRESS (2007-2013).

Treści zawarte w publikacji nie są odzwierciedleniem oficjalnego stanowiska Komisji Europejskiej, nie są też tożsame ze stanowiskiem Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania.

Spis treści

Wprowadzenie	5
1. Antydyskryminacyjne i równościowe przepisy prawa	7
1.1. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie	7
1.2. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym	11
1.3. Przepisy dotyczące cudzoziemców	14
1.3.1. Ustawa o cudzoziemcach	14
1.3.2. Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej	15
1.4. Ustawa o radiofonii i telewizji	17
1.5. Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania	18
1.6. Zakaz dyskryminacji i równe traktowanie w systemie oświaty	19
2. Grupy narażone na dyskryminację i doznające dyskryminacji oraz wybrane problemy związane ze zjawiskiem dyskryminacji w kontekście regionalnym	27
2.1. Nierówne traktowanie i dyskryminacja w edukacji	27
2.2. Mniejszości narodowe, etniczne i cudzoziemcy	30
2.2.1. Mniejszości narodowe i etniczne	30
2.2.2. Cudzoziemcy	34
2.3. Mniejszości wyznaniowe i religijne	37
2.4. Przemoc w rodzinie i bliskich związkach	39
2.5. „Mowa nienawiści” i „przestępstwa motywowane nienawiścią” – znaczenie tych zjawisk i skutki dla ofiar i społeczeństwa	41
2.6. Sytuacja grup narażonych na dyskryminację w mniejszych miastach i na obszarach wiejskich	42
3. Rozwiązania systemowe i instytucjonalne w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym	45
3.1. Rozwiązania systemowe w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym	45
3.1.1. Krajowy Program Działań na Rzecz Równego Traktowania na lata 2013–2016	45
3.1.2. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie	48
3.1.3. Wojewódzkie Programy Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie	49
3.1.4. Zespoły Interdyscyplinarne do Spraw Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie	49
3.1.5. Pełnomocnicy wojewodów do spraw mniejszości narodowych i etnicznych	49
3.1.6. Działania systemowe na rzecz społeczności romskiej	50
3.1.7. Działania systemowe na rzecz osób starszych	52
3.1.8. Gminne Rady Seniorów	56
3.2. Dobre praktyki w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym	57
3.3. Możliwości finansowania działań w zakresie równego traktowania w funduszach strukturalnych Unii Europejskiej na lata 2014–2020	69
4. Przypadki nierównego traktowania – zadania dla administracji regionalnej	75
5. Urzędy odpowiedzialne za politykę równego traktowania i politykę antydyskryminacyjną na poziomie centralnym	81

1. Wprowadzenie

Michał Pawłęga

Niniejszy podręcznik ma na celu przedstawienie informacji dotyczących wyzwań oraz możliwości podejmowania działań w zakresie równego traktowania na poziomie regionalnym i lokalnym. Publikacja jest skierowana zarówno do osób zatrudnionych w wojewódzkiej administracji rządowej, jak również do pracowników jednostek samorządu województwa, powiatu oraz gminy.

Przedstawione w opracowaniu przepisy dotyczące równego traktowania znajdują szczególne zastosowanie w kontekście regionalnym i lokalnym. Równoległe do nich obowiązują także inne akty prawne, stanowiące „prawo antydyskryminacyjne”. Zostały one przedstawione w podręczniku *Równe traktowanie w administracji publicznej*¹, wydanym staraniem Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania. Do wspomnianych przepisów „prawa antydyskryminacyjnego” należy zaliczyć w szczególności ustawę z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania². Ze względu na fakt, iż zakres stosowania tej ustawy jest ograniczony, poszukując skutecznej ochrony dla osób doznających dyskryminacji, można odnosić się do uregulowań prawnych zawartych w prawie pracy, w prawie karnym, w prawie cywilnym oraz w innych ustawach odnoszących się do konkretnych grup osób narażonych na dyskryminację lub w ustawach regulujących poszczególne zagadnienia (np. ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy³).

Wspomniany podręcznik *Równe traktowanie w administracji publicznej* odwołuje się do szerszego kontekstu tworzenia i realizowania polityki równego traktowania w Polsce oraz wskazuje na związane z tym wyzwania. Mając na uwadze powyższe, należy go traktować komplementarnie do informacji przedstawionych w niniejszej publikacji.

¹ *Równe traktowanie w administracji publicznej. Podręcznik*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2014.

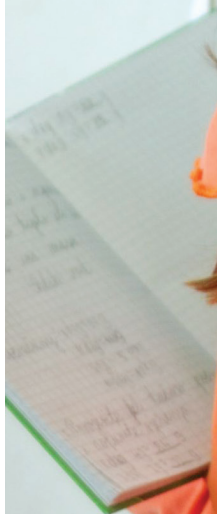
² Dz.U. z 2011 r. Nr 254, poz. 1700 z późn. zm.

³ T.j. Dz.U. z 2013 r., poz. 674 z późn. zm.

Урок
Мама = Зима

1 1

свѣтлаянь — Зима —
|
стужба

1. Antydyskryminacyjne i równościowe przepisy prawa

Karolina Brzezińska

Przepisy antydyskryminacyjne zostały zawarte w wielu aktach prawnych obowiązujących w Polsce, m.in. w: Konstytucji RP⁴, Kodeksie pracy⁵, Kodeksie karnym⁶ czy też w ustawie o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania. Wspomniane akty prawne dają możliwość uzyskania ochrony przed dyskryminacją i nierównym traktowaniem, w zależności od sfery, w której doszło do naruszenia zasady równego traktowania. W celu zapoznania się ze szczegółowym omówieniem tych regulacji odsyłamy Czytelnika do → rozdziału 1. „Polityka antydyskryminacyjna” podręcznika *Równe traktowanie w administracji publicznej*. Uregulowania prawne dotyczące zasady równego traktowania odnaleźć można w wielu innych aktów prawnych, które ze względu na ich istotny lokalny oraz regionalny kontekst, są przedmiotem niniejszej publikacji.

1.1. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁷ przyjmuje założenie, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, przede wszystkim prawo do życia, zdrowia oraz poszanowania godności osobistej.

Ponieważ kobiety znacznie częściej niż mężczyźni doświadczają przemocy w rodzinie i w bliskich relacjach, doświadczanie przemocy przez kobiety jest uznawane za przejaw dyskryminacji ze względu na płeć, wynikającej z dominacji fizycznej i ekonomicznej mężczyzn w życiu rodzinnym.

Ustawa ta przewiduje wiele rozwiązań mających na celu udzielenie pomocy osobom dotkniętym przemocą, m.in. izolację sprawcy od ofiary.

Na podstawie art. 10 ust. 1 ustawy Rada Ministrów ma obowiązek opracowywania **Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie**, którego głównym celem jest efektywniejsze przeciwdziałanie temu zjawisku. Tekst wspomnianego programu dostępny jest na stronie internetowej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Szczegółowe informacje na temat celów programu zostały opisane w → rozdziale 3. „Rozwiązania systemowe i instytucjonalne w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym”.

Za realizację Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie odpowiadają:

- podnoszenie kompetencji, szczególnie w obszarach nowego zakresu zadań i ról pracownika socjalnego w celu podniesienia skuteczności prowadzenia pracy socjalnej,
- kształcenie nowych specjalności zawodowych dla zadań w pomocy i integracji społecznej (pracowników świadczących bezpośrednio usługi, specjalistów-tutorów).

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

⁵ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (t.j. Dz.U. z 1998 r. Nr 1, poz. 94 z późn. zm.).

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

⁷ Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.).

Jednocześnie zadaniem ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego (aktualnie jest to Minister Pracy i Polityki Społecznej) jest realizowanie działań dotyczących monitorowania programu. Zgodnie z art. 11 ustawy Rada Ministrów przedkłada Sejmowi RP sprawozdanie z realizacji programu – w terminie do 30 września każdego roku.

Na szczeblu centralnym program realizuje Krajowy Koordynator Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, którym jest Wiceminister Pracy i Polityki Społecznej (w randze sekretarza lub podsekretarza stanu). Z kolei na szczeblu wojewódzkim za realizację programu odpowiadają powoływani przez wojewodów wojewódzcy koordynatorzy realizacji krajowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie (najczęściej są to osoby zatrudnione w wydziałach polityki społecznej urzędów wojewódzkich). Organem odpowiadającym za realizowanie działań związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie o znaczeniu ogólnokrajowym jest – powoływany na podstawie ustawy – Zespół Monitorujący do Spraw Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (art. 10a i 10b). Pełni on funkcje opiniodawczo-doradcze w stosunku do ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego.

Zgodnie z art. 10b ustawy Minister Pracy i Polityki Społecznej powołuje w skład Zespołu Krajowego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie jako Przewodniczącego Zespołu oraz osoby reprezentujące:

- organy administracji rządowej oraz jednostki im podległe lub przez nie nadzorowane (7 osób zgłoszonych przez te podmioty),
- jednostki samorządu terytorialnego (5 osób spośród zgłoszonych przez stronę samorządową w Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego),
- organizacje pozarządowe, związki i porozumienia organizacji pozarządowych oraz kościołów i związków wyznaniowych (10 osób spośród zgłoszonych przez te podmioty).

Posiedzenia są zwoływane przez Przewodniczącego Zespołu lub na wniosek co najmniej jednej czwartej liczby członków wchodzących w skład Zespołu, jednak nie rzadziej niż raz na pół roku.

Do kompetencji Zespołu należy:

- opracowywanie standardów pomocy ofiarom przemocy w rodzinie,
- inicjowanie, wspieranie i monitorowanie działań związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie,
- wyrażanie opinii dotyczących stosowania ustawy,
- inicjowanie zmian w przepisach,
- wyrażanie opinii w przypadku sporów powstałych między organami administracji publicznej a organizacjami pozarządowymi w związku z realizacją ustawy.

Zadania wojewodów

Do zadań wojewodów na płaszczyźnie przeciwdziałania przemocy w rodzinie należy w szczególności nadzór nad realizacją działań wykonywanych przez samorządy gminne, powiatowe i samorząd województwa, oraz przez podmioty niepubliczne, które zawarły umowy z organami administracji rządowej i samorządowej na realizację działań związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie (art. 7 ust. 1 ustawy).

Zadania samorządu województwa

Zadania samorządu województwa związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie dotyczą przede wszystkim opracowywania wojewódzkich programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie, tworzenia ramowych programów pomocy oraz organizowania szkoleń dla osób realizujących działania związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie (art. 6 ust. 6 ustawy). Wojewódzki program przeciwdziałania przemocy w rodzinie powinien zawierać diagnozę sytuacji w danym województwie (analiza danych krajowych i wojewódzkich, w tym dane dotyczące realizacji procedury „Niebieska Karta”, analiza posiadanych zasobów, wnioski), cele, działania, harmonogram i wskaźniki służące do pomiaru realizacji programu oraz informacje na temat sposobu finansowania zaplanowanych działań. Z kolei szkolenia dla osób realizujących działania związane z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie powinny odpowiadać na zdiagnozowane w wojewódzkim programie luki kompetencyjne osób realizujących zadania określone w programie. Na przykład mogą to być szkolenia dotyczące zapobiegania przemocy w rodzinie, wykorzystywania zaleceń i procedur postępowania interwencyjnego związanych z przemocą w rodzinie, a także szkolenia, konferencje i seminaria mające na celu wymianę doświadczeń i integrację środowiska działającego na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Zadania samorządu powiatowego

Do zadań związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie na szczeblu powiatowym należy w szczególności realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, realizacja działań diagnostyczno-prewencyjnych związanych z wdrażaniem prawidłowych metod wychowawczych wobec dzieci w rodzinach, które są zagrożone przemocą, oraz zapewnienie osobom dotkniętym przemocą miejsc w ośrodkach wsparcia i interwencji kryzysowej. Dopelnieniem tego zadania są obowiązki dotyczące pieczy zastępczej, tj. zapewnienie opieki nad dzieckiem w przypadku braku możliwości zapewnienia opieki i wychowania przez rodziców¹.

Jednocześnie powiaty, w ramach realizowanych zadań z zakresu administracji rządowej, są zobowiązane w szczególności do tworzenia i prowadzenia specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie oraz opracowywania i realizacji programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie. Zadania te są finansowane z budżetu państwa (art. 6 ust. 3–5 ustawy).

¹ Art. 32 i n. ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2011 r. Nr 149, poz. 887 z późn. zm.).

Zadania samorządu gminnego

Gminy w ramach ustawowo określonych zadań własnych zostały zobowiązane do tworzenia gminnych systemów przeciwdziałania przemocy. Zadania gminy w tym zakresie powinny być realizowane na podstawie ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej² oraz ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi³ (art. 6 ust. 1 ustawy). Przepisy te bezpośrednio odnoszą się do problematyki związanej z przemocą w rodzinie i bliskich związkach oraz wsparcia dla ich ofiar.

Zgodnie z art. 6 ust. 2 oraz 9a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie gmina ma obowiązek prowadzić działania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, m.in. poprzez tworzenie zespołów interdyscyplinarnych. Zespół taki powołuje wójt, burmistrz lub prezydent miasta, włączając w jego skład osoby reprezentujące jednostki organizacyjne pomocy społecznej, gminną komisję rozwiązywania problemów alkoholowych, Policję, jednostki oświaty i ochrony zdrowia oraz organizacje pozarządowe. W skład zespołu wchodzi także kuratorzy sądowi. Mogą w nich również zasiadać prokuratorzy oraz osoby reprezentujące inne podmioty, działające na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Funkcjonowanie oraz tryb i sposób powoływania i odwoływania członków zespołu interdyscyplinarnego określa w drodze uchwały rada gminy.

Do zadań zespołu interdyscyplinarnego należą przede wszystkim działania w obszarze profilaktyki, jak również zapobiegania i przeciwdziałania przemocy oraz koordynowanie działań instytucji pomocowych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie i zapewnienia odpowiedniego wsparcia ofiarom w danej gminie. Zgodnie z art. 9a ustawy zespół interdyscyplinarny działa na podstawie porozumień zawartych między wójtem, burmistrzem albo prezydentem miasta a podmiotami wchodzącymi w skład zespołu.

Dzięki zaangażowaniu osób reprezentujących administrację publiczną oraz różne organizacje i środowiska, zespoły interdyscyplinarne mają możliwość spojrzenia na problem, jakim jest przemoc w rodzinie, w sposób kompleksowy i podjąć zróżnicowane działania, zgodne z kompetencjami tworzących go podmiotów.

Do rozwiązywania problemów związanych z indywidualnymi przypadkami przemocy w rodzinie zespoły interdyscyplinarne mogą powoływać grupy robocze.

Warto zwrócić uwagę, że osoby wchodzące w skład zespołów oraz grup roboczych realizują swoje zadania w ramach obowiązków służbowych lub zawodowych, co gwarantuje stabilność funkcjonowania systemu.

Gmina ma także obowiązek wspierania rodzin, które przeżywają trudności w wypełnianiu swoich funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Realizacja tego zadania może polegać m.in. na zatrudnieniu asystentów rodziny oraz prowadzeniu placówek wsparcia dziennego dla dzieci⁴.

² T.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 182 z późn. zm.

³ T.j. Dz.U. z 2012 r. poz. 1356 z późn. zm.

⁴ Art. 8 i n. ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 135 z późn. zm.).

„Niebieskie Karty”

Podstawowym narzędziem służącym do ograniczania zjawiska przemocy w rodzinie jest procedura „Niebieskie Karty”, określona w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”⁵. Zgodnie z procedurą „Niebieskie Karty” podmiotami uprawnionymi do podjęcia interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą są jednostki organizacyjne pomocy społecznej, gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, Policja, oświata i podmioty ochrony zdrowia. W przypadku podjęcia interwencji przez którykolwiek z uprawnionych podmiotów jest on zobowiązany do przekazania informacji o podjętych działaniach przewodniczącemu zespołu interdyscyplinarnego, funkcjonującemu na poziomie gminy.

Do zainicjowania procedury „Niebieskie Karty” nie jest wymagana zgoda osoby dotkniętej przemocą w rodzinie.

Do wszczęcia procedury wystarczający jest fakt wystąpienia podejrzenia stosowania przemocy w rodzinie w toku prowadzonych przez wyżej wskazane podmioty czynności służbowych bądź zawodowych. Zgłoszenia może także dokonać członek rodziny, w której dochodzi do przemocy, lub osoba będąca świadkiem przemocy w rodzinie. Na tym etapie nie ma konieczności poparcia przypuszczeń dowodami. W celu podjęcia dalszych czynności interwencyjnych, polegających na zainicjowaniu pracy w grupie roboczej, wymagane jest natomiast zaistnienie uzasadnionego podejrzenia przemocy w rodzinie. Zakończenie czynności w ramach procedury „Niebieskie Karty” następuje w przypadku ustania przemocy w rodzinie i uzasadnionego przypuszczenia o zaprzestaniu dalszego stosowania przemocy, po zrealizowaniu indywidualnego planu pomocy, a także po podjęciu rozstrzygnięcia o braku konieczności podejmowania działań wobec niewystępowania przemocy.

1.2. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym⁶ powierza organom administracji publicznej realizowanie zadań w zakresie równego traktowania osób należących do mniejszości⁷.

⁵ Dz.U. z 2011 r. Nr 209, poz. 1245.

⁶ Dz.U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141 z późn. zm.

⁷ **Mniejszość narodowa** to grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki: jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej, w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją, dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji, ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę, jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat oraz utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

Mniejszość etniczna to grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki: jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej, w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją, dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji, ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażenie i ochronę, jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat oraz nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

Język regionalny, zgodnie z Europejską Kartą Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, to język tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa i różniący się od oficjalnego języka tego państwa. Język regionalny nie obejmuje dialektów oficjalnego języka państwa ani języków migrantów.

Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym

Art. 6.

1. Zabrania się dyskryminacji wynikającej z przynależności do mniejszości.
2. Organy władzy publicznej są obowiązane podejmować odpowiednie środki w celu:
 - 1) popierania pełnej i rzeczywistej równości w sferze życia ekonomicznego, społecznego, politycznego i kulturalnego pomiędzy osobami należącymi do mniejszości, a osobami należącymi do większości;
 - 2) ochrony osób, które są obiektem dyskryminacji, wrogości lub przemocy, będących skutkiem ich przynależności do mniejszości;
 - 3) umacniania dialogu międzykulturowego.

Ustawa wprowadza też wiele rozwiązań, które gwarantując prawa językowe, i służąc podtrzymaniu i rozwojowi tożsamości i kultury mniejszości oraz zachowaniu i rozwojowi języka regionalnego, mają prorównościowy charakter.

Kultura i edukacja

Ustawa zobowiązuje organy władzy publicznej do podejmowania działań, których celem jest ochrona, zachowanie i rozwój kultury mniejszości narodowych i etnicznych (art. 18 ustawy) oraz zachowanie i rozwój języka regionalnego (art. 20 ustawy). Zadania te są realizowane przez udzielanie dotacji celowych i podmiotowych, które mogą być przeznaczane na wspieranie działalności kulturowej mniejszości, w tym m.in. działalność instytucji kultury, ruchu artystycznego i twórczości mniejszości, realizację inwestycji służących zachowaniu tożsamości narodowej i etnicznej, wydawanie publikacji czy działania związane z ochroną miejsc związanych z kulturą mniejszości. Dotacje te są przyznawane z części budżetu państwa, którego dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych. Mogą być one także udzielane z pominięciem otwartego konkursu ofert. Minister co roku dokonuje ogłoszenia zasad postępowania w sprawach dotyczących udzielania dotacji. Szczegółowe informacje na temat postępowania przy udzielaniu tych dotacji można znaleźć na stronie Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji⁸.

Informacje o regulacjach prawnych dotyczących edukacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz osób posługujących się językiem regionalnym zostały przedstawione w → rozdziale 1.6. „Zakaz dyskryminacji i równe traktowanie w systemie oświaty”.

Język mniejszości i język regionalny

Ustawa zapewnia także możliwość swobodnego posługiwania się językiem mniejszości (oraz językiem regionalnym) w życiu prywatnym i publicznym. Osoby należące do mniejszości narodowych i etnicznych oraz osoby posługujące się językiem regionalnym uprawnione są też do nauki języka mniejszości, jak też do nauki wybranych przedmiotów w języku mniejszości.

⁸ www.mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/dotacje (dostęp z dnia 28 listopada 2013 r.).

Ustawa nadaje osobom należącym do mniejszości narodowych, etnicznych oraz osobom posługującym się językiem regionalnym prawo do posługiwania się swoimi imionami i nazwiskami w tradycyjnym brzmieniu, w szczególności do ich rejestracji w aktach stanu cywilnego oraz dokumentach tożsamości.

Imiona i nazwiska, zapisywane w innym alfabecie niż łaćński, podlegają transliteracji na podstawie rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 maja 2005 r. w sprawie sposobu transliteracji imion i nazwisk osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych zapisanych w alfabecie innym niż alfabet łaćński⁹.

Zgodnie z przepisami ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym język mniejszości może być używany jako język pomocniczy, służący – obok języka polskiego – do kontaktu z organami gminy (art. 9). Aby było to możliwe, liczba mieszkanek i mieszkańców należących do mniejszości, wyrażających chęć używania swojego języka jako pomocniczego, musi stanowić co najmniej 20% ogólnej liczby mieszkańców danej gminy.

Gmina, w której używany jest język pomocniczy, musi zostać wpisana do Urzędowego Rejestru Gmin, w których jest używany język pomocniczy. Wpisu dokonuje minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych (obecnie jest to Minister Administracji i Cyfryzacji), na podstawie wniosku zainteresowanej rady gminy, po uprzednim podjęciu przez tę gminę uchwały o wyrażeniu zgody na wprowadzenie w niej języka pomocniczego¹⁰.

W przypadku odmowy dokonania takiego wpisu rada gminy może wnieść skargę do sądu administracyjnego (art. 10 ustawy).

W przypadku dokonania wpisu gminy do wspomnianego rejestru osobom zatrudnionym w urzędzie gminy, jednostkach pomocniczych gminy oraz w gminnych jednostkach i zakładach budżetowych może być przyznany dodatek z tytułu znajomości języka pomocniczego obowiązującego na terenie gminy¹¹. Wpis umożliwia także zwracanie się przez osoby należące do mniejszości narodowych i etnicznych do organów gminy w języku pomocniczym w formie pisemnej lub ustnej oraz uzyskiwanie na złożony wniosek odpowiedzi w języku pomocniczym w takiej samej formie. W języku pomocniczym mogą być wnoszone także podania do organów gminy.

Na mocy art. 12 ust. 1 ustawy mniejszości narodowe i etniczne oraz społeczność posługująca się językiem regionalnym mają również prawo do umieszczania dodatkowych tradycyjnych nazw w języku mniejszości obok urzędowych nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych (m.in. nizin, gór, rzek, jezior) oraz nazw ulic ustalonych w języku polskim. Warunkiem wprowadzenia dodatkowej nazwy jest wpisanie gminy do prowadzonego przez ministra właściwego do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych rejestru gmin, na obszarze których używane są nazwy w języku mniejszości. Minister dokonuje powyższego wpisu na wniosek rady gminy, przekazany za pośrednictwem wojewody (art. 13 ustawy). Rada gminy może wystąpić z takim wnioskiem z własnej inicjatywy, jak też na wniosek mieszkańców.

⁹ Dz.U. z 2005 r. Nr 102, poz. 855.

¹⁰ Wzór wniosku został określony w rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 maja 2005 r. w sprawie Urzędowego Rejestru Gmin, w których jest używany język pomocniczy (Dz.U. z 2005 r. Nr 102, poz. 856).

¹¹ Wykaz dyplomów, zaświadczeń lub certyfikatów stanowiących potwierdzenie znajomości języka pomocniczego został określony w rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 16 czerwca 2005 r. w sprawie dyplomów, zaświadczeń lub certyfikatów potwierdzających znajomość języka pomocniczego (Dz.U. z 2005 r. Nr 119, poz. 101³).

Zadania wojewody

Zgodnie z ustawą za koordynowanie działań organów administracji rządowej w odniesieniu do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym podejmowanie działań na rzecz respektowania ich praw, w tym przeciwdziałanie dyskryminacji, czy też rozwiązywanie problemów tych mniejszości oraz zapewnienie respektowania praw osób posługujących się językiem regionalnym w województwie odpowiedzialny jest wojewoda. W celu realizacji tych zadań wojewoda jest zobowiązany do współdziałania z organami samorządu terytorialnego i organizacjami społecznymi, w szczególności z organizacjami mniejszości. Do zadań wojewody należy także opiniowanie realizowanych na terenie danego województwa programów na rzecz mniejszości i zachowania rozwoju języka regionalnego.

Wojewoda do realizacji działań dotyczących mniejszości narodowych i etnicznych może ustanowić pełnomocnika odpowiadającego za realizowanie działań w tym zakresie na poziomie województwa (art. 22 ustawy). Zadania i sposób pracy pełnomocników do spraw mniejszości narodowych i etnicznych omówiono w → rozdziale 3. „Rozwiązania systemowe i instytucjonalne w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym”.

Zadania jednostek samorządu terytorialnego

Wiele uprawnień mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym realizowanych jest za pośrednictwem organów gmin i powiatów. Samorząd gminny i powiatowy współuczestniczy w realizacji zadań w obszarze edukacji, kultury oraz praw językowych mniejszości oraz w działaniach integracyjnych skierowanych do społeczności romskiej. Warto też zauważyć, że od sytuacji w społecznościach lokalnych zależy w dużym stopniu kondycja mniejszości i poziom realizacji zasady równego traktowania w odniesieniu do ich członków.

1.3. Przepisy dotyczące cudzoziemców

1.3.1. Ustawa o cudzoziemcach

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach¹² jest podstawowym aktem prawnym, regulującym zagadnienia związane z wjazdem, pobytem i wyjazdem cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Ustawa o cudzoziemcach, która weszła w życie z dniem 1 maja 2014 r. zawiera wiele zmian w stosunku do ustawy obowiązującej uprzednio, od 2003 r.¹³. Wprowadza ona do polskiego porządku prawnego uregulowania Unii Europejskiej, porządkując jednocześnie dotychczas obowiązujące przepisy. Zmiany te mają przyczynić się do usprawnienia oraz przyspieszenia postępowań administracyjnych prowadzonych wobec cudzoziemców. Ustawa wprowadza wspólne wymogi odnośnie do udzielania cudzoziemcom zezwoleń na pobyt czasowy, przy jednoczesnym wskazaniu właściwych w tej sprawie organów oraz określeniu wymogów dotyczących składanych wniosków. Zmiany odnoszą się zarówno do wydawania zezwoleń na pobyt czasowy w celu podjęcia pracy, w celu prowadzenia działalności gospodarczej, jak i w celu kształcenia na studiach.

¹² Dz.U. z 2013 r. poz. 1650.

¹³ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2003 r. Nr 128, poz. 1175 z późn. zm.).

Obowiązki informacyjne w języku zrozumiałym

Ustawa dokonuje istotnego ujednoczenia regulacji dotyczących pisemnego pouczenia cudzoziemców przez prowadzący postępowanie organ administracji publicznej.

Informacje o zasadach i trybie postępowania oraz o przysługujących cudzoziemcowi prawach i obowiązkach odnośnie do postępowań administracyjnych dotyczących legalizacji pobytu oraz zobowiązania do powrotu powinny być przekazane w języku zrozumiałym dla cudzoziemca.

Legalizacja pobytu dla ofiar handlu ludźmi

Ustawa przewiduje także bardziej korzystne w stosunku do poprzednio obowiązującej ustawy procedury dotyczące legalizacji pobytu cudzoziemców będących ofiarami handlu ludźmi. Wprowadza uproszczenie trybu legalizacji pobytu w tzw. czasie do namysłu (tj. okresie pomiędzy wykryciem osoby pokrzywdzonej tym przestępstwem przez organy ścigania a podjęciem przez zainteresowaną osobę decyzji odnośnie do współpracy z polskimi organami wymiaru sprawiedliwości) poprzez zastąpienie decyzji wojewody w tej sprawie zaświadczeniem wydawanym przez organy ścigania. Na mocy ustawy ofiary handlu ludźmi, które podjęły współpracę z organami ścigania i obawiają się wrócić do kraju pochodzenia, w znacznie przyspieszony sposób będą mogły otrzymać zezwolenie na pobyt stały.

1.3.2. Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej

Do Polski trafiają także cudzoziemcy uciekający przed prześladowaniem (stwarzającym zagrożenie dla ich życia lub zdrowia) w kraju pochodzenia i poszukujący ochrony. Osoby takie mogą uzyskać status uchodźcy, może im zostać udzielona ochrona uzupełniająca, zgoda na pobyt tolerowany, ochrona czasowa lub azyl. Sposób udzielenia tych form ochrony oraz praw przysługujących w trakcie ich przyznawania określa ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹⁴.

Status uchodźcy może zostać udzielony cudzoziemcowi, jeżeli na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem w kraju pochodzenia z powodu rasy, religii, narodowości, przekonań politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej nie może lub nie chce on korzystać z ochrony tego kraju (art. 13 ust. 1 ustawy).

Z kolei ochrona uzupełniająca może zostać przyznana cudzoziemcowi, który nie spełnia warunków do nadania statusu uchodźcy w przypadku, gdy powrót do kraju pochodzenia może narazić go na rzeczywiste ryzyko doznania poważnej krzywdy poprzez orzeczenie kary śmierci lub wykonanie egzekucji, tortury, nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie lub poważne i zindywidualizowane zagrożenie dla życia lub zdrowia, wynikające z powszechnego stosowania przemocy wobec ludności cywilnej w sytuacji międzynarodowego lub wewnętrznego konfliktu zbrojnego i gdy ze względu na to ryzyko cudzoziemiec nie może lub nie chce korzystać z ochrony kraju pochodzenia (art. 15 ustawy).

¹⁴ Tj. Dz.U. z 2012 r. poz. 680 z późn. zm.

Zgoda na pobyt tolerowany może zostać przyznana osobom, którym odmówiono statusu uchodźcy i ochrony uzupełniającej, a których nie można wydrzeć do kraju pochodzenia, gdyż wydrzeć byłoby możliwe jedynie do kraju, w którym zagrożone byłyby podstawowe prawa cudzoziemca, takie jak: prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego lub gdyby powodowało narażenie na tortury, nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie lub pracę przymusową, a także wtedy, gdy wydrzeć spowodowałoby naruszenie prawa do życia w rodzinie lub praw dziecka albo gdy jest niemożliwe z przyczyn niezależnych od organu wykonującego decyzję o wydrzeć i z przyczyn niezależnych od cudzoziemca (art. 97 ust. 1 ustawy).

Ochrona czasowa przysługuje cudzoziemcom przybywającym do Polski masowo, opuszczającym kraj pochodzenia lub określony obszar geograficzny z powodu obcej inwazji, wojny, wojny domowej, konfliktów etnicznych lub rażących naruszeń praw człowieka (art. 106 ust. 1 ustawy).

Z kolei azyl może zostać udzielony cudzoziemcowi, gdy jest to niezbędne do zapewnienia mu ochrony i – w odróżnieniu do statusu uchodźcy, który nie wymaga spełnienia takiego warunku – gdy przemawia za tym ważny interes Rzeczypospolitej Polskiej (art. 90 ust. 1 ustawy).

Szczególną ochroną w toku postępowań o nadanie statusu uchodźcy objęte są następujące grupy cudzoziemców: małoletni przebywający na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bez przedstawiciela prawnego lub zwyczajowego (małoletni bez opieki), ofiary przemocy oraz osoby niepełnosprawne (rozdział 4 ustawy). Zeznania od takich osób odbiera się w warunkach dostosowanych do ich potrzeb i możliwości percepcji. Czynności w toku postępowania są dokonywane przy udziale psychologa lub pedagoga (w przypadku małoletnich bez opieki) albo psychologa lub lekarza (w przypadku ofiar przemocy i osób niepełnosprawnych), wyłącznie przez wykwalifikowanych pod tym względem pracowników.

Cudzoziemcom, którzy uzyskali w Polsce ochronę międzynarodową, przysługują w zasadzie prawa tożsame z prawami przysługującymi obywatelom polskim, takie jak: prawo prowadzenia działalności gospodarczej, prawo do pracy, nauki czy ubezpieczenia zdrowotnego i społecznego oraz korzystania z systemu pomocy społecznej. Dodatkowo osoby te mają prawo do otrzymywania pomocy integracyjnej¹⁵.

Pomoc integracyjna jest oferowana przez rok. W jej ramach cudzoziemiec otrzymuje środki na utrzymanie, a także wsparcie socjalne. Pomoc integracyjna dla cudzoziemców należy do zadań własnych powiatu i jest udzielana przez starostę, poprzez działające w jego imieniu powiatowe centrum pomocy rodzinie, właściwe ze względu na miejsce zamieszkania cudzoziemca.

Cudzoziemcy objęci różnymi formami ochrony mają w Polsce prawo do korzystania z edukacji. Uprawnienia te zostały omówione w → rozdziale 1.6. „Zakaz dyskryminacji i równe traktowanie w systemie oświaty”.

¹⁵ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 182 z późn. zm.) oraz rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 9 marca 2009 r. w sprawie udzielania pomocy cudzoziemcom, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą (Dz.U. z 2009 r. Nr 45, poz. 366 z późn. zm.).

1.4. Ustawa o radiofonii i telewizji

Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji¹⁶ nakłada na publiczną radiofonię i telewizję obowiązek realizowania misji publicznej.

Misja publiczna została zdefiniowana jako dostarczanie całemu społeczeństwu oraz jego częściom zróżnicowanych programów, w tym w zakresie kultury czy edukacji, które będą się charakteryzować m.in. bezstronnością i niezależnością (art. 21 ustawy).

Ustawa zakazuje emitowania programów, które zawierają treści dyskryminujące.

Ustawa o radiofonii i telewizji

Art. 18 ust. 1.

Audycje lub inne przekazy nie mogą propagować działań sprzecznych z prawem, z polską racją stanu oraz postaw i poglądów sprzecznych z moralnością i dobrem społecznym, w szczególności nie mogą zawierać treści nawołujących do nienawiści lub dyskryminujących ze względu na rasę, niepełnosprawność, płeć, wyznanie lub narodowość.

Ustawa zakazuje także nadawania przekazów handlowych (reklama, telemarketing) naruszających godność lub zawierających treści o charakterze dyskryminującym ze względu na rasę, płeć, narodowość, pochodzenie etniczne, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek oraz orientację seksualną (art. 16b ust. 3).

Nadawcy programów telewizyjnych są też zobowiązani do zapewniania dostępności programów dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku lub słuchu przez wprowadzanie odpowiednich udogodnień: audiodeskrypcji, napisów dla niesłyszących oraz tłumaczeń na język migowy, tak aby co najmniej 10% kwartalnego czasu nadawania programu, z wyłączeniem reklam i telesprzedazy, posiadało takie udogodnienia (art. 18a ustawy).

W przypadku niedostosowania się dostawców usług medialnych do wskazanych powyżej wymogów Przewodniczący Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji może przeprowadzić kontrolę, wezwać dostawcę do zaniechania podejmowanych działań, wydać decyzję nakazującą zaniechanie, a także nałożyć karę pieniężną (art. 10 i 53 ustawy).

W ramach realizowania misji publiczna radiofonia i telewizja mają także obowiązek uwzględniania potrzeb mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, w tym emitowania programów informacyjnych w językach mniejszości oraz w języku regionalnym (art. 21 ust. 1a pkt 8a ustawy). Jednocześnie, by zapewnić mniejszościom narodowym i etnicznym oraz społecznościom posługującym się językiem regionalnym wpływ na program publicznych mediów, zgodnie z art. 30 ust. 2 pkt 4a ustawy, dyrektorzy oddziałów publicznego radia i telewizji przy powoływaniu do rad programowych oddziałów emitujących programy w językach mniejszości i regionalnym mają obowiązek uwzględniania kandydatek i kandydatów zgłaszanych przez organizacje społeczne mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym.

¹⁶ T.j. Dz.U. z 2011 r. Nr 43, poz. 226 z późn. zm.

1.5. Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania

Prawne gwarancje związane z wolnością sumienia i wyznania, dotyczące m.in. wykonywania praktyk religijnych zostały uregulowane w ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania¹⁷. Ustawa gwarantuje wierzącym wszystkich wyznań oraz niewierzącym równe prawa w życiu państwowym, politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym (art. 1 ust. 3) i zakazuje dyskryminacji z przyczyn religijnych oraz światopoglądowych, a więc przekonań i opinii wyrażanych indywidualnie i zbiorowo, prywatnie i publicznie.

Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania

Art. 6.

1. Nikt nie może być dyskryminowany bądź uprzywilejowany z powodu religii lub przekonań w sprawach religii.
2. Nie wolno zmuszać obywateli do niebrania udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych ani do udziału w nich.

Zgodnie z ustawą można ponadto tworzyć m.in. wspólnoty religijne w celu wyznawania i szerzenia wiary religijnej, głosić swoją religię i przekonania oraz zrzeszać się w organizacjach świeckich w celu realizacji zadań wynikających z wyznawanej religii bądź przekonań religijnych (art. 2 ustawy).

Warto podkreślić, że ustawa gwarantuje równouprawnienie wszystkich kościołów i związków wyznaniowych, bez względu na formę uregulowania ich sytuacji prawnej (art. 9).

Cudzoziemcy przebywający w Polsce korzystają z wolności sumienia i wyznania na równi z obywatelami polskimi (art. 7 ust. 1 ustawy).

Osoby należące do kościołów i innych związków wyznaniowych, których święta nie są dniami wolnymi od pracy, mogą na własną prośbę uzyskać zwolnienie od pracy lub nauki na czas niezbędny do obchodzenia tych świąt, zgodnie z wymogami wyznawanej przez siebie religii (art. 42 ustawy). Może być ono udzielone pod warunkiem odpracowania czasu zwolnienia, bez prawa do dodatkowego wynagrodzenia za pracę w dni ustawowo wolne od pracy lub pracę w godzinach nadliczbowych. W celu uzyskania powyższego zwolnienia konieczne jest zgłoszenie odpowiedniej prośby pracodawcy z co najmniej 7-dniowym wyprzedzeniem. Pracodawca musi zawiadomić pracownika o warunkach odpracowania zwolnienia nie później niż 3 dni przed dniem zwolnienia¹⁸.

Ustawa daje także prawo do nauczania religii w szkołach publicznych i przedszkolach (art. 20). Zasady realizacji tego uprawnienia zostały omówione w → rozdziale 1.6. „Zakaz dyskryminacji i równe traktowanie w systemie oświaty”.

¹⁷ T.j. Dz.U. z 2005 r. Nr 231, poz. 1965 z późn. zm.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej oraz Edukacji Narodowej z dnia 11 marca 1999 r. w sprawie zwolnień od pracy lub nauki osób należących do kościołów i innych związków wyznaniowych w celu obchodzenia świąt religijnych nie będących dniami ustawowo wolnymi od pracy (Dz.U. z 1999 r. Nr 26, poz. 235).

1.6. Zakaz dyskryminacji i równe traktowanie w systemie oświaty

Polskie prawo zawiera wiele przepisów mających na celu przeciwdziałanie dyskryminacji oraz wprowadzanie rozwiązań w zakresie równego traktowania w systemie oświaty. Podstawowym aktem prawnym regulującym to zagadnienie jest ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty¹⁹ i towarzyszące jej akty wykonawcze, które omówiono w niniejszym rozdziale.

Do najważniejszych rozwiązań prorównościowych zaliczyć można:

- obowiązek przekazywania w procesie kształcenia treści dotyczących poszanowania godności człowieka, równości, tolerancji i praw człowieka,
- uprawnienia dotyczące nauki języka, historii i kultury mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego (kaszubskiego),
- podejmowanie dodatkowych działań na rzecz uczniów pochodzenia romskiego, służących wspomaganie ich edukacji,
- uprawnienia do pobierania nauki i zapewnienia wsparcia w tym zakresie osobom niebędącym obywatelami polskimi lub nieposługującym się językiem polskim,
- uprawnienia do pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami oraz dzieci i młodzież niedostosowane społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami,
- uprawnienia umożliwiające wykonywanie praktyk religijnych właściwych ze względu na określone wyznanie,
- prawo do nauczania (na życzenie rodziców lub pełnoletnich uczniów) religii lub etyki w publicznych przedszkolach, szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych.

Edukacja antydyskryminacyjna w polskim systemie oświaty

Warto zwrócić uwagę, że zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia w poszczególnych typach szkół²⁰ treści nauczania dotyczące poszanowania godności człowieka, równości, tolerancji i praw człowieka, a więc związane z polityką równego traktowania, muszą być obowiązkowo realizowane przez przedszkola, szkoły i inne placówki.

Weryfikacji realizacji tych działań służy rozwiązanie zawarte w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego²¹, w istotny sposób znowelizowanym w 2013 r.²². Zgodnie z nim prowadzenie zajęć z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej stanowi obowiązek każdej szkoły i placówki, będąc jednym z kryteriów ewaluacji zewnętrznej. Ewaluacja to obowiązkowe badanie, oceniające sposób działania danej szkoły lub placówki. Za jej przeprowadzenie odpowiada organ sprawujący nadzór pedagogiczny, a jednym z wymagań podlegających ocenie jest realizacja działań antydyskryminacyjnych.

¹⁹ T.j. Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.

²⁰ Dz.U. z 2012 r., poz. 977.

²¹ Dz.U. z 2009 r. Nr 168, poz. 1324 z późn. zm.

²² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 maja 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. z 2013 r. poz. 560).

Prowadzenie zajęć z tego zakresu jest wymagane nawet do uzyskania najniższej akceptowalnej oceny, tj. do spełnienia wymagań na poziomie podstawowym, czyli poziomie „D”. Uzyskanie w procesie ewaluacji poziomu niższego niż podstawowy (czyli najniższego poziomu „E”), w odniesieniu do choćby jednego z wymagań, powoduje daleko idące konsekwencje dla dyrektora szkoły. W takiej sytuacji organ sprawujący nadzór pedagogiczny poleca dyrektorowi szkoły lub placówce publicznej opracowanie, w uzgodnieniu z organem prowadzącym, programu i harmonogramu poprawy efektywności kształcenia lub wychowania.

W przypadku nieopracowania lub niewdrożenia programu w określonych terminach albo nieuwzględnienia w nim zgłoszonych uwag i wniosków kurator oświaty występuje do organu prowadzącego z wnioskiem o odwołanie dyrektora z końcem albo w czasie roku szkolnego bez wypowiedzenia. Wniosek taki jest dla organu prowadzącego wiążący (art. 34 ustawy o systemie oświaty).

Poza obowiązkiem realizacji w przedszkolach i szkołach treści dotyczących edukacji antydyskryminacyjnej w systemie oświaty funkcjonują także inne rozwiązania wpisujące się w założenia polityki antydyskryminacyjnej i polityki równego traktowania.

Mniejszości narodowe, etniczne i społeczność posługująca się językiem regionalnym

Ustawa o systemie oświaty uprawnia mniejszości narodowe i etniczne do nauki języka lub w języku mniejszości, a także do nauki historii i kultury mniejszości. Uprawnienia te przysługują także osobom posługującym się językiem regionalnym (obecnie jedyny język posiadający taki status to język kaszubski)²³.

Ustawa o systemie oświaty

Art. 13

Szkoły i placówki publiczne mają obowiązek zapewnienia uczniom możliwości podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka, własnej historii i kultury.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym²⁴, precyzującym zapisy ustawy o systemie oświaty, dopuszcza się też możliwość prowadzenia nauki geografii państwa, z którego obszarem kulturowym utożsamia się mniejszość narodowa, a także zajęć artystycznych i innych zajęć dodatkowych.

Nauka tych przedmiotów może odbywać się jedynie na dobrowolny, pisemny wniosek rodziców lub prawnych opiekunów ucznia, a po osiągnięciu pełnoletności – samego ucznia. Wniosek taki powinien zostać złożony dyrektorowi przedszkola, przy zgłaszaniu dziecka do przedszkola, a w przypadku ucznia szkoły – dyrektorowi, przy zgłaszaniu ucznia do nauki w szkole lub też w toku nauki, najpóźniej w terminie do 30 kwietnia w roku, w którym zapisuje się dziecko do szkoły.

²³ Na podstawie art. 20 ust. 1 ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym osobom posługującym się językiem regionalnym przysługują takie same uprawnienia w dziedzinie oświaty, jak mniejszościom narodowym i etnicznym.

²⁴ T.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 263 z późn. zm.

Deklaracja złożona przez rodzica obejmuje cały okres, na który dziecko jest przyjmowane do przedszkola bądź szkoły. Warto podkreślić, że zgłoszenie chęci nauki języka skutkuje zaliczeniem tych zajęć do obowiązkowych, nauka własnej historii i kultury jest zaś zaliczana do zajęć dodatkowych.

Stworzenie osobnego oddziału służącego nauce języka mniejszości bądź języka regionalnego jest możliwe pod warunkiem zadeklarowania chęci takiej nauki przez określoną liczbę osób (§ 5 rozporządzenia):

- co najmniej 7 dzieci na poziomie danego oddziału w przedszkolu,
- co najmniej 7 uczniów na poziomie danej klasy w szkole podstawowej i w gimnazjum,
- co najmniej 14 uczniów na poziomie danej klasy w szkole ponadgimnazjalnej.

W przypadku wyrażenia chęci nauki przez mniejszą liczbę osób nauka może odbywać się w grupach międzyoddziałowych, międzyklasowych lub międzyszkolnych.

Przedszkola i szkoły są obowiązane w razie potrzeby do podejmowania dodatkowych działań w stosunku do dzieci i młodzieży pochodzenia romskiego, służących podtrzymaniu i rozwijaniu u nich poczucia tożsamości etnicznej oraz wspomaganiu ich edukacji.

Obowiązek podejmowania tych działań został określony w § 11 omawianego rozporządzenia. Zgodnie z nim szkoły mogą prowadzić zajęcia wyrównawcze dla dzieci romskich. Zarówno w przedszkolu, jak i w szkole może zostać zatrudniony asystent edukacji romskiej. Na podstawie rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 8 grudnia 2004 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności dla potrzeb rynku pracy oraz zakresu jej stosowania²⁵ zawód asystenta edukacji romskiej wprowadzono do oficjalnego katalogu zawodów – w dziale opiekunowie dziecięcy i asystenci nauczycieli. Do obowiązków takiego asystenta należy udzielanie dzieciom i młodzieży pochodzenia romskiego wszechstronnej pomocy w kontaktach ze środowiskiem przedszkolnym lub szkolnym, a także współdziałanie z ich rodzicami oraz z przedszkolem lub szkołą. Więcej informacji na temat rozwiązań służących wspieraniu integracji osób pochodzenia romskiego można znaleźć w → rozdziale 3. „Rozwiązania systemowe i instytucjonalne w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym”.

Cudzoziemcy

Ustawa o systemie oświaty ustala także zasady korzystania z nauki w publicznych przedszkolach, szkołach podstawowych, gimnazjach, szkołach ponadgimnazjalnych, publicznych szkołach artystycznych oraz w placówkach, w tym placówkach artystycznych dla osób niebędących obywatelami Polski.

Ustawa o systemie oświaty

Art. 94a

Osoby niebędące obywatelami polskimi mogą korzystać z nauki w publicznych przedszkolach, szkołach podstawowych, gimnazjach, szkołach ponadgimnazjalnych, publicznych szkołach artystycznych oraz w placówkach, w tym placówkach artystycznych na warunkach, które obowiązują obywatelki i obywatele polskich.

²⁵ Dz.U. z 2010 r. Nr 265, poz. 2644 z późn. zm.

Zagadnienie to szczegółowo reguluje rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 kwietnia 2010 r. w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do publicznych przedszkoli, szkół, zakładów kształcenia nauczycieli i placówek oraz organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia²⁶.

Organ prowadzący szkołę ma obowiązek zapewnić dodatkową naukę języka polskiego dla tych osób, a w przypadku gdy osoby te nie znają języka polskiego lub znają go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki, mają one prawo do dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego. Uprawnienie to przysługuje również obywatelkom i obywatelom polskim, którzy podlegają obowiązkowi nauki i szkolnemu, nieznającym języka polskiego albo znającym go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki (art. 94a ust. 4b ustawy) jej wymiar powinien wynosić nie mniej niż 2 godziny lekcyjne tygodniowo. Ponadto, zgodnie z przepisami ustawy, dzieci powinny mieć dostęp do pomocy udzielanej przez osobę władającą językiem kraju pochodzenia, zatrudnioną przez dyrektora szkoły w charakterze pomocy nauczyciela. W przypadku wystąpienia konieczności uzupełnienia różnic programowych z danego przedmiotu w odniesieniu do cudzoziemców oraz obywateli i obywateli polskich, o których była mowa wyżej, organ prowadzący szkołę jest zobowiązany do zorganizowania dodatkowych zajęć wyrównawczych z tego przedmiotu. Zajęcia te mogą być prowadzone indywidualnie lub w grupach, w wymiarze jednej godziny lekcyjnej z danego przedmiotu²⁷.

Decyzje odnośnie do przyjmowania uczniów cudzoziemców do szkoły podejmuje dyrektor, na podstawie przedstawionych dokumentów. W przypadku gdy cudzoziemiec nie może ich przedłożyć uczeń zostaje przyjęty do odpowiedniej klasy lub na odpowiedni semestr nauki na podstawie rozmowy kwalifikacyjnej albo ewentualnie innego, odpowiedniego postępowania, które jest wymagane w szkole lub w placówce danego typu lub rodzaju (np. w oparciu o sprawdzian uzdolnień kierunkowych).

Warto także podkreślić, że dla osób niebędących obywatelkami lub obywatelami polskimi, podlegających obowiązkowi szkolnemu, działająca w Polsce placówka dyplomatyczna lub konsularna kraju ich pochodzenia albo stowarzyszenie kulturalno-oświatowe danej narodowości mogą organizować w szkole, w porozumieniu z jej dyrektorem i za zgodą organu prowadzącego, naukę języka i kultury kraju pochodzenia. W takiej sytuacji szkoła jest obowiązana udostępnić nieodpłatnie pomieszczenia i pomoce dydaktyczne (art. 94a ust. 5 ustawy).

Organizacja nauki religii lub etyki

Uczennice i uczniowie posiadają także różnorodne prawa związane z wykonywaniem praktyk religijnych właściwych ze względu na określone wyznanie. Ich realizowanie związane jest z zadeklarowaniem takiej potrzeby.

²⁶ Dz.U. z 2010 r. Nr 57, poz. 361.

²⁷ Łączny wymiar zajęć wyrównawczych oraz zajęć dodatkowych z języka polskiego nie może przekroczyć 5 godzin tygodniowo. Wsparcie to dzieci otrzymują przez okres nie dłuższy niż 12 miesięcy (art. 94a ust. 4a ustawy o systemie oświaty oraz § 7 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi do publicznych przedszkoli, szkół, zakładów kształcenia nauczycieli i placówek oraz organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia).

Ustawa o systemie oświaty przewiduje obowiązek organizacji nauki religii w ramach planu zajęć na życzenie rodziców bądź uczniów (po osiągnięciu przez nich pełnoletności) w publicznych przedszkolach, szkołach podstawowych i gimnazjach oraz w publicznych szkołach ponadgimnazjalnych (art. 12) Szczegółowe przepisy regulujące organizację nauki religii określa rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach²⁸. Przewiduje ono, że życzenie odnośnie do nauki religii bądź etyki powinno być sporządzone w formie oświadczenia rodziców (opiekunów prawnych). Na podobnych zasadach organizowane są lekcje etyki.

Uczestniczenie bądź nieuczestniczenie w prowadzonej w przedszkolach i szkołach nauce religii i etyki nie może być powodem dyskryminacji. Niezgodne z przepisami prawa jest także żądanie złożenia przez rodziców (opiekunów prawnych lub pełnoletnich uczniów) oświadczenia o nieuczestniczeniu w nauce religii.

Ocena z religii lub etyki umieszczana jest na świadectwie szkolnym, jednak w celu wyeliminowania ewentualnych przejawów nietolerancji na świadectwie nie umieszcza się informacji, z których wynikałoby, na zajęcia z jakiej religii (bądź etyki) uczeń uczęszczał.

Osobne regulacje dotyczą zapewnienia wykonywania praktyk religijnych wobec dzieci i młodzieży, które przebywają w:

- zakładach wychowawczych i opiekuńczych,
- na obozach i koloniach.

Na podstawie zarządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 lipca 1992 r. w sprawie warunków zapewniania prawa wykonywania praktyk religijnych dzieciom i młodzieży przebywającym w zakładach wychowawczych i opiekuńczych oraz na obozach i koloniach²⁹ ich wychowankowie mają prawo do wykonywania praktyk religijnych zgodnie ze swoim wyznaniem, w tym do udziału we Mszy Świętej w niedzielę i święta, w Liturgii Świętej w niedzielę i święta prawosławne oraz w nabożeństwach innych kościołów i związków wyznaniowych. Obowiązkiem placówki jest zapewnienie opieki podczas wykonywania wymienionych praktyk religijnych, a także umożliwienie uczestnictwa w spotkaniach o charakterze wychowawczo-religijnym z osobami duchownymi lub świeckimi danego wyznania.

Finansowanie dodatkowych działań edukacyjnych na rzecz grup mniejszościowych lub zagrożonych dyskryminacją

Na uwagę zasługuje fakt, że dodatkowe zadania związane z edukacją mniejszości narodowych i etnicznych oraz osób posługujących się językiem regionalnym, uczniów korzystających z dodatkowych lekcji języka polskiego, uczniów romskich korzystających z dodatkowych zajęć edukacyjnych, a także osób należących do grup narażonych na dyskryminację, np. osób z niepełnosprawnościami, finansowane są z budżetu państwa. Środki te są przekazywane w formie zwiększonej części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego, wyliczanej w oparciu o algorytm, ustalany corocznie przez Ministra Edukacji Narodowej w drodze rozporządzenia w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego.

²⁸ Dz.U. z 1992 r. Nr 36, poz. 155 z późn. zm.

²⁹ M.P. z 1992 r. Nr 25, poz. 181.

Należy jednak podkreślić, że algorytm podziału subwencji oświatowej pomiędzy poszczególne jednostki samorządu terytorialnego i zastosowane w nim wagi przeliczeniowe służą wyłącznie do zróżnicowania wysokości subwencji ze względu na różnorodność zadań prowadzonych bądź dotowanych przez samorządy.

Algorytm nie dzieli środków na poszczególne szkoły, placówki czy grupy wydatków. Zgodnie z art. 7 ust. 3 ustawy z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego³⁰ o podziale subwencji ogólnej (w tym również części oświatowej) decyduje organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego.

Zgodnie z algorytmem podziału części oświatowej subwencji ogólnej na rok finansowy 2014 standard A (tzw. kwota bazowa) wynosić ma szacunkowo 5241,89 zł³¹.

Z tytułu nauczania języka, historii i geografii mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego, a także w przypadku prowadzenia dodatkowych zadań edukacyjnych dla uczniów pochodzenia romskiego lub uczniów korzystających z dodatkowej bezpłatnej nauki języka polskiego kwota bazowa subwencji była uzupełniana o dodatkową kwotę od 20% (tj. 1048,40 zł na jednego ucznia) do 150 % (tj. 7862,83 zł na jednego ucznia), w zależności od zmiennych, takich jak rodzaj szkoły, liczebność klasy oraz rodzaj prowadzonych zajęć edukacyjnych. Zwiększoną subwencję uzupełniającą otrzymują także jednostki samorządu terytorialnego z przeznaczeniem na organizację nauki m.in. uczniów z niepełnosprawnościami. Na przykład w 2014 r. zwiększenie to wynosi od 80% tzw. kwoty bazowej (tj. dodatkowo 4193,51 zł rocznie na jednego ucznia), w przypadku uczniów niepełnosprawnych w oddziałach integracyjnych w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych, do 950% kwoty bazowej (tj. dodatkowo 49 797,95 zł rocznie na jednego ucznia) dla uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi oraz z autyzmem, w tym zespołem Aspergera.

³⁰ T.j. Dz.U. z 2010 r. Nr 80, poz. 526 z późn. zm.

³¹ Uzasadnienie do projektu rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji.

2. Grupy narażone na dyskryminację i doznające dyskryminacji oraz wybrane problemy związane ze zjawiskiem dyskryminacji w kontekście regionalnym

Małgorzata Jonczy-Adamska

2.1. Nierówne traktowanie i dyskryminacja w edukacji

Badania prowadzone w obszarze edukacji wskazują, że dyskryminacja i nierówne traktowanie są często wielowarstwowe, a ich istnienie i wpływ na sytuację uczennic i uczniów są często niedoceniane.

Warto zwrócić uwagę, że już w obowiązującej od 2002 r. podstawie programowej kształcenia ogólnego znajdowały się zobowiązania dla szkół związane z przeciwdziałaniem dyskryminacji: „w rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji. Szkoła podejmuje odpowiednie kroki w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji”³².

Postulaty te zostały powtórzone w aktualnie obowiązującej podstawie programowej³³. Oznacza to, że polskie prawo oświatowe od ponad 10 lat nakłada na szkoły obowiązek zapobiegania wszelkiej dyskryminacji. Zapisy w tym zakresie, mające charakter ogólnych zaleceń, można znaleźć również w „Zalecanych warunkach i sposobie realizacji” podstawy programowej dotyczącej przedmiotu historia i społeczeństwo w szkole podstawowej: „zadaniem szkoły jest kształtowanie u uczniów następujących postaw:

- 1) zaangażowania w działania obywatelskie: uczeń angażuje się w działania społeczne;
- 2) wrażliwości społecznej: uczeń dostrzega przejawy niesprawiedliwości i reaguje na nie;
- 3) odpowiedzialności: uczeń podejmuje odpowiedzialne działania w swojej społeczności, konstruktywnie zachowuje się w sytuacjach konfliktowych;
- 4) poczucia więzi: uczeń odczuwa więź ze wspólnotą lokalną, narodową, europejską i globalną;
- 5) tolerancji: uczeń szanuje prawo innych do odmiennego zdania, sposobu zachowania, obyczajów i przekonań, jeżeli nie stanowią one zagrożenia dla innych ludzi; przeciwstawia się przejawom dyskryminacji”.

Od września 2013 r., w wyniku nowelizacji³⁴ rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 września 1991 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego³⁵, w polskim systemie oświaty obowiązują nowe wymagania wobec szkół, przedszkoli i innych placówek.

³² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2002 r. Nr 51, poz. 458, uchylone).

³³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2012 r. poz. 977).

³⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 maja 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. z 2013 r. poz. 560).

³⁵ Dz.U. z 1991 r. Nr 168, poz. 1324 z późn. zm.

Szkoły i placówki oświatowe zostały zobowiązane do realizacji następującego wymagania: „w przedszkolu są realizowane działania antydyskryminacyjne obejmujące całą społeczność przedszkola”, i – odpowiednio – „w szkole lub placówce realizowane są działania antydyskryminacyjne obejmujące całą społeczność szkoły lub placówki” (analogicznie brzmiące wymagania obejmują placówki artystyczne, specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze itp.).

Umieszczenie takich zapisów w wymaganiach stawianych szkołom i prowadzenie ewaluacji zewnętrznej dotyczącej poziomu spełniania tych wymagań stanowi zdecydowany sygnał dla osób pracujących w systemie oświaty, wskazujący na konieczność prowadzenia działań antydyskryminacyjnych. Przywołany zapis zobowiązuje szkoły i placówki do faktycznej aktywności, której celem (zaplanowanym, a także komunikowanym nauczycielkom i nauczycielom oraz dzieciom i młodzieży) jest przeciwdziałanie stereotypom i uprzedzeniom oraz wynikającej z nich dyskryminacji ze względu na różnorodne przesłanki.

Więcej informacji o obowiązkach szkół związanych z edukacją antydyskryminacyjną wynikających z rozporządzenia można znaleźć w → rozdziale 1. „Antydyskryminacyjne i równościowe przepisy prawa”.

Na uwagę zasługuje fakt, że mimo rekomendacji dotyczących przeciwdziałania dyskryminacji w edukacji w dokumentach międzynarodowych, a także w badaniach i publikacjach organizacji pozarządowych dotyczących dyskryminacji w polskim systemie edukacji (m.in. Towarzystwa Edukacji Antydyskryminacyjnej, Kampanii Przeciw Homofobii³⁶), wynikające z nich postulaty są wdrażane powoli. Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013–2016 jako jeden z obszarów, w których konieczne jest podjęcie działań na rzecz pełniejszego wdrażania zasady równego traktowania, wskazuje obszar edukacji. Jego autorzy powołują się przy tym zarówno na diagnozy organizacji pozarządowych, jak i instytucji państwowych, np. Instytutu Badań Edukacyjnych, w raporcie którego czytamy: „system edukacji podejmuje zadania z zakresu wyrównywania szans edukacyjnych, jednak przyczynia się też do reprodukcji tych nierówności. Proces wykluczenia społecznego powoduje nie tylko bieda, czy niski status społeczny rodziców, lecz także negatywne postawy wobec grup czy zbiorowości uważanych za «inne»”³⁷.

Zagadnienia dotyczące praw człowieka, godności ludzkiej, praw dziecka, tolerancji i szacunku pojawiają się w polskim systemie edukacji w wielu dokumentach (np. w statutach szkół i placówek, programach wychowawczych i profilaktycznych), są także obecne w deklaracjach nauczycielek i nauczycieli, jednak w praktyce szkolnej przejawy uprzedzeń i dyskryminacji bywają tolerowane, akceptowane, traktowane jak wybryk czy zwykłe „niegrzeczne” zachowanie.

Najważniejsze obszary dyskryminacji i nierównego traktowania w obszarze edukacji są następujące:

- stereotypy dotyczące płci oraz różnych grup mniejszościowych, reprodukowane w systemie edukacji formalnej – w podręcznikach, programach nauczania, przez nauczycielki i nauczycieli,
- stosowanie w szkołach i placówkach różnych standardów w stosunku do dziewcząt i chłopców, przydzielanie im zadań na podstawie stereotypów płci,

³⁶ M. Abramowicz (red.), *„Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce”*, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2011; J. Świerszcz (red.), *„Lekcja równości. Postawy i potrzeby kadry szkolnej i młodzieży wobec homofobii w szkole”*, Kampania Przeciw Homofobii, Warszawa 2012.

³⁷ M. Fedorowicz, M. Sitek (red.), *„Społeczeństwo w drodze do wiedzy. Raport o stanie edukacji 2010”*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2011, podają za: Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013–2016, s. 96.

- pomijanie lub ograniczanie obchodów świąt religii innych niż katolicka,
- niewystarczająca skuteczność podnoszenia szans i sukcesów edukacyjnych dzieci romskich,
- niewystarczające mechanizmy wyrównujące szanse edukacyjne dzieci cudzoziemców, np. dzieci wietnamskich czy czeczeńskich, przy deficytach edukacji międzykulturowej jako elementu edukacji nauczycielek i nauczycieli,
- brak wystarczających mechanizmów wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży z różnymi rodzajami niepełnosprawności, przejawiające się m.in. nieuwzględnianiem specyficznych wymogów osób należących do tej grupy w działaniach podejmowanych przez szkoły i placówki (bariery architektoniczne, niepełny wachlarz materiałów edukacyjnych), zbyt częste kierowanie osób z niepełnosprawnością do kształcenia specjalnego lub kształcenia indywidualnego,
- niewystarczająca ilość treści (np. w programach studiów pedagogicznych oraz programach uzyskiwania uprawnień pedagogicznych) przygotowujących osoby pracujące w systemie oświaty do późniejszej pracy z dziećmi i rodzicami zróżnicowanymi kulturowo³⁸.

W Krajowym Programie Działań na rzecz Równego Traktowania wskazano, że głównym celem działań w obszarze edukacji powinno być eliminowanie przejawów nierówności i dyskryminacji w procesie edukacji.

Cele szczegółowe w tym obszarze w sposób kompleksowy charakteryzują działania państwa zaplanowane w tym zakresie:

- diagnoza przyczyn utrzymywania się treści niezgodnych z zasadą równego traktowania w procesie edukacji (działaniem koniecznym do podjęcia jest analiza możliwości wykluczania błędów utrwalających treści niezgodne z zasadą równego traktowania z podręczników szkolnych),
- propagowanie i upowszechnianie treści dotyczących równego traktowania w programach szkolnych, materiałach edukacyjnych i dydaktycznych,
- zmniejszenie barier w kształceniu dla osób z niepełnosprawnością oraz dzieci migrantów i dzieci należących do mniejszości romskiej,
- ułatwienie awansu edukacyjnego dla dzieci migrantów oraz dzieci należących do mniejszości romskiej (m.in. opracowanie i wdrożenie systemu nauczania języka polskiego jako języka obcego) oraz przeprowadzenie ogólnopolskich badań, z uwzględnieniem specyfiki kulturowej społeczności romskiej w odniesieniu do zasadności pobierania przez dzieci romskie nauki w szkołach specjalnych,
- równy dostęp do edukacji na poziomie uczelni oraz w Krajowej Szkole Administracji Publicznej niezależnie od wieku,
- wspieranie osób starszych w pełnieniu roli liderów i liderek społecznych,
- poprawa dostępności do lekcji etyki i religii mniejszościowych w szkołach³⁹.

³⁸ M. Jonczy-Adamska, hasło „Obszary dyskryminacji”, opracowane dla słownika na stronie www.rownosc.info, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej; Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013–2016; M. Abramowicz (red.), *Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce*, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2011.

³⁹ Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013–2016, s. 102–106.

2.2. Mniejszości narodowe, etniczne i cudzoziemcy

2.2.1. Mniejszości narodowe i etniczne

Mniejszości narodowe i etniczne⁴⁰ zamieszkujące w Polsce są stosunkowo dobrze zintegrowane – ich wykształcenie, poziom aktywizacji zawodowej, zamożność, średnia długość życia, zbliżone są do średnich krajowych. W szczególnej sytuacji znajduje się mniejszość romska, która jako jedyna zagrożona jest wykluczeniem społecznym i doświadcza największej liczby przejawów dyskryminacji i nierównego traktowania.

Mniejszość romska jest jedną z polskich mniejszości etnicznych, liczącą według spisu powszechnego z 2011 r. ponad 16 tys. osób (szacunki mówią o 20–25 tys.). Pomimo tego, że przez większość społeczeństwa polskiego Romowie często są traktowani jako grupa jednorodna, osoby pochodzenia romskiego mieszkające w naszym kraju należą do 5 grup: Bergitka Roma, Polska Roma, Lowarzy, Kelderasze i Sinti, różniących się między sobą kulturowo i obyczajowo.

Przyczyny trudnej sytuacji znacznej części Romów są złożone. Z jednej strony trwająca od stuleci izolacja od społeczeństwa większościowego skutkuje niskim poziomem integracji i zaufania do instytucji państwa oraz wysokim poziomem hermetyczności, z drugiej odmienny styl życia i wartości Romów powoduje wysoki poziom dystansu społecznego wobec nich.

Często Romowie są identyfikowani jako imigranci, chociaż są obecni w Polsce od XIV w. Jednocześnie w języku wciąż funkcjonują sformułowania dotyczące tej grupy, sugerujące jej nieuczciwość, np. „ocyganić”, czy silne stereotypy kojarzące osoby należące do tej społeczności z lenistwem, agresją, zarabianiem poprzez żebractwo czy wróżenie.

Negatywne nastawienie dużej części polskiego społeczeństwa do mniejszości romskiej obrazują także badania dystansu społecznego, posługujące się skalą Bogardusa, w której najniższa możliwa wartość dystansu społecznego wynosi 0, a najwyższa 100 punktów.

Według badań przeprowadzonych z wykorzystaniem tej metody na potrzeby projektu „Równe traktowanie standardem dobrego rządzenia”⁴¹ wynika m.in., że 15% Polaków nie czułoby się komfortowo, sąsiadując z osobą ze społeczności romskiej. W skali dystansu społecznego Romowie są „najwyżej notowaną”, a zatem najgorzej postrzeganą mniejszością etniczną, co obrazuje poniższa tabela.

⁴⁰ Definicje mniejszości narodowych i etnicznych znajdują się w rozdziale 1.2. „Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym”.

⁴¹ Projekt realizowany przez Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania, w partnerstwie z Uniwersytetem Jagiellońskim i Szkołą Główną Handlową, współfinansowany przez PO KL, www.siecrownosci.gov.pl/gfx/siecrownosci/userfiles/_public/raporty/rowne_traktowanie_raport_z_badan_ilosciowych.pdf (dostęp z dnia 12 grudnia 2013 r.).

Tabela 1. Średni dystans społeczny Polek i Polaków do grup narażonych na nierówne traktowanie

Grupa narażona na nierówne traktowanie	Średni dystans społeczny (w skali 1-100)
Gej	50,5
Osoba transseksualna	48,9
Osoba biseksualna	47,7
Osoba chora psychicznie	46,3
Lesbijka	46,2
Rom	39,5
Arab	36,4
Muzułmanin	35,8
Czeczen	31,1
Świadek Jehowy	30,3
Żyd	29,9
Buddysta	29,9
Wietnamczyk	29,7
Czarnoskóry	28,8
Rosjanin	23,4
Niemiec	21,8
Osoba prawosławna	21,4
Słuchacz Radia Maryja	21,4
Osoba nie wierząca	20,7
Osoba nie widoma	14,7
Osoba nie słysząca	14,3
Osoba poruszająca się na wózku	13,9

Źródło: Raport z badań sondażowych prowadzonych w ramach projektu „Równe traktowanie standardem dobrego rządzenia” (CEAPP, 2012).

Warto tu zaznaczyć, że poziom dystansu społecznego wobec Romów zmniejsza się systematycznie i należy do najniższych w Europie.

Charakterystykę najważniejszych problemów mniejszości romskiej oraz przypadków dyskryminacji ze względu na przynależność do tej grupy etnicznej można znaleźć w podręczniku → *Równe traktowanie w administracji publicznej*. Wskazuje on na następujące bariery doświadczane w Polsce przez – przede wszystkim – mniejszość romską:

- bariera językowa, negatywnie skutkująca w wielu obszarach życia,
- niski poziom wykształcenia,
- trudności edukacyjne,
- gorsze traktowanie na rynku pracy,
- doświadczanie dyskryminacji wielokrotnej (np. ze względu na pochodzenie etniczne oraz płeć czy wiek),
- ograniczony dostęp do technologii, związany z trudną sytuacją ekonomiczną,
- ograniczony dostęp do usług ochrony zdrowia,
- trudności w uzyskaniu zameldowania, najmu mieszkania,
- wypraszenie z miejsc publicznych,
- stałe narażenie na zaczepki.

Warto jednak podkreślić, że zarówno problemy i bariery będące udziałem Romów, jak i działania prointegracyjne prowadzone przez państwo dotyczą tylko części, chociaż znacznej, tej społeczności. Nie wszyscy Romowie wymagają dodatkowych działań zwiększających ich partycypację społeczną. Są wśród nich także ludzie zamożni, o ustabilizowanej sytuacji zawodowej i ekonomicznej.

Działania na rzecz społeczności romskiej powinny opierać się na integracji, tj. umożliwieniu korzystania z pełni praw obywatelskich, różnorodnych dóbr i usług, przy jednoczesnym zachowaniu odrębności kulturowej, istotnych wartości i tożsamości. Proces ten powinien być dwustronny, a zaangażowana w niego powinna być zarówno większość nie-romska, jak i mniejszość romska.

Rząd Polski od 2001 r. realizuje programy integracji społeczności romskiej w Polsce, przygotowywane i wdrażane we współpracy z przedstawicielami Romów.

„Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004–2013” poprzedzony był programem pilotażowym, wdrażanym od 2001 r. w Małopolsce. Nowa strategia określająca najważniejsze priorytety wsparcia tej społeczności – „Program Integracji Społecznej Romów w Polsce na lata 2014–2020”, znajduje się obecnie na etapie prac nad podręcznikiem w uzgodnieniach międzyresortowych. Szczegółowe opisy założeń oraz działań realizowanych w tych programach znajdują się w → rozdziale 3. „Rozwiązania systemowe i instytucjonalne w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym”.

Warto zwrócić uwagę, że przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na pochodzenie narodowe i etniczne powinno stanowić szczególne wyzwanie w kontekście regionalnym i lokalnym – dochodzi do niej najczęściej w wymiarze lokalnym, m.in. w wyniku nieporozumień czy konfliktów między większością polską i mniejszością romską, zamieszkującymi na tym samym terenie lub blisko siebie.

Szeroko komentowano pojawienie się na jednym z portali społecznościowych stron nawołujących do wysiedlenia społeczności romskiej z Andrychowa. Nagonka, szeroko opisywana przez media, wybuchła po pobiciu 12-letniego chłopca nie-romskiego przez 16-letniego chłopca romskiego, próbującego dokonać kradzieży roweru. Na portalu powstała strona „Antyromski Ruch Andrychowski”, która w ciągu doby zgromadziła 1500 fanów i fanek. Portal zareagował na zgłoszenia o szerzeniu rasizmu oraz nienawiści i dokonał skasowania strony, jednak w jej miejsce powstała kolejna „Nie dla Romów w Andrychowie”. Po tygodniu miała ona 2300 fanek i fanów. Pojawiały się na niej komentarze dotyczące nadziei na „oczyszczenie Andrychowa”⁴².

W związku z tym, że społeczność romska zamieszkuje w Andrychowie od wielu lat, w mieście działa Małopolskie Stowarzyszenie Romów „Jamaro”. Jego prezes jest postacią znaną publicznie i angażującą się aktywnie w działania na rzecz integracji społecznej Romów i większości polskiej, dlatego też sprawa ta odbiła się szerokim echem w całym kraju.

W odpowiedzi na opisane zdarzenia burmistrz Andrychowa zorganizował spotkanie poświęcone rozwiązaniu konfliktu, w którym udział wzięli przedstawiciele Policji, Straży Miejskiej, lokalnych przedsiębiorców, a także przedstawiciele romskich organizacji pozarządowych, zarówno Stowarzyszenia Romów w Polsce, jak i organizacji mających swoją siedzibę w Andrychowie⁴³.

Takie działania stanowi przykład podjęcia interwencji na poziomie lokalnym, warto przy tym zwrócić uwagę na kontekst opisanej sprawy. Akty wandalizmu i przemocy, kradzieże rowerów, pobicia zdarzają się w Polsce niemal codziennie. W opisanej sytuacji, w której próby kradzieży dopuścił się przedstawiciel mniejszości, sprawa została nagłośniona jako potwierdzająca hipotezę o demoralizacji mniejszości romskiej, skłonności jej przedstawicieli i przedstawicieli do agresji i przemocy, rzekomo większej niż w większości nie-romskiej. Takie myślenie wspierał także język używany do opisanego zdarzenia: „12-letni chłopiec został pobity przez 16-letniego Roma” – w przypadku tego pierwszego opisano bowiem osobę, która doświadczyła napaści w sposób neutralny etnicznie, w przypadku sprawcy napaści istotny element opisu stanowiła jego przynależność etniczna.

W → rozdziale 3. „Rozwiązania systemowe i instytucjonalne w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym” przedstawiono opisy „dobrych praktyk” realizowanych przez samorządy i organizacje pozarządowe w ramach projektów na rzecz integracji mniejszości romskiej:

- „Wiedza źródłem tolerancji” – projekt Powiatowego Urzędu Pracy w Zabrze,
- „Wspólny Żywiec” – projekt Fundacji „Klamra”,
- „Jedni z wielu” – projekt Fundacji Integracji Społecznej PROM,
- „Innowacyjni Romowie na rynku pracy” – projekt Związku Romów Polskich.

⁴² Ł. Woźnicki, „1,5 tys. internautów zażądało wypędzenia Romów z Andrychowa”, Gazeta Wyborcza z dnia 3 września 2013 r. www.wyborcza.pl/1,75478,14537174,1_5_tys_internautow_zazadalo_wypedzenia_Romow_z_Andrychowa.html (dostęp z dnia 2 grudnia 2013 r.).

⁴³ www.mamnews.pl/newsy/6492-andrychow-to-nie-jest-miasto-rasistow--nie-wszyscy-romowie-sa-zli?nocookie.

2.2.2. Cudzoziemcy

Liczbę cudzoziemców przebywających w Polsce można określić jedynie szacunkowo – część z nich przebywa w kraju nielegalnie. Stanowią oni niewielki procent populacji mieszkańców Polski. Zgodnie z danymi Urzędu do Spraw Cudzoziemców dotyczącymi liczby osób ubiegających się o zezwolenie na osiedlenie się zamieszkanie na czas oznaczony i status uchodźcy prawo pobytu na terenie Polski posiadało w końcu 2012 r. ponad 111 tys. osób. Poniższa tabela obrazuje te dane. W zestawieniu uwzględniono ważne karty pobytu, świadczące o prawie do legalnego pobytu na terenie kraju. Dane Urzędu do Spraw Cudzoziemców nie obejmują osób, które przebywają w Polsce na podstawie różnego rodzaju wiz.

Tabela 2. Liczba osób, które posiadają ważne karty pobytu (stan na dzień 31 grudnia 2012 r.) w Polsce (według rodzaju)

Rodzaj karty pobytu ⁴⁴	Liczba osób
Ochrona uzupełniająca	2 369
Osiedlenie się	47 908
Pobyt rezydenta długoterminowego	5 722
Pobyt tolerowany	620
Status uchodźcy	849
Zamieszkanie na czas oznaczony	54 503
Łącznie	111 971

Źródło: Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2012 roku (wersja polska), statystyki Urzędu do Spraw Cudzoziemców, www.udsc.gov.pl/Zestawienia,roczne,233.html (dostęp z dnia 11 grudnia 2013 r.).

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej prowadzi odrębne statystyki dotyczące wydawanych pozwoleń na pracę, zgodnie z którymi w 2012 r. wydano 39 144 pozwolenia na pracę dla cudzoziemców.

Z danych Urzędu do Spraw Cudzoziemców wynika, że w 2012 r. wniosek o nadanie statusu uchodźcy w Polsce złożyły 10 753 osoby – była to największa liczba wniosków, jakie ten urząd kiedykolwiek przyjął. Poniższa tabela szczegółowo przedstawia dane dotyczące pochodzenia i płci osób, które złożyły wniosek o nadanie statusu uchodźcy w Rzeczypospolitej Polskiej w 2012 r.

⁴⁴Karta pobytu stanowi dokument poświadczający legalne przebywanie cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, potwierdzając tożsamość oraz uprawniając do wielokrotnego i swobodnego wjazdu na terytorium RP. Karta pobytu wydawana jest przez wojewodę cudzoziemcowi, który uzyskał zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony na terytorium RP, zezwolenie na osiedlenie się w Polsce, zezwolenie na pobyt rezydenta Wspólnot Europejskich, zezwolenie na pobyt tolerowany, status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą.

Tabela 3. Liczba osób, które w okresie 1 stycznia – 31 grudnia 2012 r. złożyły wniosek o nadanie statusu uchodźcy w Rzeczypospolitej Polskiej

Obywatelstwo	Kobiety	Mężczyźni	Ogółem
Rosja (głównie Czeczenia)	3 145	2 939	6 084
Gruzja	1 214	2 020	3 234
Armenia	204	209	413
Kazachstan	62	59	121
Syria	43	64	107
Afganistan	21	82	103
Egipt	5	97	102
Ogółem	4 849	5 904	10 753
w tym:			
Przyznany status uchodźcy	35	52	87
Ochrona uzupełniająca	60	80	140
Zgoda na pobyt tolerowany	137	155	292
Negatywnie rozpatrzony wniosek	814	1 146	1 960
Umorzenie	3 877	4 764	8 641

Źródło: Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2012 r. (wersja polska), statystyki na stronie Urzędu do Spraw Cudzoziemców, www.udsc.gov.pl/Zestawienia,roczne,233.html.

W większości przypadków umorzenie następowało wobec cudzoziemców, którzy opuścili terytorium Polski w trakcie trwania procedury uchodźczej, nie czekając na jej zakończenie (jak powinno to mieć miejsce zgodnie z przepisami prawa).

Łącznie na koniec 2012 r. karty pobytu, a więc dokumenty potwierdzające legalny pobyt na terytorium Polski, posiadało 849 osób ze statusem uchodźcy, 2 369 osób było objętych ochroną uzupełniającą, 620 osób zaś posiadało zgodę na pobyt tolerowany.

Bez względu na posiadany status prawny cudzoziemcy w Polsce borykają się z różnymi przejawami dyskryminacji i nierównego traktowania, wynikającymi z ich niepolskiego pochodzenia. Szczegółowe studium przypadków dotyczących doznawanej przez tę grupę dyskryminacji i nierównego traktowania przeprowadziło Stowarzyszenie Interwencji Prawnej⁴⁵, wskazując następujące przypadki dyskryminacji cudzoziemców:

1) utrudnienia systemowe:

- trudności w uzyskaniu numeru PESEL,
- gorsze traktowanie cudzoziemców przez organy ścigania, kwalifikowanie spraw, w których ofiarami są cudzoziemcy, jako pobic czy rozbojów, bez uznania podłoża dyskryminacji, umarzanie spraw,
- przewlekłość procedury wydawania kart pobytu,
- nierówne traktowanie cudzoziemców przez urzędy stanu cywilnego;

2) indywidualne sytuacje:

- odmowa przyjęcia do szkoły dzieci cudzoziemców,
- odmowa przyznania cudzoziemce zasiłku rodzinnego,
- faktyczna niemożność rozpoczęcia działalności gospodarczej,
- odmowa przyjęcia cudzoziemca w poczet spółdzielni mieszkaniowej oraz wydania zaświadczenia potwierdzającego prawo do lokalu.

Jeszcze trudniejsza jest sytuacja uchodźców i uchodźczyń w Polsce – status uchodźcy otrzymuje znikomy odsetek osób składających wnioski o jego udzielenie. Według Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców w Polsce również programy integracyjne dla osób, które pomyślnie przejdą procedurę w sprawie nadania statusu uchodźcy, nie są wystarczające do umożliwienia im godnego życia w Polsce – krótki czas trwania (rok) nie daje możliwości opanowania w wystarczającym stopniu języka polskiego czy nabycia umiejętności swobodnego poruszania się po rynku pracy. Jednocześnie ok. 40% osób ubiegających się o status uchodźcy, tj. osób, które uciekły do Polski przed wojną, prześladowaniami, trudną sytuacją we własnym kraju oraz osób mających przyznaną ochronę międzynarodową, boryka się z ubóstwem i bezdomnością⁴⁶. Do najczęściej doświadczanych przez nie problemów należą: trudność ze znalezieniem stałego miejsca zamieszkania oraz stałego źródła utrzymania. Z badań nad bezdomnością wśród uchodźców przeprowadzonych przez Instytut Spraw Publicznych na zlecenie UNHCR wynika, że spośród 4920 osób, które pod koniec 2011 r. posiadało kartę stałego pobytu, około 2 tys. było bezdomne. Według szacunków od 5 do 10% badanych nie posiadało żadnego miejsca zamieszkania, pozostałe zaś mieszkały u znajomych, w schroniskach albo w ośrodkach dla uchodźców.

⁴⁵ www.interwencjaprawna.pl/docs/ARE-708-dyskryminacja%20cudzoziemcow.pdf.

⁴⁶ Zob. raport *Gdzie jest mój dom? Bezdomność i dostęp do mieszkań wśród osób ubiegających się o status uchodźcy, uchodźców i osób z przyznaną ochroną międzynarodową w Polsce*, sporządzony dla Przedstawiciela Regionalnego Wysokiego Komisarza do Spraw Uchodźców (UNHCR) na Europę Środkową, www.unhcr-centraleurope.org/pl/pdf/co-robimy/promowanie-integracji/bezdomnosc-uchodzcow-w-polsce-2012.html (dostęp: 1 grudnia 2013 r.).

2.3. Mniejszości wyznaniowe i religijne

Ochronę przed dyskryminacją ze względu na religię, wyznanie oraz bezwyznaniowość zapewnia przede wszystkim Konstytucja RP, gwarantująca równe traktowanie i zakaz dyskryminacji ze względu na różnorodne przesłanki, a także zapewniająca każdej obywatelce i obywatelowi wolność sumienia i religii (art. 53), a kościołom i związkom wyznaniowym – pełne równouprawnienie i swobodę wyrażania przekonań przy zachowaniu bezstronności władz publicznych w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych (art. 25).

Zakaz dyskryminacji ze względu na religię czy przekonania religijne jest także zapisany w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, szczegółowo omówionej w → rozdziale 1. „Antydyskryminacyjne i równościowe przepisy prawa”.

Polska jest krajem, w którym największą grupę stanowią osoby wyznające religię rzymsko - katolicką. Warto jednak zwrócić uwagę, że w naszym kraju funkcjonuje znacznie większa liczba kościołów – informację o nich przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 4. Wybrane kościoły w Polsce i liczba ich wiernych

Nazwa związku wyznaniowego	Populacja (liczba wiernych)
Kościół Rzymskokatolicki	33 399 328
Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny	504 150
Strażnica – Towarzystwo Biblijne i Traktatowe Zarejestrowany Związek Wyznania Świadków Jehowy w Polsce	129 270
Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP	61 738
Kościół Greckokatolicki	55 000
Kościół Starokatolicki Mariawitów	23 436
Kościół Zielonoświątkowy w Polsce	22 429
Kościół Polskokatolicki w RP	20 402
Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w RP	9 654
Buddyjski Związek Diamentowej Drogi Linii Karma Kagyu	8 284
Chrześcijański Kościół Głosicieli Dobrej Nowiny	5 500
Nowoapostolski Kościół w Polsce	5 161
Ormiański Kościół Apostolski	5 000
Kościół Chrześcijan Baptystów w RP	4 864
Kościół Ewangelicko-Methodystyczny w RP	4 352
Kościół Chrystusowy w RP	4 252
Kościół Boży w Chrystusie	4 140
Rodzimy Kościół Polski	4 000

Źródło: Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

Inne kościoły i związki wyznaniowe, przynależność do których deklaruje co najmniej 1000 wiernych, to: Liga Muzułmańska w RP, Kościół Ewangelicko-Reformowany w RP, Kościół Wolnych Chrześcijan w RP, Misja Buddyjska „Trzy Schronienia” w Polsce, Kościół Katolicki Mariawitów w RP, Zrzeszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego w RP, Związek Buddyjski Bencien Karma Kamtsang, Kościół Ewangelicznych Chrześcijan w RP, Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny, Kościół Chrystusowy, Chrześcijańska Wspólnota Zielonoświątkowa, Instytut Wiedzy o Tożsamości „Misja Czaitanii”, Świecki Ruch Misyjny „Epifania”, Kościół Starokatolicki w RP, Misja Pokoleń, Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP, Muzułmański Związek Religijny w RP, Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej, Uczniowie Ducha Świętego, Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich w Polsce (Mormoni), Wschodni Kościół Staroobrzędowy⁴⁷.

Według danych Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji 15 kościołów i związków wyznaniowych działa w Polsce na podstawie odrębnych ustaw, 158 zaś na podstawie wpisu do rejestru prowadzonego przez to ministerstwo⁴⁸.

Ponieważ zdecydowana większość Polaków wyznaje religię katolicką, w naturalny sposób związane z nią zwyczaje i obrządkie są najbardziej zauważalne w przestrzeni publicznej, polityce czy w edukacji. Na przykład święta religijne obchodzone w religii katolickiej w Polsce stanowią również święta państwowe i wiążą się z dniami wolnymi od pracy dla wszystkich obywateli i obywaterek, także tych wyznających inne religie lub osób niewierzących. Święta państwowe związane z historią Polski oraz inne uroczystości, np. rozpoczęcie czy zakończenie roku szkolnego, często powiązane są z uroczystą mszą, co może naruszać zasadę równego traktowania w stosunku do osób innych wyznań. Treści realizowane w ramach zajęć szkolnych również zawierają odzwierciedlenie centralnej roli jednej religii – w ramach nauki w przedszkolu czy szkole dzieci omawiają najczęściej zwyczaje świąteczne ściśle powiązane z konkretnymi świętami religijnymi. Może prowadzić to do znacznie mniejszej widoczności innych religii, sprawiając wrażenie ich nieobecności oraz marginalizacji tych wyznań i dyskryminowania wyznających je osób.

Sprawy dotyczące dyskryminacji ze względu na religię, wyznanie i bezwyznaniowość zgłoszone z prośbą o interwencję do Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania dotyczyły rynku pracy (w tym procesu rekrutacji – stawiania warunku określonego wyznania lub bezwyznaniowości przy przyjęciu do pracy oraz odmowy zwolnienia z pracy w dni będące świętami religijnymi), organizacji nauki religii w szkołach (w tym utrudnionego dostępu do lekcji etyki i religijnego charakteru uroczystości w świeckich instytucjach i zobowiązywania ich pracowników do uczestnictwa np. w zaprzysiężeniu nowych strażników miejskich⁵⁰ czy praca nauczycielek i nauczycieli podczas rekolekcji). Warto jednak zaznaczyć, że wniosków, listów i interwencji dotyczących dyskryminacji ze względu na religię i wyznanie jest relatywnie niewiele. W 2012 r. na 460 spraw podjętych przez Pełnomocnika 12 dotyczyło dyskryminacji ze względu na religię i wyznanie⁵¹.

⁴⁷ „Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011”, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

⁴⁸ www.mac.gov.pl/files/wykaz_kosciolow_ustawowych_25.04.2014_r.pdf oraz www.mac.gov.pl/files/wp-content/uploads/2011/12/e-rejestr.pdf.

⁴⁹ www.rownetraktowanie.gov.pl/interwencje?tid=15.

⁵⁰ Informacja dotycząca podjęcia interwencji w tej sprawie przez E. Radziszewską, Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania w okresie 17 marca 2008 r. – 18 listopada 2011 r., www.rownetraktowanie.gov.pl/interwencje/rozdzial-religii-i-pracy-zawodowej-zaprzysiezenie-straznikow-miejskich.

⁵¹ Sprawozdanie z działalności Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania za okres od 1 stycznia 2012 r. do 31 grudnia 2012 r., www.rownetraktowanie.gov.pl/sites/default/files/sprawozdanie_z_dzialalnosci_pelnomocnika_wersja_po_krm_-_stan_15.07.br_0.pdf.

2.4. Przemoc w rodzinie i bliskich związkach

Przemoc to każde zachowanie, które poniża drugiego człowieka, narusza jego prawa i powoduje psychiczne lub fizyczne cierpienie. Nie musi się ona wiązać z fizycznymi obrażeniami. Psychiczne obelgi, groźby (przemoc psychiczna), wymuszanie współżycia seksualnego (przemoc seksualna), ograniczanie dostępu do pieniędzy (przemoc ekonomiczna) to także formy przemocy.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie

„Przemoc w rodzinie – jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny (czyli osób najbliższych, wymienionych w art. 115 § 1 Kodeksu karnego), a także innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”⁵².

W literaturze wyróżnia się różne rodzaje przemocy:

- **przemoc fizyczna** – każde agresywne zachowanie skierowane przeciwko ciału ofiary, mogące prowadzić do bólu lub fizycznych obrażeń; bezpośrednie działanie z użyciem siły, którego rezultatem jest nieprzypadkowe zranienie, np. bicie, popychanie, szarpanie, duszenie, policzkowanie, użycie broni, parzenie, polewanie substancjami żrącymi i bicie przedmiotami, kopanie, obezwładnianie, porzucanie w niebezpiecznej okolicy i nieudzielenie koniecznej pomocy, zaniedbanie i brak odpowiedniej opieki (w tym odmowa pożywienia, zmuszanie do jedzenia i inne), jak również próby zabójstwa oraz zabójstwa dokonane;
- **przemoc psychiczna** – zachowania agresywne, zmierzające do wywołania atmosfery kontroli, stresu i napięcia. Mają one na ogół charakter poniżający lub budzący poczucie zagrożenia. Należą do nich: narzucanie własnych poglądów, poniżanie, wyśmiewanie, upokarzanie, kontrolowanie, ograniczanie kontaktów, krytyka, szantażowanie, wyzywanie, zawstydzanie, stosowanie gróźb, izolacja, groźba zabójstwa, domaganie się posłuszeństwa;
- **przemoc seksualna** – naruszanie godności osobistej, wymuszanie pożycia seksualnego (również w małżeństwie czy w relacji intymnej), molestowanie seksualne, wymuszanie nieakceptowanych pieszczot i praktyk seksualnych;
- **przemoc ekonomiczna** – uniemożliwianie dostępu do rodzinnych środków finansowych i niezaspokajanie materialnych potrzeb rodziny, kontrolowanie wydatków, odbieranie zarobionych pieniędzy, uniemożliwianie podjęcia pracy lub zmuszanie do niej. Jedną z form przemocy ekonomicznej jest uporczywe niepłacenie alimentów i innych zasądzonych świadczeń.

⁵² Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

W sytuacji doświadczania przemocy w rodzinie czy w bliskim związku, której najczęściej doświadczają kobiety i dziewczęta, do interwencji zobowiązanych jest wiele służb działających na poziomie lokalnym:

- **Policja** – ustawowo zobowiązana do zapewnienia bezpieczeństwa osobie, która doświadcza przemocy domowej, co oznaczać powinno jak najwcześniejsze odseparowanie sprawy od ofiary; uruchomienie procedury „Niebieskie Karty” (szczegółowo opisanej w rozdziale 1. „Antydyskryminacyjne i równościowe przepisy prawa”);
- **prokuratura** – w przypadku uzasadnionego podejrzenia, że popełniono przestępstwo prokuratura, wspólnie z Policją, ma obowiązek wszczęcia postępowania przygotowawczego, wyjaśnienia okoliczności zdarzenia, zebrania i zabezpieczenia dowodów, ewentualnie ujęcia sprawcy i zastosowania środka zapobiegawczego;
- **pomoc społeczna** – odpowiada za przeprowadzenie wywiadu środowiskowego umożliwiającego diagnozę sytuacji osoby lub rodziny, przygotowanie wszechstronnego planu pomocy, udzielenie szeroko rozumianego poradnictwa i pomocy w załatwieniu spraw urzędowych, wskazanie możliwego miejsca schronienia, kontakt z Policją i prokuraturą;
- **zespół interdyscyplinarny** – zespół, którego zadaniem jest podjęcie działań zmierzających do rozwiązania problemu przemocy w rodzinie. Szczegółowe informacje o działaniu tych podmiotów przedstawiono w rozdziale 1.1. „Rozwiązania systemowe i instytucjonalne w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym”;
- **gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych** – podejmuje działania w przypadkach, gdy z przemocą wiąże się picie alkoholu przez sprawcę;
- **służba zdrowia** – odpowiada za udzielenie pomocy medycznej, wystawienie zaświadczenia lekarskiego o doznanych obrażeniach i podjętym leczeniu, zaś lekarz sądowy – za wydanie obdukcji;
- **placówki porozumienia „Niebieska Linia”** – organizacje i instytucje pomagające ofiarom przemocy. Adresy tych placówek są dostępne na stronie www.porozumienie.niebieskalinia.pl. Z kolei urzędy miast i gmin mają obowiązek publikowania listy placówek pomocowych dla osób doświadczających przemocy domowej, działających na terenie danej gminy;
- **Poradnia Pogotowia „Niebieska Linia”** – świadcząca pomoc prawną i psychologiczną oraz realizująca Program dla Osób Doznających Przemocy w Rodzinie;
- **organizacje pozarządowe** – stowarzyszenia i fundacje prowadzące punkty informacyjno-konsultacyjne, telefony zaufania, ośrodki pomocy, schroniska, hostele, świetlice dla dzieci oferujące pomoc prawną, psychologiczną, socjalną, a także pomoc w załatwianiu spraw urzędowych.

Na poziomie regionalnym działania w zakresie przeciwdziałania przemocy są realizowane na podstawie Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Na szczeblu wojewódzkim program koordynuje Wojewódzki Koordynator Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Założenia i cele programu, a także zadania koordynatora szczegółowo opisano w → rozdziale 3. „Rozwiązania systemowe i instytucjonalne w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym”.

2.5. „Mowa nienawiści” i „przestępstwa motywowane nienawiścią” – znaczenie tych zjawisk i skutki dla ofiar i społeczeństwa

Mową nienawiści (ang. *hate speech*) nazywane są różne typy negatywnych emocjonalnie wypowiedzi powstających na bazie uprzedzeń, wymierzonych przeciwko grupom lub jednostkom ze względu na domniemaną lub faktyczną przynależność do grupy. Opis grup jako gorszych i niepełnowartościowych może zarówno przyzwalać na przemoc i zachęcać do niej, jak i usprawiedliwiać jej stosowanie⁵³.

W raporcie przygotowanym na potrzeby Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu RP zwrócono uwagę, że „mowa nienawiści to odpowiednik angielskiego terminu *hate speech* – wypowiedzi ustne i pisemne (...) lżące, oskarżające, wyszydzające i poniżające grupy i jednostki z powodów po części od nich niezależnych – takich jak przynależność rasowa, etniczna, religijna, a także płeć, preferencje seksualne (...)”⁵⁴.

Rada Europy definiuje mowę nienawiści jako „każdą formę wypowiedzi, która rozpowszechnia, podżega, propaguje lub usprawiedliwia nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm lub inne formy nienawiści oparte na nietolerancji, włączając w to nietolerancję wyrażaną w formie agresywnego nacjonalizmu lub etnocentryzmu, dyskryminacji lub wrogości wobec mniejszości, migrantów lub osób wywodzących się ze społeczności imigrantów”⁵⁵.

Według definicji Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (ODIHR-OSCE) przestępstwem z nienawiści „jest każde przestępstwo natury kryminalnej, wymierzone w ludzi i ich mienie, w wyniku którego ofiara lub inny cel przestępstwa, są dobierane ze względu na ich faktyczne bądź domniemane powiązanie, związek, przynależność, członkostwo lub udzielanie wsparcia grupie wyróżnianej na podstawie cech charakterystycznych wspólnych dla jej członków, takich jak faktyczna lub domniemana rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, płeć, wiek, niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna, orientacja seksualna lub inne podobne cechy”⁵⁶.

Przestępstwami z nienawiści mogą być: zabójstwo bądź usiłowanie zabójstwa, pobicie lub okaleczenie, tortury, napaść, w tym także na tle seksualnym, gwałt, uszkodzenie własności, rabunek, zastraszanie, prześladowanie, kierowanie pod czyimś adresem wyzwisk lub obelg, obraźliwe graffiti lub wiadomości, np. w formie e-maila.

⁵³ K. Śmiszek, hasło opracowane do słownika zamieszczonego na stronie www.rownosc.info, Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego (dostęp z dnia 30 listopada 2013 r.).

⁵⁴ S. Łodziński, *Raport nr 19. Problemy dyskryminacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych Kancelarii Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 2003.

⁵⁵ Załącznik do rekomendacji Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich dotyczącej mowy nienawiści nr R (97) 20, przyjętej 30 października 1997 r.

⁵⁶ Program zwalczania przestępstw na tle nienawiści dla funkcjonariuszy organów porządku publicznego, www.osce.org/pl/odihr/20701?download=true (dostęp z dnia 2 grudnia 2013 r.).

Charakterystyczne cechy przestępstw z nienawiści, pozwalające na odróżnienie ich od innych przestępstw polegających na naruszeniu nietykalności cielesnej czy dóbr osobistych, są następujące:

- 1) motyw przestępstwa – przyczyną przestępstw z nienawiści są uprzedzenia do konkretnej grupy społecznej, wyróżnionej na podstawie wspólnej cechy,
- 2) podmiot przestępstwa – osoby, które padły ofiarą przestępstwa, postrzegane są jako członkinie/członkowie (lub sojuszniczki/sojusznicy) danej grupy społecznej,
- 3) konsekwencje przestępstwa – dotkliwe konsekwencje zarówno dla osoby, która bezpośrednio doświadczyła przestępstwa, jak i dla jej rodziny, znajomych, przyjaciół, osób należących do tej samej grupy społecznej⁵⁷.

Pomiędzy mową nienawiści oraz przestępstwami z nienawiści może, ale nie musi, zachodzić związek przyczynowo-skutkowy. Mowa nienawiści może być zarówno zachętą do przestępstw z nienawiści, jak i towarzyszyć przestępstwom wobec grup mniejszościowych oraz ich poszczególnych członkiń i członków.

Do najczęstszych przestępstw z nienawiści w Polsce, zgłaszanych z prośbą o podjęcie interwencji do Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania⁵⁸, należą m.in. ataki na osoby nieheteroseksualne (lub podejrzewane o homoseksualność), ataki na mieszkania osób pochodzenia romskiego, naruszenia nietykalności cielesnej osób o innym niż biały kolorze skóry.

Informacje dotyczące przemocy z nienawiści w Polsce można znaleźć m.in. w publikacji *Brunatna Księga*, wydawanej przez Stowarzyszenie „Nigdy Więcej” od 1996 r. Stanowi ona dokumentację monitoringu przestępstw popełnionych przez organizacje neofaszystowskie i skrajną prawicę oraz incydentów na tle rasistowskim, ksenofobicznym i aktów dyskryminacji na terenie naszego kraju⁵⁹.

Szczegółowe informacje dotyczące przepisów prawa zakazujących „mowy nienawiści” i „przestępstw motywowanych nienawiścią” znajdują się w → podręczniku *Równe traktowanie w administracji publicznej* (rozdział I. „Polityka antydyskryminacyjna”).

2.6. Sytuacja grup narażonych na dyskryminację w mniejszych miastach i na obszarach wiejskich

Rozważając problemy związane ze zjawiskiem dyskryminacji w kontekście regionalnym i lokalnym, nie sposób pominąć sytuacji osób narażonych na dyskryminację i jej doświadczających, mieszkających w mniejszych miastach i na obszarach wiejskich.

⁵⁷ M. Chustecka, hasło opracowane do słownika zamieszczonego na stronie www.rownosc.info, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej (dostęp z dnia 30 listopada 2013 r.).

⁵⁸ www.rownetraktowanie.gov.pl/interwencje.

⁵⁹ www.nigdywiecej.org/475-20.

Specyficzna sytuacja małych miast i obszarów wiejskich jest związana z ograniczoną dostępnością do różnego rodzaju usług społecznych (np. dostępu do usług ochrony zdrowia, urzędów, instytucji kulturalnych) czy edukacji. W konsekwencji dla osób, które z racji przynależności do określonej grupy narażonej na dyskryminację mają ograniczone możliwości przemieszczania się oraz ograniczone możliwości finansowe, dostęp do tych usług może być znacznie ograniczony lub mogą one być dla nich niedostępne. Do grup takich należy zaliczyć osoby z niepełnosprawnością (komunikacja lokalna jest często nieprzystosowana do potrzeb osób z ograniczeniami w poruszaniu się, także infrastruktura drogowa poza dużymi miastami będzie utrudniała poruszanie się, np. w związku z brakiem chodnika, odpowiednich podjazdów umożliwiających dostanie się do przystanku autobusowego lub przystanku kolejowego), a także osoby starsze, których stan zdrowia będzie miał wpływ na ich mobilność.

Warto także zwrócić uwagę na sytuację osób narażonych na dyskryminację i jej doświadczających w związku z utrzymującymi się stereotypami społecznymi dotyczącymi niektórych grup, np. osób starszych, osób z niepełnosprawnością czy osób homo- i biseksualnych. Mogą one prowadzić, w szczególności w małych społecznościach, które dobrze się znają, do wykluczania takich osób z życia społecznego. Przykładem takich sytuacji może być ukrywanie osób z niepełnosprawnością w obawie przed reakcją lokalnej społeczności, napiętnowanie i ograniczanie kontaktów z osobami, które zdecydowały się na ujawnienie swojej homo- lub biseksualnej orientacji, czy też przejawy braku szacunku lub nawet ostracyzmu wobec osób starszych, postrzeganych jako mniej produktywne i stanowiące obciążenie dla ich rodzin.

Analizując sytuację osób należących do grup narażonych na dyskryminację i jej doświadczających oraz planując skierowane do nich działania, warto wziąć pod uwagę kwestie przedstawione w tej części podręcznika.

3. Rozwiązania systemowe i instytucjonalne w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym

Małgorzata Jonczy-Adamska, Michał Pawłęga

Na kolejnych stronach przedstawiono wybór przykładów rozwiązań systemowych i instytucjonalnych, wskazujących, w jaki sposób można przeciwdziałać dyskryminacji ze względu na różne przesłanki na poziomie lokalnym i regionalnym. Pierwsza część rozdziału prezentuje rozwiązania systemowe, tj. wynikające z obowiązujących przepisów prawa lub stanowiące istotne instrumenty polityki państwa w danym obszarze. Druga część rozdziału omawia „dobre praktyki” – przykłady skutecznych rozwiązań oraz projektów zapewniających równe traktowanie, inicjowanych na poziomie lokalnym i regionalnym.

3.1. Rozwiązania systemowe w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym

3.1.1. Krajowy Program Działań na Rzecz Równego Traktowania na lata 2013–2016⁶⁰

Krajowy Program Działań na Rzecz Równego Traktowania jest dokumentem opracowywanym zgodnie z ustawą o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania przez Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania. Zgodnie z art. 22 ustawy Pełnomocnik opracowuje i przedkłada Radzie Ministrów Krajowy Program Działań na Rzecz Równego Traktowania, określający cele i priorytety działań na rzecz równego traktowania, w szczególności w zakresie:

- 1) podnoszenia świadomości społecznej w zakresie równego traktowania, w tym na temat przyczyn i skutków naruszenia zasady równego traktowania,
- 2) przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania,
- 3) współpracy z partnerami społecznymi, organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami w zakresie równego traktowania.

Krajowy Program Działań na Rzecz Równego Traktowania wyznacza średniookresowe cele i narzędzia polityki rządu na rzecz równego traktowania, stanowiąc przy tym podstawę realizacji zadań państwa w zakresie równego traktowania oraz niedyskryminacji.

W Krajowym Programie Działań na Rzecz Równego Traktowania na lata 2013–2016, przedstawionym Radzie Ministrów 10 grudnia 2013 r., określone zostały główne cele polityki antydyskryminacyjnej na lata 2013–2016.

Kluczowe działania prowadzące do osiągnięcia celów wyznaczonych w programie zostały wskazane w sześciu obszarach. Każdy z nich poprzedzono analizą sytuacji poszczególnych grup i informacją o najważniejszych problemach oraz wyzwaniach w danym obszarze. W poszczególnych obszarach określono cele główne i szczegółowe oraz działania służące do ich realizacji, a także podmioty odpowiedzialne za realizację tych zadań i podmioty współpracujące.

⁶⁰ Pełna treść dokumentu oraz wyniki konsultacji społecznych są dostępne w Biuletynie Informacji Publicznej Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, www.bip.kprm.gov.pl/kpr/bip-kancelarii-prezesa/projekty-aktow-prawnych/2311,Krajowy-Program-Dzialan-na-rzecz-Rownego-Traktowania-na-lata-2013-2015.html (dostęp: 28 listopada 2013 r.).

Poniżej w sposób syntetyczny scharakteryzowano poszczególne obszary, wskazując ogólne zagadnienia i przykładowe działania planowane do realizacji w ramach omawianego programu.

I. Obszar: Polityka antydyskryminacyjna

Celem głównym w tym obszarze jest podniesienie standardów prowadzenia polityki antydyskryminacyjnej w Polsce. Uznano, że w tym celu konieczna jest analiza, monitoring i konsultacje eksperckie dotyczące dotychczasowego wykonania ustawy o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, uruchomienie systemu ewaluacji i monitoringu polityki równego traktowania, a także wprowadzenie problematyki równościowej do programów nauczania dla sędziów, prokuratorów, służby cywilnej i administracji publicznej.

Ważnym działaniem jest także powołanie koordynatorów i pełnomocników do spraw równego traktowania w instytucjach administracji publicznej. Rolę i zadania koordynatorów szerzej opisano w rozdziale 3.2. „Dobre praktyki w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym”.

II. Obszar: Równe traktowanie na rynku pracy i w systemie zabezpieczenia społecznego

W tym obszarze wskazano na potrzebę poprawy sytuacji w zakresie równości kobiet i mężczyzn na rynku pracy oraz godzenia ról zawodowych i rodzicielskich, w szczególności uwzględniono uprawnień rodzicielskie (w tym osób samozatrudnionych), promowanie partnerskiego modelu rodziny oraz potrzebę ciągłego rozwoju systemu opieki nad dziećmi oraz osobami zależnymi i niesamodzielnymi.

W odniesieniu do równego traktowania ze względu na płeć zwrócono także uwagę na konieczność promowania równego udziału kobiet i mężczyzn na stanowiskach decyzyjnych, ograniczanie luki płacowej oraz potrzebę wspierania kobiet przy wyborze ścieżki kariery zawodowej i rozwijaniu talentów przywódczych.

W odniesieniu do innych grup narażonych na dyskryminację na rynku pracy (ze względu na wiek, niepełnosprawność, pochodzenie narodowe i etniczne, orientację seksualną oraz migrantek i migrantów) wskazano wiele działań koniecznych do podjęcia w celu wzmocnienia równego traktowania, w tym m.in. opracowanie długofalowej polityki senioralnej, Krajowego Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu, programu integracji społeczności romskiej. Zauważono także konieczność przygotowania reprezentatywnych badań dotyczących sytuacji migrantek i migrantów na rynku pracy czy promowanie dobrych praktyk dotyczących zarządzania różnorodnością w miejscu pracy.

III. Obszar: Przeciwdziałanie przemocy, w tym przemocy w rodzinie, i zwiększenie ochrony osób doświadczających przemocy

W obszarze przeciwdziałania przemocy program wskazuje na konieczność doskonalenia prawa (m.in. poprzez przygotowanie wniosku o ratyfikację Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, nowelizację Kodeksu karnego) i jego stosowania w zakresie przeciwdziałania przemocy, w tym przemocy wobec kobiet oraz przemocy w rodzinie.

Szczególnie istotne obszary działań to: przeciwdziałanie przemocy seksualnej, uregulowanie w polskim systemie prawnym zagadnienia przemocy ekonomicznej, a także upowszechnianie zagadnień z obszaru przeciwdziałania przemocy, z uwzględnieniem perspektywy płci (kulturowe uwarunkowania przemocy).

Oprócz doskonalenia prawa, jako konieczne wskazano także podniesienie jakości działań w obszarze prewencji, reagowania i ewaluacji zadań związanych z przeciwdziałaniem przemocy, np. usprawnienie funkcjonowania zespołów interdyscyplinarnych (opisano je w → rozdziale 1. „Antydyskryminacyjne i równościowe przepisy prawa”), a także przeciwdziałanie wypaleniu zawodowemu przedstawicieli służb zajmujących się zwalczaniem przemocy, w tym przemocy w rodzinie. Dokument zwraca także uwagę na to, że w programach szkoleń dla tych służb konieczne jest uwzględnienie perspektywy płci.

W odniesieniu do innych grup narażonych na dyskryminację program wskazuje na konieczność przeciwdziałania przemocy fizycznej i psychicznej (np. przemocy wobec osób starszych i osób z niepełnosprawnością) oraz „mowie nienawiści” i przemocy z nienawiści, szczególnie wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz osób LGBT.

Celem programu ma być także podniesienie poziomu ochrony prawnej grup narażonych na dyskryminację (a jednym z działań – współpraca w ramach Rady do Spraw Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji).

IV. Obszar: Równe traktowanie w systemie edukacji

W obszarze edukacji Program stawia jeden cel główny, tj. eliminowanie przejawów nierówności i dyskryminacji występujących w procesie edukacji. Cele szczegółowe i przykładowe działania opisano w → rozdziale 2.1. „Nierówne traktowanie i dyskryminacja w edukacji”.

V. Obszar: Równe traktowanie w systemie ochrony zdrowia

W obszarze ochrony zdrowia Krajowy Program Działań wskazuje na potrzebę zapewnienia realizacji przepisów ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz doskonalenie prawa w zakresie ochrony praw człowieka w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny.

Konieczne jest także przeciwdziałanie nierównościom w dostępie osób starszych do usług medycznych (w tym poprawa jakości opieki geriatrycznej oraz weryfikacja istniejących limitów wiekowych w dostępie do badań profilaktycznych). W programie uwzględniono także zagadnienia dotyczące profilaktyki zdrowotnej i jej znaczenia dla osób w wieku 50+.

W programie zaplanowano także cele związane z opieką medyczną, uwzględniającą różnice kulturowe oraz specyfiką opieki zdrowotnej wobec osób, które doświadczyły przemocy seksualnej. Wskazano również na konieczność doskonalenia opieki lekarskiej i pielęgniarskiej wobec osób nieheteroseksualnych.

VI. Obszar: Równe traktowanie w dostępie do dóbr i usług

Poprawa dostępu do dóbr i usług to obszar, w którym bardzo dokładnie określono istniejące bariery, specyficzne dla poszczególnych grup, oraz adekwatne do nich cele i działania. W odniesieniu do osób z niepełnosprawnością oraz osób starszych wskazano konieczność ograniczania barier w przestrzeni publicznej, włączanie cyfrowe czy umożliwianie rzeczywistego udziału w głosowaniu podczas wyborów. Wskazano także na potrzebę zwiększenia dostępu do mieszkań socjalnych, komunalnych i mieszkań chronionych, w tym mieszkań dla uchodźców.

W odniesieniu do cudzoziemców skupiono się na poprawie jakości obsługi przez urzędy, do zadań których należą sprawy cudzoziemców.

Inne cele dotyczą dzieci, których rodzice pracują poza granicami Polski, osób z zaburzeniami psychicznymi, równego traktowania w sporcie, przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć w systemie sądownictwa rodzinnego czy wreszcie przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na różne przesłanki w mediach.

Jak wynika z założeń Krajowego Programu Działań na Rzecz Równego Traktowania, podchodzi on do tematyki przeciwdziałania dyskryminacji i wyrównywania szans różnych grup społecznych kompleksowo i uwzględnia różnorodne problemy i potrzeby mniejszości, stanowiąc cenne narzędzie wdrażania polityki równego traktowania.

3.1.2. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie został ustanowiony przez Radę Ministrów 25 września 2006 r.⁶¹, a 29 kwietnia 2014 r. Rada Ministrów podjęła uchwałę o kontynuacji programu⁶². Obowiązek jego uchwalenia wynika z przepisów ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, omówionej w rozdziale 1. „Antydyskryminacyjne i równościowe przepisy prawa”. Realizacja Programu została przewidziana na lata 2006–2016.

Cele Krajowego Programu Przeciwno Przemocy w Rodzinie są następujące:

- zmniejszenie skali zjawiska przemocy w rodzinie,
- zwiększenie skuteczności ochrony ofiar przemocy w rodzinie i zwiększenie dostępności pomocy,
- zwiększenie skuteczności działań interwencyjnych i korekcyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

Do realizacji tych celów angażowane są instytucje i organizacje rządowe, samorządowe i pozarządowe. Szczegółowe informacje o programie zostały zawarte w → rozdziale 1. „Antydyskryminacyjne i równościowe przepisy prawa”.

⁶¹ Uchwała Rady Ministrów Nr 162 z dnia 25 września 2006 r. w sprawie w sprawie Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (RM 111-132-06).

⁶² Uchwała Nr 76 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 (M.P. z 2014 r. poz. 445).

3.1.3. Wojewódzkie Programy Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

Wojewódzkie Programy Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie są uchwalane przez sejmiki województw również na podstawie przepisów ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, która nakłada na samorządy województw obowiązek ich opracowania i realizacji.

3.1.4. Zespoły Interdyscyplinarne do Spraw Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

Obowiązek tworzenia gminnych zespołów interdyscyplinarnych do spraw przeciwdziałania przemocy wynika z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – zakres ich zadań został szczegółowo omówiony w rozdziale 1. „Antydyskryminacyjne i równościowe przepisy prawa”.

3.1.5. Pełnomocnicy wojewodów do spraw mniejszości narodowych i etnicznych

Pełnomocnicy wojewodów do spraw mniejszości narodowych i etnicznych powoływani są na podstawie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, omówionej w → rozdziale 1. „Antydyskryminacyjne i równościowe przepisy prawa”.

Dokumentem regulującym najważniejsze zadania pełnomocników oraz sposób ich pracy jest „Kodeks dobrych praktyk pełnomocnika wojewody do spraw mniejszości narodowych i etnicznych”⁶³, zgodnie z którym do najważniejszych zadań tych pełnomocników należy:

- monitorowanie stosunków etnicznych w województwie,
- prowadzenie mediacji w sytuacjach konfliktowych,
- bieżąca współpraca z mniejszościami narodowymi i etnicznymi oraz urzędem obsługującym ministra właściwego do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych,
- prowadzenie działań służących respektowaniu praw mniejszości narodowych i etnicznych oraz przeciwdziałaniu ich naruszenia,
- pomoc w rozwiązywaniu problemów mniejszości narodowych i etnicznych oraz zapobieganie ewentualnym konfliktom,
- współdziałanie z organami administracji rządowej i samorządowej oraz organizacjami pozarządowymi i innymi instytucjami realizującymi zadania na rzecz mniejszości,
- wdrażanie programów dotyczących mniejszości narodowych i etnicznych,
- obsługa „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce”,
- kreowanie pozytywnego wizerunku mniejszości narodowych i etnicznych w mediach,
- przygotowywanie informacji na temat sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych dla administracji rządowej.

⁶³ Uchwała Rady Ministrów Nr 209 z dnia 19 sierpnia 2003 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce (RM-111-203-03).

3.1.6. Działania systemowe na rzecz społeczności romskiej

W Polsce realizowany był „Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004–2013”⁶³, poprzedzony programem pilotażowym w Małopolsce. Ogólny cel tego programu to „doprowadzenie do pełnego uczestnictwa Romów w życiu społeczeństwa obywatelskiego i zniwelowanie różnic dzielących tę grupę od reszty społeczeństwa”.

Cele tego programu zostały określone w ośmiu obszarach:

- edukacja,
- Romowie a społeczeństwo obywatelskie,
- przeciwdziałanie bezrobociu,
- zdrowie,
- sytuacja bytowa,
- bezpieczeństwo, przeciwdziałanie przestępstwom popełnianym na tle etnicznym,
- kultura i zachowanie romskiej tożsamości etnicznej,
- wiedza o społeczności romskiej.

Koordynatorem „Programu na rzecz społeczności romskiej” był w latach 2004–2011 Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, a od 2011 r. – Minister Administracji i Cyfryzacji. Wsparcie udzielane w ramach „Programu na rzecz społeczności romskiej” miało formę dotacji przekazywanej uczestnikom na realizację zadań przyczyniających się do zwiększenia integracji społeczności romskiej. Łączna kwota środków zaplanowanych w rezerwie celowej wyniosła 85 mln zł, z czego w latach 2004–2006 było to 5 mln zł rocznie, a w latach 2007–2013 – po 10 mln zł rocznie. Środki z rezerwy celowej zostały uzupełnione środkami z części 30. budżetu państwa, której dysponentem jest Minister Edukacji Narodowej. Kwota przekazana przez tego ministra na wyprawki szkolne w ramach „Programu na rzecz społeczności romskiej” w latach 2004–2013 wyniosła łącznie 7 201 669 zł.

Uczestnikami „Programu na rzecz społeczności romskiej” były przede wszystkim jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty i placówki im podległe – ośrodki pomocy społecznej, szkoły, domy kultury etc.) oraz organizacje pozarządowe, w tym organizacje romskie.

Tabela 5. Realizowane zadania i podmioty zaangażowane w realizację „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce w latach 2004–2012”

Rok	Liczba realizowanych zadań	Liczba pomiotów realizujących zadania	W tym liczba organizacji romskich realizujących zadania
2004	301	109	13
2005	396	184	29
2006	425	149	32
2007	531	184	42
2008	617	207	47
2009	644	174	43
2010	694	178	43
2011	694	214	49
2012	598	178	41

Źródło: „Program Integracji Społecznej Romów w Polsce na lata 2014–2020”, s. 29.

Działania na rzecz Romów w ramach „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004–2013” zostały wsparte, w latach 2007–2013, środkami pochodzącymi z Europejskiego Funduszu Społecznego w Programie Operacyjnym Kapitał Ludzki (w tzw. komponencie romskim, poddziałanie 1.3.1. „Projekty na rzecz społeczności romskiej – projekty konkursowe”). Alokacja przewidziana na „komponent romski” na lata 2007–2013 wynosiła 22 mln euro⁶⁴.

„Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020”⁶⁵ stanowi kontynuację „Programu na rzecz społeczności romskiej”, realizowanego w latach 2004–2013.

Celem głównym nowej edycji programu jest zwiększenie poziomu integracji społecznej Romów w Polsce poprzez działania w obszarze edukacji, aktywizacji zawodowej, ochrony zdrowia oraz poprawy sytuacji mieszkaniowej. Tak opisane dziedziny wsparcia odpowiadają na zidentyfikowane wyzwania w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu Romek i Romów, powiązanego z niskim poziomem wykształcenia tej grupy, brakiem kwalifikacji pożądanym na rynku pracy, często skutkującym trudną sytuacją materialną i zdrowotną. Jednocześnie wciąż silne stereotypy i uprzedzenia dotyczące osób pochodzenia romskiego uniemożliwiają lub utrudniają im podjęcie aktywności zawodowej nawet w prostych, niewymagających kwalifikacji pracach.

⁶⁴ www.mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/projekt-programu-integ/6882,Projekt-programu-integracji-spolesznosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014-2020.html (dostęp z dnia 30 listopada 2013 r.).

⁶⁵ Ibidem.

Celem „Programu integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020” nie jest doraźna pomoc w trudnej sytuacji, w jakiej znalazła się społeczność romska, ale wypracowanie mechanizmów pozwalających na osiągnięcie nakreślonych celów.

Analogicznie jak w przypadku „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004–2013”, uczestnikami „Programu integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020” i bezpośrednimi wykonawcami zadań są jednostki samorządu terytorialnego wszystkich szczebli, podległe im placówki (ośrodki pomocy społecznej, szkoły, domy kultury *etc.*) oraz organizacje pozarządowe⁶⁶, w tym organizacje romskie.

Głównym założeniem planowanych działań powinno stać się dążenie do pozytywnej zmiany poprzez system wielu interwencji, które przebiegają etapowo i są ze sobą powiązane charakterem pomocowej działalności społecznej. Ze względu na zasięg oddziaływania oraz zastosowane dziedziny planuje się:

- projekty społeczne o zasięgu lokalnym (miasto/gmina) – mają one charakter interdyscyplinarny (np. edukacja, praca, sprawy lokalowe, zdrowie),
- zadanie jednostkowe (interwencje) – o zasięgu lokalnym (miasto/gmina), najczęściej dotyczą jednej dziedziny,
- projekty społeczne o zasięgu ogólnopolskim – dotyczą jednej dziedziny lub środowiska, np. edukacja (stypendia, asystenci edukacji romskiej, nauczyciele wspomagający, pielęgniarki środowiskowe, asystenci społeczni *etc.*).

Projekt planu finansowego przewiduje przeznaczenie na realizację „Programu integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020” w 2014 r. kwoty 6,18 mln zł, w latach 2015–2020 zaś kwoty 68,4 mln zł łącznie.

Nadzór nad programem sprawuje minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych.

3.1.7. Działania systemowe na rzecz osób starszych

W Polsce od kilkunastu lat zaobserwować można proces starzenia się społeczeństwa – zwiększania się udziału osób starszych w całej populacji. Mamy do czynienia ze stale wydłużającą się średnią długością życia, wynikającą z poprawy warunków życia oraz postępu w medycynie, co z kolei powoduje wydłużenie okresu aktywności zawodowej. Taka sytuacja jest zjawiskiem zdecydowanie pozytywnym, ale niesie nowe wyzwania – konieczność wdrażania systemowej polityki senioralnej, stanowiącej ważny element odpowiedzialnej polityki społecznej. Polityka senioralna rozumiana jest jako ogół celowych działań organów administracji publicznej wszystkich szczebli oraz organizacji i instytucji realizujących zadania i inicjatywy kształtujące warunki dla godnego i zdrowego starzenia się.

⁶⁶ Posiadające aktualny wpis do KRS.

Jej założenia zostały wypracowane w odniesieniu do koncepcji aktywnego starzenia się, definiowanej jako proces umożliwiający zarówno jednostkom, jak i grupom społecznym zagospodarowanie ich potencjału z perspektywy całego życia, zachowania zarówno dobrostanu psychicznego i fizycznego, jak i aktywności zawodowej, społecznej oraz niezależności i samodzielności.

Celem „**Rządowego Programu na rzecz Aktywności Osób Starszych na lata 2012–2013 (ASOS)**” (dalej: „**Program ASOS 2012–2013**”)⁶⁷ była poprawa jakości i poziomu życia osób starszych poprzez aktywność społeczną. Program miał przyczynić się do pełniejszego korzystania z potencjału społeczno-zawodowego osób starszych, aby mogły one pełnić różne role społeczne. Ważne było również uwzględnienie w działaniach ograniczeń wynikających z barier funkcjonalnych, na które narażone mogą być osoby starsze. Program został opracowany jako odpowiedź na wyzwania, jakie stawiają przed Polską procesy demograficzne i społeczne. Głównym celem tego programu było tworzenie warunków do rozwoju aktywności społecznej osób starszych, które w związku z wiekiem demograficznym lat 50. XX w. weszły lub w najbliższej przyszłości będą wchodziły w wiek 60+, a kończąc aktywność zawodową, pozostają w dobrej kondycji psychofizycznej, mają potencjał, kwalifikacje, życiowe doświadczenie i czas wolny, który można i należy wykorzystać dzięki tworzeniu odpowiedniej oferty aktywności społecznej.

Nadzór nad realizacją „Programu ASOS 2012–2013” sprawował minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego (obecnie jest to Minister Pracy i Polityki Społecznej).

Na „Program ASOS 2012–2013” składały się dwa komponenty:

- **komponent systemowy (długoterminowy)**, w ramach którego powstała Rada do Spraw Polityki Senioralnej⁶⁸, czyli organ pomocniczy Ministra Pracy i Polityki Społecznej. Do stałego udziału w jej pracach zostali zaproszeni przedstawiciele ministerstw oraz centralnych organów administracji publicznej, jak również przedstawiciele organizacji jednostek samorządu terytorialnego, organizacji trzeciego sektora oraz ekspertki i eksperci. Głównym efektem prac Rady w pierwszym okresie działalności było wypracowanie założeń długofalowej polityki senioralnej („Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej na lata 2014–2020” opisano w dalszej części podręcznika);

- **komponent konkursowy (krótkookresowy)**, w ramach którego przeprowadzono dwie edycje otwartego konkursu dotacyjnego, skierowanego do organizacji pozarządowych, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁶⁹ oraz innych podmiotów, określonych w art. 3 ust. 3 ustawy (m.in. organizacji kościelnych, spółdzielni socjalnych, stowarzyszeń jednostek samorządu terytorialnego, klubów sportowych). W pierwszej edycji konkursu (październik 2012 r. – czerwiec 2013 r.) wpłynęło ok. 1400 ofert, dotacje otrzymało 426 podmiotów (lub partnerstw). W II edycji konkursu (kwiecień – grudzień 2013 r.) wpłynęło w sumie prawie 1800 ofert, do realizacji przyjęto 280 z nich.

⁶⁷ www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/Aktualnosci/seniorzy/Rzadowy%20Program%20ASOS_2012-2013.pdf (dostęp z dnia 30 listopada 2013 r.).

⁶⁸ Zarządzenie Nr 2 Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 lutego 2013 r. w sprawie powołania Rady do Spraw Polityki Senioralnej (Dz.Urz. MPlPS z 2013 r. poz. 2).

⁶⁹ T.j. Dz.U. z 2010 r. Nr 234, poz. 1536 z późn. zm.

W kompetencji konkursowym programu przyjęto 4 priorytety (stanowiące jednocześnie odzwierciedlenie szczegółowych celów programu):

- Priorytet I. Edukacja osób starszych,
- Priorytet II. Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz- i międzypokoleniową,
- Priorytet III. Partycypacja społeczna osób starszych,
- Priorytet IV. Usługi społeczne dla osób starszych.

Koszt realizacji „Programu ASOS 2012–2013” wyniósł 60 mln zł.

Wnioski z realizacji komponentu konkursowego programu stanowiły podstawę kształtowania założeń programu na następne lata.

Wskazano w nich m.in., że najpowszechniejszą formą aktywności społecznej, promowanej w ramach projektów, jest aktywność ukierunkowana na bezpośrednie potrzeby seniorów (tzw. bierna aktywność, w której seniorzy są bezpośrednimi odbiorcami usług skierowanych na zaspokojenie ich potrzeb). Nieliczną grupę stanowiły projekty ukierunkowane na pobudzenie czynnej aktywności seniorów, skierowanej na zewnątrz, i służącej realizacji szerszych celów społecznych, np. w społecznościach lokalnych.

„Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020 (ASOS)” (dalej: „Program ASOS 2014–2020”)⁷⁰ jest przedsięwzięciem kompleksowym, uwzględniającym obszary i kierunki wsparcia umożliwiające osiągnięcie celu głównego, jakim jest poprawa jakości i poziomu życia osób starszych dla godnego starzenia się poprzez aktywność społeczną. Priorytety i kierunki wsparcia potrzebne do realizacji celu głównego pozostały identyczne – szczegółową charakterystykę zamieszczono przy opisie komponentu konkursowego.

Program zakłada praktyczne włączenie sektora organizacji pozarządowych do działań służących zaangażowaniu seniorów. Doświadczenia „Programu ASOS 2012–2013” wskazują na trafne wyodrębnienie priorytetów obejmujących sferę edukacji osób starszych, integrację wewnątrz- i międzypokoleniową, partycypację obywatelską osób starszych oraz szeroko rozumiane usługi społeczne, z podkreśleniem aktywności w formie wolontariatu osób starszych. Dają one podstawy do działań o charakterze komplementarnym, prowadzących do rozwiązań systemowych.

„Program ASOS 2014–2020”, nad którym nadzór również sprawuje Minister Pracy i Polityki Społecznej, ponownie został podzielony na dwa komponenty:

- **komponent systemowy (długookresowy)** – założono, że do końca 2013 r. przyjęty zostanie rządowy dokument „Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej na lata 2014–2020”⁷¹, który będzie realizowany w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego (we współpracy z innymi resortami, organizacji obywatelskimi, środowiskami naukowymi i eksperckimi). Zadaniem Rady do Spraw Polityki Senioralnej będzie monitoring realizacji założeń polityki senioralnej, opiniowanie programów i innych rozwiązań w ramach tej polityki;

⁷⁰ www.mpips.gov.pl/download/gfx/mpips/pl/defaultopisy/8266/1/1/ASOS%202014-2020%20projekt%20z%20dnia%2029%20sierpnia%202013%20r.pdf.

⁷¹ Dokument został przyjęty uchwałą Rady Ministrów Nr 238 z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie przyjęcia dokumentu „Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020” (M.P. z 2014 r. poz. 118).

• **komponent konkursowy (krótkookresowy)** – skierowany do organizacji pozarządowych i innych podmiotów⁷², w ramach którego zostaną ogłoszone otwarte konkursy dotacyjne, oparte na następujących priorytetach:

- Priorytet I. Edukacja osób starszych – działania na rzecz poprawy aktywności społecznej osób starszych poprzez różne formy edukacji formalnej i pozaformalnej, które pozwalają na aktywne włączenie się w życie społeczności lokalnych. Działania te zwiększają integrację wewnątrzpokoleniową osób starszych;
- Priorytet II. Aktywność społeczna promująca integrację wewnątrz - i międzypokoleniową – zakłada rozwój różnych form aktywności dla osób starszych, przy wykorzystaniu istniejącej infrastruktury społecznej, w tym samorządowych instytucji kultury (takich jak m.in.: biblioteki publiczne, domy kultury, świetlice, teatry, muzea). Ponadto poprzez współpracę międzypokoleniową działania te sprzyjają rozwojowi umiejętności społecznych również wśród młodszego pokolenia;
- Priorytet III. Partycypacja społeczna osób starszych – działania na rzecz zwiększenia udziału osób starszych w życiu społecznym, który będzie sprzyjał rozwojowi społeczeństwa obywatelskiego, takie jak wspieranie uczestnictwa i integracji w życiu społecznym i publicznym, włączanie osób starszych w proces tworzenia i funkcjonowania grup obywatelskich oraz organizacji pozarządowych, tworzenie sieci pomocowo-informacyjnej. Ważna jest tu rola organizacji reprezentujących interesy i potrzeby osób starszych, zwłaszcza takich, które sprzyjają zaangażowaniu seniorów w życie społeczności lokalnych;
- Priorytet IV. Usługi społeczne dla osób starszych (usługi zewnętrzne) – działania służące rozwojowi różnych form wsparcia (w formule partnerstwa publiczno-społecznego, w tym realizowane przez organizacje pozarządowe działające w sferze pożytku publicznego), poprzez zwiększanie dostępności oraz podniesienie jakości usług społecznych dla osób starszych, zwiększenie zaangażowania opiekunów-wolontariuszy, tworzenie środowiska samopomocy oraz zwiększenie sieci wyszkolonych wolontariuszy.

W „Programie ASOS 2014–2020” zwrócono uwagę, że sytuacja życiowa seniorów i konieczność zaspokojenia istotnych potrzeb tej grupy (ukierunkowanie aktywności seniorów na działania społeczne, skoncentrowane na realizacji szeroko rozumianych zadań i potrzeb społecznych, zaangażowanie społeczne oraz zapewnienia wysokiej jakości usług opiekuńczych) wysuwa na plan pierwszy priorytety: III Partycypacja społeczna osób starszych oraz IV Usługi społeczne dla osób starszych (usługi zewnętrzne). Jednocześnie są to priorytety, na które w ramach realizacji programu w latach 2012–2013 wpłynęło najmniej ofert.

Planuje się także zachęcanie oferentów do planowania i realizacji projektów w partnerstwach – takie przedsięwzięcia również stanowiły niewielki odsetek ofert w poprzednich latach.

Budżet „Programu ASOS” w latach 2014–2020 wyniesie 280 mln zł.

⁷² Dotyczy to organizacji pozarządowych, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, oraz innych podmiotów, określonych w art. 3 ust. 3 tej ustawy (m.in. organizacji kościelnych, spółdzielni socjalnych, stowarzyszeń jednostek samorządu terytorialnego, klubów sportowych).

„Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020”⁷³ to dokument wypracowany w ramach systemowego komponentu „Rządowego Programu Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013”, w wyniku prac Rady do Spraw Polityki Senioralnej. Stanowi on strategiczne podstawy do realizacji polityki senioralnej w Polsce, której celem jest wspieranie i zapewnienie możliwości aktywnego starzenia się w zdrowiu oraz możliwości prowadzenia w dalszym ciągu samodzielnego, niezależnego i satysfakcjonującego życia, nawet przy pewnych ograniczeniach funkcjonalnych.

„Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej” stanowią dokument komplementarny wobec Rządowego „Programu ASOS 2014–2020”.

Obszary, w których wypracowano założenia realizacji polityki senioralnej, są następujące:

- zdrowie i samodzielność (w tym rozwiązania opiekuńczo-medyczne dla osób starszych, bezpieczeństwo oraz przestrzeń i miejsce zamieszkania),
- aktywność zawodowa osób w wieku 50+,
- aktywność edukacyjna, społeczna i kulturalna osób starszych,
- tzw. srebrna gospodarka (system ekonomiczny ukierunkowany na wykorzystanie potencjału osób starszych i uwzględniający ich potrzeby),
- relacje międzypokoleniowe.

Działania na rzecz angażowania osób starszych w działalność społeczną są realizowane zarówno przez administrację rządową i samorządową, przez organizacje pozarządowe, m.in. Uniwersytety Trzeciego Wieku, programy promujące integrację międzypokoleniową (np. „Seniorzy w Akcji” Towarzystwa Inicjatyw Twórczych „ę”), jak również tworzenie gminnych i miejskich rad seniorów (np. w Łodzi czy w Poznaniu) – dotychczas były to ciała powoływane dobrowolnie, bez rozwiązania ustawowego. Od 30 listopada 2013 r., w związku z nowelizacją⁷⁴ ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym⁷⁴, rozwiązanie to zostało zdefiniowane ustawowo. Szczegółowe informacje na ten temat zostały omówione poniżej.

3.1.8. Gminne Rady Seniorów

Jak wspomniano powyżej, z dniem 30 listopada 2013 r. weszła w życie ustawa o zmianie ustawy o samorządzie gminnym. Celem tej nowelizacji było czytelne określenie podstawy prawnej, umożliwiającej radzie gminy powołanie gminnej rady seniorów.

⁷³ www.mpips.gov.pl/bip/projekty-aktow-prawnych/projekty-programow-i-inne/zalozenia-dlugofalowej-polityki-senioralnej-w-polsce-na-lata-2014-2020 (dostęp z dnia 1 grudnia 2013 r.).

⁷⁴ Ustawa z dnia 11 października 2013 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2013 r. poz. 1318).

Ustawa nakłada na gminę obowiązek sprzyjania solidarności międzypokoleniowej oraz tworzenia warunków do pobudzania aktywności obywatelskiej seniorów w społeczności lokalnej. W celu realizacji wskazanego obowiązku rada gminy może – z własnej inicjatywy lub na wniosek zainteresowanych środowisk – utworzyć gminną radę seniorów – podmiot o charakterze konsultacyjnym, doradczym i inicjatywnym. Rada seniorów składa się z przedstawicieli osób starszych oraz przedstawicieli podmiotów działających na rzecz osób starszych, w tym zwłaszcza organizacji pozarządowych oraz podmiotów prowadzących Uniwersytety Trzeciego Wieku.

Powołując gminną radę seniorów rada gminy nadaje jej statut określający tryb wyboru członków i zasady działania, dążąc do wykorzystania potencjału działających organizacji osób starszych oraz podmiotów działających na rzecz osób starszych, a także zapewnienia sprawnego sposobu wyboru członków gminnej rady seniorów. Rada gminy może w statucie jednostki pomocniczej upoważnić tę jednostkę do utworzenia rady seniorów jednostki pomocniczej⁷⁵.

3.2. Dobre praktyki w zakresie równego traktowania w kontekście regionalnym

Koordinatorzy i koordynatorzy do spraw równego traktowania w administracji publicznej

Koordinatorzy i koordynatorzy do spraw równego traktowania to osoby powołane w 2011 r. w ramach projektu „Równe Traktowanie Standardem Dobrego Rządzenia”, realizowanego przez Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania. Pełnienie tej funkcji powierzono 53 osobom zatrudnionym we wszystkich ministerstwach, w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, wybranych instytucjach centralnych oraz wszystkich urzędach wojewódzkich. Grupa ta została przeszkolona z zakresu polityki równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, poglądy polityczne, wiek, niepełnosprawność, orientację seksualną, stan cywilny oraz rodzinny. Zdobyte kwalifikacje pozwoliły im m.in. na realizowanie zadań w zakresie równego traktowania dla administracji rządowej i samorządowej.

Analiza funkcjonowania sieci koordynatorek i koordynatorów do spraw równego traktowania pokazała jednoznacznie, że powołanie osób odpowiedzialnych za podejmowanie działań na rzecz realizacji zasady równego traktowania sprzyja jej realizacji zgodnie z zasadą horyzontalności, a zatem we wszystkich ministerstwach oraz wybranych jednostkach podległych.

Dlatego zapisy dotyczące powoływania koordynatorów i pełnomocników do spraw równego traktowania uwzględniono w „Krajowym Programie Działań na Rzecz Równego Traktowania na lata 2013–2016”.

Zadania pełnomocników do spraw równego traktowania, powoływanych w urzędach wojewódzkich, powinny w szczególności obejmować:

- podejmowanie działań służących promowaniu zasady równego traktowania na terenie województwa oraz w urzędzie obsługującym wojewodę,

⁷⁵ T.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 594 z późn. zm.

- udzielanie na wniosek Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania informacji dotyczącej przestrzegania zasady równego traktowania na terenie województwa oraz w urzędzie obsługującym wojewodę,
- współpracę z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz równego traktowania oraz przeciwdziałania dyskryminacji,
- współpracę z Pełnomocnikiem Rządu do Spraw Równego Traktowania w realizacji i ewaluacji działań wynikających z Krajowego Programu Działań na Rzecz Równego Traktowania.

Do pełnienia funkcji pełnomocnika wojewoda może wyznaczyć osobę spośród pracowników urzędu obsługującego wojewodę.

Zadania koordynatorów do spraw równego traktowania, powoływanych w ministerstwach oraz wybranych jednostkach podległych, powinny w szczególności obejmować:

- przeprowadzanie systematycznej oceny oraz zbieranie informacji dotyczącej przestrzegania zasady równego traktowania oraz realizacji zadań wynikających z Krajowego Programu Działań na Rzecz Równego Traktowania,
- promowanie zasady równego traktowania oraz podejmowanie działań służących przestrzeganiu tej zasady w urzędzie obsługującym ministra oraz w jednostkach organizacyjnych podległych ministrowi.

W ministerstwach oraz wybranych jednostkach podległych może być utworzone samodzielne stanowisko do spraw równego traktowania oraz przeciwdziałania dyskryminacji⁷⁶.

„Karta Różnorodności”

„Karta Różnorodności” to międzynarodowa inicjatywa, realizowana w następujących krajach: Polska, Francja, Hiszpania, Włochy, Austria, Niemcy, Szwecja, Belgia, Irlandia, Finlandia, Estonia oraz Luksemburg, promowana i wspierana przez Komisję Europejską. Karta jest pisemnym zobowiązaniem, podpisanym przez podmioty zobowiązujące się do wprowadzenia zakazu dyskryminacji w miejscu pracy i decydujące się działać na rzecz tworzenia i promocji różnorodności. Podpisanie „Karty Różnorodności” oznacza gotowość do zaangażowania wszystkich zatrudnionych osób oraz partnerów biznesowych i społecznych w te działania. Instytucje publiczne, przedsiębiorstwa i organizacje pozarządowe decydujące się na implementację tego instrumentu działają na rzecz spójności i równości społecznej.

Patronat honorowy nad „Kartą Różnorodności” w Polsce objęli:

- Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania,
- Rzecznik Praw Obywatelskich,
- Minister Pracy i Polityki Społecznej⁷⁷.

⁷⁶ „Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013–2016”, s. 41–42.

⁷⁷ Więcej informacji o inicjatywie oraz lista firm i organizacji będących sygnatariuszami „Karty Różnorodności” – www.kartaroznorodnosc.pl/pl (dostęp z dnia 3 grudnia 2013 r.).

Koordinatorem „Karty Różnorodności” w Polsce jest Forum Odpowiedzialnego Biznesu. Informacje na temat zasad przystępowania do inicjatywy oraz jej sygnatariuszy można znaleźć na stronie internetowej: www.kartaroznorodnosci.pl.

Program „Warszawa Różnorodna”

Program stanowi reakcję na istniejące i zgłaszane m.in. przez organizacje pozarządowe problemy, takie jak: przemoc o charakterze rasistowskim, ksenofobicznym czy homofobicznym, rasistowskie czy antysemityczne napisy na warszawskich kamienicach, incydenty na stadionach albo dyskryminujące materiały w lokalnej prasie. Odpowiada on także na wyzwania podniesione w „Społecznej Strategii Warszawy” („Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2009–2020”), przyjętej przez Radę m.st. Warszawy z dnia 18 grudnia 2008 r. Do wyzwań tych zaliczono m.in. brak akceptacji dla osiedlających się w mieście przybyszów (w tym mniejszości etnicznych), występującą segregację i negatywne stereotypy dotyczące grup narażonych na dyskryminację, a także zamieszkiwanie w mieście znacznej liczby migrantów, zarówno z terenu kraju, jak i z zagranicy.

Więcej informacji: www.strategia.um.warszawa.pl/content/warszawa-r%C3%B3%C5%BCnorodna.

„Wiedza źródłem tolerancji” – Powiatowy Urząd Pracy w Zabrze

Przykładem ważnego działania, mającego wpływ na poprawę sytuacji mniejszości romskiej na poziomie lokalnym, jest projekt zrealizowany w Powiatowym Urzędzie Pracy w Zabrze – „Wiedza źródłem tolerancji”, w ramach którego przeszkolono 160 osób pracujących w instytucjach administracji publicznej: w Powiatowym Urzędzie Pracy, Urzędzie Miejskim oraz Miejskim Ośrodku Pomocy Rodziny, wyposażając je w wiedzę i umiejętności przydatne w aktywizacji zawodowej i społecznej Romek i Romów mieszkających na terenie Zabrze.

Przeprowadzone szkolenia umożliwiły nabycie wiedzy dotyczącej kultury i tradycji społeczności romskiej, podniesienie efektywności pracy w kontaktach z Romami, a także zmniejszenie barier i krzywdzących stereotypów na temat mniejszości etnicznych oraz wzrost zainteresowania osób zatrudnionych w Powiatowym Urzędzie Pracy problemem trudnej sytuacji członków społeczności romskiej.

„Powszechnie uważa się, iż niewiedza jest źródłem lęku. Skutki lęku i strachu to m.in. nietolerancja, nieżyczliwość, brak chęci zrozumienia i chęć dalszej izolacji.

Szczególnie krzywdzącym jest dla członków społeczności romskiej postępowanie się przeznie-Romów negatywnymi stereotypami oraz niechęć przejawiana w codziennych kontaktach. Projekt pn. «Wiedza źródłem tolerancji» realizowany przez PUP Zabrze skupia się na problemie związanym z niewielkim zakresem wiedzy ze strony pracowników zabrzańskich instytucji administracji publicznej (głównie Powiatowy Urząd Pracy, Miejski Ośrodek Pomocy Rodziny, Urząd Miejski) na temat tradycji, zwyczajów i kultury społeczności romskiej oraz ograniczeń, jakie się z nimi wiążą. Silna odrębność kulturowa oraz brak zaufania do osób spoza społeczności romskiej powoduje brak chęci zaangażowania się w proces aktywizacji. Jednocześnie obowiązujące standardy obsługi/ pomocy są jednakowe dla wszystkich, lecz paradoksalnie powoduje to dyskryminację, gdyż Romowie są grupą, która z uwagi na niski stopień integracji z instytucjami potrzebuje bardziej skutecznych narzędzi komunikacji⁷⁸.

⁷⁸ www.tolerancja-pupzabrze.pl (dostęp z dnia 27 listopada 2013 r.).

Warty odnotowania jest fakt, że w założeniach projektu wyraźnie zarysowana jest chęć wzięcia odpowiedzialności przez urzędniczki i urzędników, osoby pochodzące z większości, za podejmowanie działań skierowanych do grupy mniejszościowej. Takie działanie jest zatem zgodne z ideą integracji jako procesu dwustronnego-warunkiem jego powodzenia jest zaangażowanie zarówno mniejszości romskiej, jak i większości nie-romskiej.

Więcej informacji: www.tolerancja-pupzabrze.pl.

„Równość standardem dobrego samorządu” – projekt Fundacji „Feminoteka” i partnerów

Celem projektu jest wsparcie urzędów administracji samorządowej w Polsce w realizacji konstytucyjnej oraz unijnej zasady równości i polityki równego traktowania, w tym przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie i poglądy, wiek, orientację seksualną, niepełnosprawność oraz płeć.

Za realizację projektu, zaplanowanego na lata 2011–2014, odpowiada partnerstwo Fundacji „Feminoteka” (lider projektu), Polskiego Towarzystwa Prawa Antydyskryminacyjnego, Instytutu Doskonalenia Administracji i Biznesu „Laudator” , Uniwersytetu w Maceracie (Włochy), Miasta Vantaa (Finlandia) oraz Stowarzyszenia „Fińska Liga Praw Człowieka” (Finlandia). Głównym celem projektu jest wypracowanie modelowych narzędzi wdrażania i pomiaru realizacji polityki równości w samorządach. Do jego realizacji powołany został w ramach projektu Zespół Ekspertów (zrzeszający osoby reprezentujące organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, prawników i socjologów), który opracował:

- **Standard Równości** – standard, jaki powinien być przestrzegany w ramach usług publicznych świadczonych przez administrację samorządową; jego poprawne stosowanie zapewni skuteczną realizację polityki równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji w danym urzędzie administracji samorządowej;
- **Indeks Równości** – kompleksowy system pomiaru realizacji polityki równościowej w ramach usług publicznych, świadczonych przez administrację samorządową, bazujący na wskaźnikach równości. Narzędzie do autoewaluacji pozwala na samodzielne dokonywanie oceny stopnia realizacji polityki równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji w danej jednostce samorządowej. Narzędziu temu towarzyszy podręcznik zawierający propozycje działań, które powinny zostać podjęte na poszczególnych etapach, aby zasada równego traktowania faktycznie była realizowana⁷⁹.

Uzupełnienie narzędzia autoewaluacji stanowią także ankiety dotyczące realizacji zasady równych szans wewnątrz jednostek samorządu terytorialnego, a zatem w stosunku do osób pracujących w urzędzie, a także ankiety skierowane do mieszkanki i mieszkańców z terenu gminy czy powiatu oraz organizacji pozarządowych w niej działających.

W ramach projektu powstało też wiele ekspertyz dotyczących wdrażania polityki równości na poziomie samorządu terytorialnego.

⁷⁹ Publikacje są dostępne na stronie projektu: www.rownoscwsamorzadzcie.pl, narzędzie do autoewaluacji dostępne na stronie: www.jst.rownoscwsamorzadzcie.pl (dostęp z dnia 9 grudnia 2013 r.).

W pilotażu projektu udział wzięło 30 jednostek samorządu terytorialnego, które – wspierane przez zespół projektu – prowadziły autoewaluację w zakresie wdrażania polityki równości i przeciwdziałania dyskryminacji, a następnie planowały i realizowały działania na rzecz równości.

Upowszechnianie Standardu i Indeksu Równości zaplanowano na 2014 r.

Więcej informacji: www.rownoscwsamorzadzie.pl.

„Europejska Karta Równości Praw Kobiet i Mężczyzn w Życiu Lokalnym”

„Europejska Karta Równości Kobiet i Mężczyzn w Życiu Lokalnym” została opracowana przez Radę Gmin i Regionów Europy w latach 2005–2006. „Karta” jest adresowana do samorządów lokalnych i regionalnych w Europie. Jej podpisanie jest formalnym wyrazem zaangażowania władz lokalnych w propagowanie zasady równości kobiet i mężczyzn, a także deklaracją wdrażania na własnym terenie wynikających z niej zobowiązań.

Aby wprowadzać te zobowiązania, każdy sygnatariusz:

- zobowiązuje się do opracowania Równościowego Planu Działania, który określa priorytety, działania i środki na to przeznaczone,
- podejmuje się zaangażować wszystkie instytucje i organizacje na swoim terenie, aby w praktyce promować prawdziwą równość.

Samorzady sygnujące „Kartę” przyjmują także za fundamentalne następujące zasady i założenia:

- równość kobiet i mężczyzn stanowi fundamentalne prawo,
- zagwarantowanie, że równość kobiet i mężczyzn, różnorodne formy dyskryminacji i nierównego traktowania są brane pod uwagę,
- zrównoważony udział kobiet i mężczyzn w procesie decyzyjnym jest warunkiem demokratycznego społeczeństwa,
- eliminacja stereotypów opartych na płci jest podstawą osiągnięcia równości kobiet i mężczyzn,
- włączanie kwestii płci do wszystkich działań samorządów lokalnych i regionalnych,
- właściwie opracowane plany działania i programy są koniecznymi narzędziami do promowania równości kobiet i mężczyzn⁸⁰.

W Polsce „Europejską Kartę Równości Praw Kobiet i Mężczyzn w Życiu Lokalnym” podpisała jako pierwsza gmina Nysa. Na jej podstawie przyjęto „Równościowy Plan Działania dla Gminy Nysa na lata 2008–2010”⁸¹. W 2013 r., zainspirowana związaną z udziałem we wcześniej opisanym projekcie „Równość Standardem Dobrego Samorządu”, „Kartę” podpisała również gmina Aleksandrów Kujawski.

⁸⁰ Pełny tekst „Karty” jest dostępna na stronie Europejskiej Rady Gmin i Regionów, www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/filename/charte_egalite_pl.pdf.

⁸¹ www.nysa.eu/strona-1501-europejska_karta_rownosc_i_kobiet_i.html (dostęp z dnia 3 grudnia 2013 r.).

Na stronach internetowych gmin i miast można także znaleźć informacje o dyskusjach nad przyjęciem „Karty” (np. w Gdańsku⁸²) oraz decyzjach radnych o odrzuceniu propozycji jej przyjęcia (miało to miejsce w Giżycku⁸³).

„Deklaracja Barcelońska”

Inicjatywa „Deklaracja Barcelońska”⁸⁴ została zapoczątkowana w trakcie Europejskiego Kongresu „Miasto i Niepełnosprawni”, odbywającego się w 1995 r. w Barcelonie.

Jednostki samorządowe przyjmujące deklarację zobowiązują się pomagać osobom z niepełnościami, m.in. w poruszaniu się po mieście, przez likwidację wszystkich istniejących barier architektonicznych. Deklarują także przystosowanie do ich potrzeb komunikacji miejskiej, umożliwienie im pełnoprawnego uczestnictwa w widowiskach kulturalnych, sportowych, imprezach rekreacyjnych, pomoc w uzyskaniu opieki zdrowotnej, znalezieniu pracy i mieszkania.

Podpisanie „Deklaracji Barcelońskiej” jest dobrowolne, stanowi wyraz politycznego zaangażowania samorządów w działania zmierzające do ograniczenia dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność i tworzenia warunków równego traktowania dla tej grupy społecznej.

Deklaracja została przyjęta w 2010 r. przez Gdynię – jest to jedyne polskie miasto będące sygnatariuszem tego dokumentu. Przyjęcie deklaracji to potwierdzenie realizowanego od 2010 r. „Programu kompleksowych działań na rzecz osób niepełnosprawnych”, przyczyniającego się do wyrównywania szans tej grupy społecznej. To również sygnał polityczny, wskazujący na priorytetowe traktowanie zaangażowania miasta w działania na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. W najbliższym czasie planowane jest przyjęcie „Deklaracji Barcelońskiej” przez Warszawę.

Miejska Rada Seniorów w Poznaniu

Miejska Rada Seniorów jest organem doradczym, opiniodawczym i inicjatywnym w strukturze władz miejskich, powołanym uchwałą Rady Miasta Poznania Nr XXIV/228/V/2007 z dnia 25 października 2007 r. Rada liczy 15 osób, które wybierane są na czas trwania kadencji Rady Miasta Poznania.

Celem działalności Miejskiej Rady Seniorów jest służenie seniorom poprzez reprezentowanie ich interesów wobec władz miasta.

Zadania Miejskiej Rady Seniorów są następujące:

- 1) ścisła współpraca z władzami miasta przy rozstrzygnięciu o istotnych oczekiwaniach i potrzebach ludzi starszych,
- 2) przedstawienie propozycji w zakresie ustalania priorytetowych zadań w perspektywie krótko- i długookresowej oraz inicjowanie działań na rzecz seniorów,

⁸² Protokół Nr 7–5/2011 z posiedzenia Komisji Samorządu i Ładu Publicznego Rady Miasta Gdańska z dnia 18 maja 2011 r., podczas którego przedstawicielki Stowarzyszenia „Waga” przedstawiły korzyści i koszty związane z przyjęciem „Karty”, dostępny w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie: www.gdanska.pl/bip (dostęp z dnia 9 grudnia 2013 r.).

⁸³ Oświadczenie Burmistrza Giżycka, która wystąpiła z propozycją przyjęcia „Karty”, www.gizycko.pl/europejska-kartarownosci-praw.html (dostęp z dnia 9 grudnia 2013 r.).

⁸⁴ www.tpsw.pl/aktualnosci-tpsw/osoba-niepelnosprawna/deklaracja-barcelonska (dostęp z dnia 2 grudnia 2013 r.).

- 3) monitorowanie potrzeb poznańskich seniorów,
- 4) wydawanie opinii i formułowanie wniosków służących rozwojowi działalności na rzecz seniorów,
- 5) zgłaszanie uwag do aktów prawa miejscowego,
- 6) inicjowanie działań mających na celu upowszechnianie współpracy Poznania ze środowiskiem osób starszych,
- 7) informowanie społeczności miasta o szczególnych kierunkach działalności podejmowanych przez służby miejskie i partnerów pozarządowych na rzecz środowiska seniorów.

Z inicjatywy Miejskiej Rady Seniorów I kadencji zostało powołane Centrum Inicjatyw Senioralnych, czyli miejska jednostka organizacyjna skupiająca się na działaniach na rzecz osób w wieku 50+⁸⁵.

O Centrum Inicjatyw Senioralnych jego twórczyni i twórcy piszą w następujący sposób: „wychodzimy naprzeciw zarówno osobom w wieku 50+, by czerpać z ich działań inspirację, korzystać z wiedzy i doświadczenia, jak i seniorom, chcąc dopomóc tej grupie społecznej w podniesieniu jakości życia i zaktywizować w taki sposób, by twórczo i z satysfakcją uczestniczyła w życiu miasta. Wierzymy, że wiek senioralny niesie ze sobą mądrość i doświadczenie, z którego korzystać może i, warto by tak było, także pozostała część społeczeństwa.

Walczymy ze stereotypami dotyczącymi starości. Zależy nam na zmianie potocznego myślenia i zniesieniu, często krzywdzących, opinii na temat tego etapu w życiu. Chcemy też zwrócić uwagę, że dobrą i twórczą starość można i trzeba zaplanować. Wszystko to, co robimy w życiu, czego uczymy się jako dzieci i co potem wypracowujemy jako młodzi dorośli – dojrzewa i procentuje w późniejszych latach. Im wcześniej więc nauczymy się dbać o siebie, tym lepiej będziemy funkcjonować w przyszłości.

Przy Centrum Inicjatyw Senioralnych utworzyliśmy Poznański Wolontariat 50+, który ma na celu skupienie seniorów chętnych, by działać na rzecz innych, a także Punkt Informacji 50+, gdzie dowiedzieć się można m.in., co ciekawego dzieje się w mieście, dokąd pójść po wsparcie i jak zorganizować swój wolny czas⁸⁶.

Miejskie Rady Seniorów funkcjonują także w Łodzi⁸⁷, w Nysie⁸⁸ i w Sosnowcu⁸⁹.

Więcej informacji: www.centrumis.pl/miejska-rada-seniorow.html.

⁸⁵ www.centrumis.pl/miejska-rada-seniorow.html (dostęp z dnia 26 listopada 2013 r.).

⁸⁶ www.centrumis.pl/o-centrum2.html (dostęp z dnia 26 listopada 2013 r.).

⁸⁷ www.seniorzy.uml.lodz.pl/Miejska_Rada_Seniorow-kategoria-8.html (dostęp z dnia 9 grudnia 2013 r.).

⁸⁸ www.nysa.eu/strona-1567-rada_seniorow.html (dostęp z dnia 9 grudnia 2013 r.).

⁸⁹ www.aktywnekobiety.org.pl/index.php/component/content/article/8-aktualnosci/87-seniorzy-decydujassosnowiec (dostęp z dnia 9 grudnia 2013 r.).

Uniwersytety Trzeciego Wieku

Uniwersytety Trzeciego Wieku to inicjatywy edukacyjne powstające w odpowiedzi na potrzeby osób starszych, związane z chęcią i potrzebą aktywności również po osiągnięciu dojrzałego wieku. Dzięki tej najpopularniejszej formie edukacji ludzi starszych możliwe jest włączenie osób starszych do systemu kształcenia – mogą oni aktualizować swoją wiedzę, aktywnie uczestniczyć w różnorodnych procesach zachodzących wokół nich, a tym samym zachować lub zwiększać sprawność intelektualną, psychiczną i fizyczną.

Cele Uniwersytetów Trzeciego Wieku to:

- upowszechnianie inicjatyw edukacyjnych,
- aktywizacja intelektualna, psychiczna, społeczna i fizyczna osób starszych,
- poszerzanie wiedzy i umiejętności seniorów,
- ułatwianie kontaktów z instytucjami, takimi jak służba zdrowia, ośrodki kultury, ośrodki rehabilitacyjne i inne,
- angażowanie słuchaczek i słuchaczy w aktywność na rzecz otaczającego ich środowiska,
- podtrzymywanie więzi społecznych i komunikacji międzyludzkiej wśród senierek i seniorów⁹⁰.

W Polsce powstają trzy typy Uniwersytetów Trzeciego Wieku:

- działające w strukturach lub pod patronatem wyższej uczelni, kierowane najczęściej przez pełnomocnika rektora danej uczelni,
- powołane przez stowarzyszenia prowadzące działalność popularnonaukową,
- inne, działające przy domach kultury, bibliotekach, domach dziennego pobytu, ośrodkach pomocy społecznej itp.

W Polsce działa już ponad 380 Uniwersytetów Trzeciego Wieku, skupiających ponad 100 000 słuchaczek i słuchaczy.

Więcej informacji: www.utw.pl.

Program „Seniorzy w akcji” – Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”

„Seniorzy w akcji” to ogólnopolski konkurs dotacyjny realizowany przez Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę” ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności.

Motywacją do uruchomienia konkursu było wykorzystanie potencjału czasu wolnego, wiedzy i życiowego doświadczenia, jakim dysponują osoby starsze. Stowarzyszenie na swojej stronie internetowej pisze: „stawiamy na pracę ze starszymi liderami. Szukamy aktywnych osób 60+, które chcą połączyć rozwijanie własnych pasji i zainteresowań z działaniem na rzecz innych”⁹¹.

⁹⁰ www.utw.pl (dostęp z dnia 27 listopada 2013 r.).

⁹¹ www.seniorzywakkji.pl (dostęp z dnia 27 listopada 2013 r.).

Dotacje ze środków konkursu są przyznawane na realizację inicjatyw, które angażują osoby starsze do działania na rzecz otoczenia, promują współpracę międzypokoleniową i wolontariat osób starszych. Wsparcie w ramach konkursu mogą uzyskać przedsięwzięcia opracowane przez osoby 60+ we współpracy z wybraną organizacją czy instytucją nienastawioną na zysk, np. Uniwersytetem Trzeciego Wieku, fundacją, stowarzyszeniem, domem kultury, biblioteką albo spółdzielnią mieszkaniową. Osoby 60+ mogą zgłosić projekt samodzielnie lub we współpracy z osobą do 35. roku życia. Wśród nagrodzonych inicjatyw zdarzają się projekty rodzinne, opracowane wspólnie np. przez babcię i wnuczkę, matkę i córkę czy ojca i syna.

Szczególnie warte docenienia jest organizowanie konkursu w sposób przeciwdziałający wykluczeniu. Organizatorzy starają się docierać do osób w wieku 60+, które nie mają jeszcze doświadczeń w przygotowaniu i realizacji projektów. Proszą jedynie o krótkie uzasadnienie, dlaczego warto zrealizować projekt, w formie listu intencyjnego, a autorki i autorzy najciekawszych zgłoszeń zapraszani są na warsztaty, podczas których przygotowują pełny wniosek o dotację, pod kierunkiem ekspertek i ekspertów.

Warto podkreślić, że konkurs „Seniorzy w akcji” w sposób szczególny skierowany jest do Uniwersytetów Trzeciego Wieku. Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę” organizuje warsztaty dla słuchaczek i słuchaczy tych uniwersytetów oraz ich liderek i liderów, dotyczące m.in. nowych metod edukacji i zarządzania.

Więcej informacji: www.seniorzywakcji.pl.

Spółeczny Bank Czasu w Tczewie – Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej

„Bank Czasu – Bankiem Życzliwości” to projekt realizowany od 2007 r. przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Tczewie. Stanowi on modelowy przykład działań promujących ruch samopomocy i inicjatywę społeczną wśród osób niepełnosprawnych oraz starszych. Stwarza możliwość wzrostu jakości życia, rozwoju i zaspakajania potrzeb osób uczestniczących w projekcie w oparciu o zasadę pomocniczości oraz wykorzystuje kapitał społeczny tkwiący w społeczności lokalnej. Ideą „Banku Czasu” jest pośredniczenie we wzajemnej wymianie usług i pomocy pomiędzy jego uczestnikami w formie bezgotówkowej.

Tczewski projekt otrzymał nagrodę główną w kategorii „Najlepsze Partnerstwo Społeczno-Publiczne 2013 roku” (w konkursie organizowanym przez Program Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju, Biuro Projektowe w Polsce (UNDP) oraz Krajowy Ośrodek Europejskiego Funduszu Społecznego). Projekt jest realizowany w partnerstwie z 10 podmiotami sektora publicznego i społecznego, a zatem promuje zaangażowanie wielu podmiotów w tworzenie trwałych i stabilnych przedsięwzięć społecznych.

Działania podejmowane w ramach projektu „Bank Czasu – Bankiem Życzliwości” są skierowane do osób z niepełnosprawnościami oraz seniorów Tczewa, a tym samym odpowiadają na wyzwania demograficzne oraz przeciwdziałają wykluczeniu społecznemu obu tych grup. W katalogu tczewskiego „Banku Czasu” dostępnych jest 67 różnych usług (m.in. podwożenie samochodem, szkolenia z obsługi programów komputerowych, pomoc w organizowaniu imprez rodzinnych, wspólne spacerowanie).

W ubiegłych latach realizowane były także „Wakacyjne Warsztaty Banku Czasu” czy konferencje podsumowujące kolejny rok funkcjonowania tej formy samopomocy oraz służące jej upowszechnianiu⁹².

Program „Wspólny Żywiec” – Fundacja „Klamra”

Przykładem działań zmierzających do ograniczenia dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne jest program „Wspólny Żywiec”, realizowany przez Fundację „Klamra” na terenie Żywca i okolic od 2010 r. Celem programu jest przeciwdziałanie aktom nietolerancji i dyskryminacji, ze szczególnym uwzględnieniem jedynej mniejszości etnicznej w Żywcu – społeczności romskiej. Bardzo dobrą praktyką jest poprzedzenie podejmowanych działań rzetelną i kompleksową diagnozą społeczności lokalnej, zrealizowaną w latach 2010–2011, na podstawie której w fundacji zaplanowano kolejne działania i projekty wspierające integrację społeczną, budowanie postaw otwartości, tolerancji i przeciwdziałania dyskryminacji.

W ramach programu podejmowane były m.in. następujące działania:

- coroczna organizacja „Dnia Romskiego” lub „Dni Romskich”,
- warsztaty graffiti w szkołach,
- warsztaty dziennikarskie dla młodzieży,
- warsztaty „Aktywnie na rzecz tolerancji” dla edukatorek i edukatorów oraz animatorek i animatorów,
- warsztaty dla nauczycielek i nauczycieli.

Długofalowe założenia programu „Wspólny Żywiec” to integracja dzieci i młodzieży wywodzących się z różnych środowisk (m.in. na osiedlu socjalnym Kabaty), przełamywanie stereotypu homogeniczności społecznej miasta, a także wsparcie i zwiększenie aktywności instytucji publicznych (szkół, urzędów, Policji) na rzecz przeciwdziałania dyskryminacji i budowania postaw równościowych⁹³.

Więcej informacji: www.klamra.org/projekty/prawa-czlowieczne/wspolny-zywiec.

„Innowacyjni Romowie na rynku pracy” – Związek Romów Polskich

Dwie edycje projektu „Innowacyjni Romowie na rynku pracy” realizowane były przez Związek Romów Polskich w latach 2009–2013. Celem projektu była aktywizacja społeczno-zawodowa Romek i Romów z terenu całej Polski, a szczególnie interesującym działaniem – wykwalfikowanie i zatrudnienie asystentów zawodowo-socjalnych⁹⁴.

Asystenci zawodowo-socjalni to osoby pochodzenia romskiego, które działały na terenie całej Polski. Każdy z nich objął swoją opieką bezrobotnych Romów w wieku produkcyjnym.

⁹² www.bankczasu.mops.tczew.pl (dostęp z dnia 27 listopada 2013 r.).

⁹³ www.klamra.org/projekty/prawa-czlowieczne/wspolny-zywiec (dostęp z dnia 26 listopada 2013 r.).

⁹⁴ www.romowie.com/innowacyjni i www.romowie.com/innowacyjni2 (dostęp z dnia 26 listopada 2013 r.).

Zadania asystentek i asystentów zawodowo-socjalnych obejmują:

- współpracę z doradcami zawodowymi z Powiatowych Urzędów Pracy oraz pracownikami socjalnymi Ośrodków Pomocy Społecznej,
- badanie rynku pracy,
- rozpoznawanie możliwości, kwalifikacji oraz preferencji zawodowych podopiecznych,
- wyszukiwanie kursów zawodowych,
- wsparcie w kontaktach pomiędzy Romami a pracodawcami.

Asystent zawodowo-socjalny pełnił zatem funkcję pośrednika pomiędzy środowiskiem romskim a szeroko pojętym rynkiem pracy i wszelkimi instytucjami pośredniczącymi, ośrodkami pomocy społecznej i innymi instytucjami sektora publicznego i prywatnego.

Więcej informacji: www.romowie.com/innovacyjni oraz www.romowie.com/innovacyjni2.

Kampania „Jedni z wielu” – Fundacja Integracji Społecznej „Prom”

„Jedni z wielu” to kampania społeczna, której celem jest zmiana nastawienia Polaków i Polek do mniejszości romskiej, a w efekcie – umożliwienie Romom i Romkom z województwa dolnośląskiego pełnej integracji społecznej, rozwoju zawodowego oraz harmonijnego współżycia ze społecznością lokalną.

Fundacja „Prom” tak uzasadnia ideę projektu: „Romowie często spotykają się z uprzedzeniami lub innymi barierami, które utrudniają im integrację społeczną. «Jedni z wielu» to Romowie, którym integracja się udała. Ich portrety prezentujemy jako przykład, że jest to możliwe, jeśli społeczności lokalne nie będą negatywnie nastawione”⁹⁵.

Bohaterkami i bohaterami kampanii społecznej „Jedni z wielu” są polscy Romowie i Romki, sportretowani przez Chada Evansa Wyatta. Jego zdjęcia stały się materiałem do wystaw fotograficznych w poszczególnych miastach Dolnego Śląska, a całość projektu wieńczy publikacja, w której zgromadzono wszystkie portrety, wraz z krótkimi wywiadami. Album przybliży sylwetki polskich Romek i Romów, którzy są wykształceni, utalentowani i obdarzeni powszechnym szacunkiem społecznym ze względu na zawody, jakie wykonują i inne życiowe dokonania. Jest to głos osób reprezentujących stale powiększającą się grupę Romów, której zależy na integracji i harmonijnym życiu w ramach społeczności lokalnej.

Więcej informacji: www.jednizwielu.pl.

Lekcja Równości – Kampania Przeciw Homofobii

Projekt „Lekcja Równości” to wielokierunkowe przedsięwzięcie Kampanii Przeciw Homofobii, którego założeniem jest tworzenie szkół wolnych od dyskryminacji i homofobii, w których każdy uczeń i uczennica, niezależnie od orientacji seksualnej i tożsamości płciowej, ma równe szanse edukacyjne i czuje się bezpiecznie.

⁹⁵ www.jednizwielu.pl (dostęp z dnia 27 listopada 2013 r.).

W ramach projektu przygotowano stronę internetową www.lekcjarownosci.pl, dedykowaną nauczycielom i nauczycielkom, którzy w trosce o nauczaną młodzież chcą dowiedzieć się więcej o zjawisku homofobicznej przemocy w szkole i umieć na nią reagować. Na stronie można znaleźć informacje, jak w otwarty i kompetentny sposób rozmawiać o orientacji seksualnej z uczniami i uczennicami oraz przekazywać rzetelną wiedzę zamiast stereotypów. Autorki i autorzy projektu stwierdzają: „jesteśmy świadomi, że przyjazne nastawienie kadry nauczycielskiej i umiejętne poruszanie tematów różnorodności sprawia, że młodzi geje, lesbijki, osoby biseksualne i transpłciowe czują się w szkole bezpiecznie i mogą realizować swój potencjał edukacyjny na równi z rówieśnikami”⁹⁶.

W ramach projektu przygotowano także publikację *Lekcja Równości. Postawy i potrzeby kadry szkolnej i młodzieży wobec homofobii szkolnej* pod redakcją Jana Świerszcza (raport z badań empirycznych oraz komentarze ekspertek i ekspertów) oraz publikację *Lekcja Równości. Materiały dla nauczycieli i nauczycielek. Jak rozmawiać o orientacji seksualnej i wspierać młodzież* pod redakcją Jana Świerszcza⁹⁷.

Więcej informacji: www.lekcjarownosci.pl.

Program „Potrzebny Dom” – Stargardzkie Towarzystwo Budownictwa Społecznego

Stargardzkie Towarzystwo Budownictwa Społecznego (TBS) realizuje program „Potrzebny Dom – Programy Pomocy Mieszkaniowej”, w ramach którego powstają mieszkania dla grup osób ze szczególnymi potrzebami. Partnerami programu są: miasto Stargard Szczeciński, powiat Stargard Szczeciński, gminy powiatu stargardzkiego, Stowarzyszenie „Potrzebny Dom” i inne organizacje pozarządowe.

„Potrzebny Dom” został podzielony na 4 programy operacyjne umożliwiające uzyskanie mieszkania:

- „Bez Barier” – program mieszkaniowy dla osób z niepełnosprawnościami,
- „Nie Sami” – program mieszkaniowy dla osób starszych (budynek wyposażony w windę i system przywoływania, obsługiwany przez wolontariuszki i wolontariuszy mieszkających na osiedlu),
- „Na Start” – program mieszkaniowy dla usamodzielniających się wychowanków i wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych, w tym domu dziecka i rodzin zastępczych (osoby, które ukończyły 18 lat i przygotowują się do samodzielnego życia),
- „Nasz Dom” – program mieszkaniowy dla dzieci w wieku 4–18 lat, pozbawionych domu rodzinnego.

Mieszkania realizowane w ramach programu „Potrzebny Dom” są mieszkaniami wspomaganyymi (poza II etapem programu „Na Start”). Mieszkalnictwo wspomagane jest formą pomocy społecznej przygotowującą do prowadzenia samodzielnego życia lub zastępującą pobyt w placówce zapewniającej całodobową opiekę. Z jednej strony zapewnia to opiekę specjalistek i specjalistów, z drugiej – warunki samodzielnego funkcjonowania w środowisku, w integracji ze społecznością lokalną.

Więcej informacji: www.tbs.stargard.pl/index.

⁹⁶ www.lekcjarownosci.pl (dostęp z dnia 29 listopada 2013 r.).

⁹⁷ www.lekcjarownosci.pl/wp-content/uploads/2013/04/lekcja_rownosci_materiały.pdf (dostęp z dnia 29 listopada 2013 r.).

3.3. Możliwości finansowania działań w zakresie równego traktowania w funduszach strukturalnych Unii Europejskiej na lata 2014–2020

Od 2014 roku w Polsce możliwe będzie realizowanie projektów w ramach nowej perspektywy finansowej funduszy strukturalnych, która potrwa do 2020 r. Podobnie jak w poprzednim okresie programowania, możliwe będzie uzyskanie dofinansowania realizacji projektów inwestycyjnych, jak i projektów tzw. miękkich, zakładających przede wszystkim inwestowanie w rozwój zasobów ludzkich, w tym przeznaczonych na integrację społeczną, przeciwdziałanie dyskryminacji i włączenie społeczne. Obok programów krajowych, za wdrażanie których będą odpowiadać poszczególne ministerstwa, przewidziano 16 programów regionalnych, wdrażanych przez samorzady konkretnych województw. W przeciwieństwie do poprzedniego okresu programowania, w latach 2014–2020 nie przewidziano komponentu regionalnego w programach krajowych⁹⁸ – finansowanie projektów dotyczących rozwoju zasobów ludzkich na poziomie regionalnym będzie elementem regionalnego programu operacyjnego. Będzie on składał się zarówno z priorytetów inwestycyjnych, jak i priorytetów umożliwiających finansowanie projektów „miękkich”.

Programy krajowe

W ramach funduszy polityki spójności będzie realizowanych 6 krajowych programów, w tym jeden ponadregionalny dla województw Polski Wschodniej. Informacje o planowanych programach oraz proponowanych kwotach alokacji prezentuje poniższe zestawienie.

Tabela 6. Zestawienie programów krajowych przewidzianych do realizacji w ramach polityki spójności Unii Europejskiej w latach 2014–2020

Nazwa Programu	Zakres tematyczny	Planowana alokacja w mln euro
Program Infrastruktura i Środowisko	gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne	27 513,9
Program Inteligentny Rozwój	innowacyjność, badania naukowe i ich powiązania ze sferą przedsiębiorstw	8 614,1
Program Wiedza, Edukacja, Rozwój	rozwój kompetencji i umiejętności, włączenie społeczne oraz dobre rządzenie	4 419,3
Program Polska Cyfrowa	rozwój cyfrowy	2 255,6
Program Polska Wschodnia	rozwój wybranych regionów Polski Wschodniej	2 117,2
Program Pomoc Techniczna	wsparcie techniczne	700,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Założeń do Umowy Partnerstwa”.

⁹⁸ W okresie programowania na lata 2007–2013 w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki przewidziano priorytety wdrażane na poziomie krajowym (priorytety I–V) oraz na poziomie regionalnym (priorytety VI–IX).

Jak wynika z zestawienia, programem umożliwiającym realizację projektów dotyczących zatrudnienia, włączenia społecznego, edukacji, szkolnictwa wyższego i dobrego rządzenia, w tym projektów w zakresie równego traktowania, jest Program Wiedza, Edukacja, Rozwój „POWER”. Warto przy tym zauważyć, że program ten będzie realizowany na poziomie centralnym, dlatego też został on ukierunkowany na wsparcie o charakterze ogólnopolskim. Jak wspomniano, równolegle do niego realizowane będą programy regionalne (osobne dla każdego województwa), ukierunkowane na finansowanie projektów o mniejszej skali, skierowanych na wsparcie indywidualne.

W ramach Programu „POWER”⁹⁹ możliwe będzie m.in. dofinansowanie projektów dotyczących równego traktowania w ramach osi priorytetowej I. „Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji”. Wsparcie będą mogły uzyskać projekty dotyczące:

1) tworzenia warunków do wyrównywania szans płci na rynku pracy, takie jak:

- stworzenie modelu monitorującego różnice w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn wykonujących pracę o tej samej wartości,
- opracowywanie i wdrażanie zmian w zakresie równości szans płci na poziomie legislacyjnym, w tym przygotowywanie projektów zmian aktów prawnych,
- opracowywanie i wdrażanie modelowych programów przeciwdziałania dyskryminacji w miejscu pracy i w dostępie do zatrudnienia (np. programy wspierające przy wyborze ścieżki kariery zawodowej, programy promujące równy udział kobiet i mężczyzn na stanowiskach decyzyjnych),
- wsparcie rozwoju współpracy międzysektorowej na rzecz poprawy równości szans płci,
- opracowanie i wdrożenie standardów, programów i modeli opieki nad osobami zależnymi oraz godzenia życia zawodowego z prywatnym,
- promocja rozwiązań na rzecz godzenia życia zawodowego i prywatnego, w tym rozwiązań mających na celu zwiększenie aktywności zawodowej opiekunów dzieci w wieku do 3 lat i osób zależnych, m.in. podnoszenie kwalifikacji kadry samorządów gmin odpowiedzialnych za rozwój form opieki na dziećmi do 3 lat;

2) profesjonalizacji usług, narzędzi i instrumentów rynku pracy świadczonych na rzecz osób znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji, takie jak:

- modernizacja instytucji rynku pracy zajmujących się wspieraniem młodzieży poprzez poprawę efektywności struktur organizacyjnych oraz systemów zarządzania uwzględniających współpracę z pracodawcami i instytucjami szkoleniowymi oraz instytucjami pomocy społecznej,
- podwyższanie poziomu kompetencji i kwalifikacji kadry instytucji rynku pracy działających na rzecz młodzieży poprzez szkolenia, kursy, uzupełnienie wykształcenia,
- opracowanie i testowanie nowych rozwiązań i narzędzi aktywizacyjnych osób młodych oraz osób powyżej 50. roku życia,

⁹⁹ Opracowanie własne na podstawie: Program Operacyjny Wiedza, Edukacja, Rozwój 2014–2020, wersja 3.0 z dnia 6 września 2013 r. (projekt), www.efs.gov.pl/2014_2020/konsultacje/Documents/projekt_POWER_06092013.pdf (dostęp z dnia 7 grudnia 2013 r.).

- rozwiązania systemowe na rzecz rozwoju instrumentów wspierających zatrudnienie i utrzymanie się na rynku pracy osób niepełnosprawnych (m.in. opracowanie i rekomendacja nowych rozwiązań prawnych, badania, analizy i testowanie rozwiązań),
- opracowanie i testowanie standardów kontraktowania usług rynku pracy dla osób niepełnosprawnych (badania, analizy, stworzenie dobrych praktyk, wypracowanie rekomendacji i ich przetestowanie, stworzenie modelu);

3) poprawy jakości kształtowania polityki państwa na rzecz włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa, takie jak:

- zbudowanie i wdrożenie narzędzi monitorowania jakości (w tym skuteczności, efektywności, trafności) polityki państwa w obszarze włączania społecznego i zwalczania ubóstwa (w tym stworzenie katalogu wskaźników pozwalających prowadzić porównywalne oceny w ujęciu regionalnym),
- wspieranie budowania lokalnych i regionalnych strategii rozwiązywania problemów społecznych w celu właściwego projektowania zadań zmniejszających skalę ubóstwa między regionami z wykorzystaniem oceny zasobów pomocy społecznej,
- wypracowanie i wdrożenie systemowych rozwiązań na rzecz monitorowania sytuacji i potrzeb grup wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- wypracowanie i przetestowanie modelu systemu podatkowego i systemu transferów społecznych wspierających aktywność zawodową i ograniczających ubóstwo,
- badania i analizy w obszarze ubóstwa i wykluczenia społecznego;

4) poprawy jakości działań realizowanych na rzecz osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, takie jak:

- podnoszenie kompetencji kadr instytucji pomocy i integracji społecznej, kadr instytucji wspierania rodziny i pieczy zastępczej, kadr działających na rzecz osób niepełnosprawnych, a także kadr innych instytucji działających na rzecz włączenia społecznego i walki z ubóstwem (m.in. szkolenia, specjalizacje, studia, studia podyplomowe, samokształcenie),
- podnoszenie kompetencji, szczególnie w obszarach nowego zakresu zadań i ról pracownika socjalnego w celu podniesienia skuteczności prowadzenia pracy socjalnej,
- kształcenie nowych specjalności zawodowych dla zadań w pomocy i integracji społecznej (pracowników świadczących bezpośrednio usługi, specjalistów-tutorów).

Informacje o Programie Operacyjnym Wiedza, Edukacja, Rozwój można znaleźć na stronie: www.efs.gov.pl/2014_2020.

Programy regionalne

W ramach Regionalnych Programów Operacyjnych, odrębnych dla każdego z województw, możliwa będzie realizacja projektów dotyczących wspierania zatrudnienia i mobilności pracowników, wspierania włączenia społecznego i walki z ubóstwem, inwestowania w edukację, umiejętności i uczenia się przez całe życie oraz wzmocnienia potencjału instytucjonalnego i skuteczności administracji publicznej. Specyfika Regionalnych Programów Operacyjnych zakłada dofinansowanie projektów o mniejszej skali oddziaływania, skierowanych przede wszystkim do osób indywidualnych.

Za opracowanie treści programów i ich wdrażanie odpowiedzialne są samorzady województw, do których należy podjęcie decyzji o typach dofinansowanych projektów.

Informacje o poszczególnych Regionalnych Programach Operacyjnych można znaleźć na stronach internetowych samorządów województw.

4. Przypadki nierównego traktowania – zadania dla administracji regionalnej

Małgorzata Jonczy-Adamska, Michał Pawłęga

Poniżej przedstawiony został wybór kazusów i spraw dotyczących nierównego traktowania ze względu na różnorodne przesłanki. W każdym z przypadków wskazano, jakie działania zostały podjęte w związku z nierównym traktowaniem lub też jakie działania można podjąć, by do opisanych zdarzeń nie doszło.

Korzystanie z toalety w banku przez osobę starszą

Pan Józef, który jest emerytem, chciał skorzystać z toalety w banku, którego jest klientem. W związku z koniecznością załatwienia sprawy dotyczącej swojego konta spędził w dwóch bankach około godziny. W banku odmówiono mu takiej możliwości, informując o braku toalety dla klientów i klientek i odesłano go do pobliskiej stacji metra.

Pan Józef, któremu odmówiono możliwości skorzystania z toalety, pozwał do sądu dwa banki, których jest klientem. Powództwo dotyczyło naruszenia dóbr osobistych i doznanego upokorzenia. Sąd Okręgowy w Warszawie w tym precedensowym procesie orzekł, że bank jest zobowiązany do udostępniania toalety dla klientów i klientek, musi przeprosić klienta i zapłacić zadośćuczynienie w żądanej wysokości 7,5 tys. zł. Bank będzie musiał pokryć także koszty procesu.

Publikowanie informacji w Internecie wyłącznie w plikach graficznych (skany) uniemożliwiających wykorzystanie czytnika treści komputerowych

Jeden z urzędów miejskich z południowej Polski publikuje w Biuletynie Informacji Publicznej, zgodnie z obowiązującymi przepisami, projektowane i uchwalane akty prawne. Często jednak są one udostępniane tylko w formacie PDF, gdyż plik taki umożliwia zamieszczenie zeskanowanego dokumentu zawierającego podpisy. Jednocześnie ten format pliku nie jest możliwy do odczytania czytnikami ekranowymi, czyli oprogramowaniem, dzięki któremu osoby niewidzące i niedowidzące mogą korzystać z komputera.

Rozwiązaniem opisanej sytuacji jest publikowanie na stronach internetowych plików, w których jedynie strona zawierająca podpisy stanowi plik graficzny, pozostała zaś część dokumentu umożliwia jego odczytanie za pomocą czytnika treści komputerowych. Innym rekomendowanym rozwiązaniem jest umieszczenie na stronie treści dokumentu (np. w formacie html), w załączniku do niego zaś kopii (skanu) w wersji graficznej, zawierającej podpisy.

Szczegółowe wymagania dotyczące tworzenia rejestrów publicznych (w tym stron internetowych) dostępnych dla osób z niepełnosprawnością zostały zawarte w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych¹⁰⁰. Zastosowanie przepisów rozporządzenia umożliwia zapewnienie dostępu do treści serwisu internetowego i ich zrozumienie przez wszystkie korzystające osoby.

¹⁰⁰ Dz.U. z 2012 r. poz. 526.

Dostępność lokalu wyborczego dla osób z niepełnosprawnością ruchu

Agata jest osobą poruszającą się na wózku. Mieszka w Z. i chce wziąć udział w wyborach samorządowych. Niestety jej lokal wyborczy jest niedostępny dla osób z niepełnosprawnością ruchową.

Zgodnie z Kodeksem wyborczym¹⁰¹ wójt (burmistrz lub prezydent miasta) zobowiązany jest do udzielenia pomocy osobom zamieszkałym na terenie gminy, którym ograniczona sprawność fizyczna, psychiczna, umysłowa lub w zakresie zmysłów, utrudnia wzięcie udziału w wyborach. Oznacza to m.in. dostosowanie lokali wyborczych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Taki wymóg dotyczy co najmniej 1/3 obwodowych komisji wyborczych (czyli lokali wyborczych), przy czym do 2014 r. (w okresie przejściowym) wymóg ten został obniżony do 1/5 lokali. Docelowo jednak wszystkie lokale wyborcze powinny umożliwić głosowanie wyborcom z niepełnosprawnościami. Znaczenie tej regulacji jest szczególnie widoczne podczas wyborów samorządowych, gdy niedostosowanie lokali do potrzeb osób z niepełnosprawnością jest jednocześnie czynnikiem, który uniemożliwia niektórym wyborcom osobiste głosowanie w swoim okręgu wyborczym.

Zainteresowana osoba, dla której lokal wyborczy jest niedostępny, może złożyć skargę do jednostki samorządowej odpowiedzialnej za organizację wyborów na danym terenie.

Dostępność instytucji udzielających pomocy osobom z niepełnosprawnością

Mirek, osoba poruszająca się na wózku, postanowił udać się do siedziby Związku Rencistów, Emerytów i Inwalidów w Warszawie. Okazało się jednak, że siedziba organizacji znajduje się na 4 piętrze, do windy prowadzą schody, a domofon znajduje się na wysokości oczu dorosłej osoby pełnosprawnej. Dodatkowo przedstawicielka organizacji zażądała wyprowadzenia psa przewodnika, który pracuje z Mirkiem¹⁰².

Przepisy ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych¹⁰³ stanowią, że osoba niepełnosprawna wraz z psem asystującym ma prawo wstępu do obiektów użyteczności publicznej, a w szczególności budynków i ich otoczenia przeznaczonych na potrzeby administracji publicznej, wymiaru sprawiedliwości, kultury, oświaty, szkolnictwa wyższego, nauki, opieki zdrowotnej, opieki społecznej i socjalnej, obsługi bankowej, handlu, gastronomii, usług, turystyki, sportu, obsługi pasażerów w transporcie kolejowym, drogowym, lotniczym, morskim lub wodnym śródlądowym, świadczenia usług pocztowych lub telekomunikacyjnych oraz innych ogólnodostępnych budynków przeznaczonych do wykonywania podobnych funkcji, w tym także budynków biurowych i socjalnych.

W takiej sytuacji zainteresowana osoba może złożyć skargę w opisaney sprawie do władz organizacji, z której usług zamierzała skorzystać, a także wystąpić do administratora lub właściciela budynku z wnioskiem o dostosowanie lokalu do potrzeb osób poruszających się na wózkach.

¹⁰¹ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2011 r. Nr 21, poz. 112 z późn. zm.).

¹⁰² Kazus opracowany na podstawie tekstu M. Janczury „Zbyt sprawny, by go zranić”, w: Równi. Zbiór reportaży o dyskryminacji z uwzględnieniem perspektywy prawnej. Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego, Warszawa 2013.

¹⁰³ T.j. Dz.U. z 2011 Nr 127, poz. 721 z późn. zm.

Żądanie dodatkowych dokumentów od ucznia pochodzenia romskiego

Jasiek jest Romem. Skończył szkołę podstawową i wybierał się do gimnazjum. Kilka dni po złożeniu dokumentów osoba pracująca w sekretariacie szkoły przekazała mu, że brakuje jeszcze jednego dokumentu, tj. zaświadczenia o braku demoralizacji, podpisanego przez dyrektorkę ukończonej przez niego szkoły podstawowej.

W opisanej sytuacji szkoła opierała się na założeniu, że osoba pochodzenia romskiego jest zdemoralizowana – podobnych zaświadczeń nie żądano od uczennic i uczniów pochodzenia polskiego, co stanowi naruszenie zasady równego traktowania.

W opisanej sytuacji rodzice Jaśka mogą złożyć skargę dotyczącą żądania przedstawienia dodatkowych dokumentów do dyrektora szkoły. W przypadku jej negatywnego rozpatrzenia możliwe jest także złożenie skargi na działanie dyrektora do jednostki samorządowej prowadzącej szkołę, kuratorium oświaty oraz Rzecznika Praw Obywatelskich. Możliwe jest także skierowanie sprawy do sądu.

Osobne wejście do szkoły dla dzieci romskich

W jednej z wiosek na Podbeskidziu dzieci polskie i dzieci romskie wchodzą do szkoły osobnym wejściem i uczą się w niezależnych od siebie pomieszczeniach, właściwie bez kontaktu ze sobą.

Opisana sytuacja stanowi naruszenie konstytucyjnej zasady równego traktowania, przepisów ustawy o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, a także Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, co potwierdziło orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie D.H. i inni v. Republika Czeska, uznające tworzenie klas przeznaczonych wyłącznie dla dzieci romskich za praktykę dyskryminującą ze względu na pochodzenie etniczne¹⁰⁴. Stanowi ona przykład dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne, polegającej na separowaniu dzieci reprezentujących mniejszość romską od dzieci z większości polskiej. W opisanej sytuacji rodzice dzieci pobierających naukę w opisanej szkole mogą złożyć skargę dotyczącą nierównego traktowania do dyrektora szkoły. W przypadku jej negatywnego rozpatrzenia możliwe jest także złożenie skargi na działanie dyrektora do jednostki samorządowej prowadzącej szkołę oraz kuratorium oświaty, Rzecznika Praw Obywatelskich oraz skierowanie sprawy do sądu.

Dziewczęta romskie na lekcjach wychowania fizycznego

Florica jest Romką. Chodzi do gimnazjum, jednak nie bierze udziału w lekcjach wychowania fizycznego, podczas których często chłopcy i dziewczęta ćwiczą w jednej sali i na jednym boisku. Nauczycielka oskarża Floricę o nastoletnie „fochy” i lenistwo, grozi, że nie będzie klasyfikowana.

Zgodnie z kodeksem romskim (Romanipen) kobiety nie powinny odsłaniać przed mężczyznami dolnych partii ciała (podobnie jak u muzułmanek czy ortodoksyjnych Żydówek). Tej zasady przestrzegają również dziewczynki romskie od początku okresu dojrzewania. Nauczycielka, mając świadomość przynależności Floricy do mniejszości etnicznej, powinna zapytać dziewczynę o powód rezygnacji z ćwiczeń, tworząc przy tym atmosferę zaufania i życzliwości. Dziewczęta romskie, w tym Florica, mogłyby ćwiczyć w dresie lub w osobnej sali, bez obecności chłopców.

¹⁰⁴ W Polsce tzw. klasy romskie nie istnieją. Zostały stopniowo „wygaszone”, tak aby dać szansę uczęszczającym do nich uczennicom i uczniom na dokończenie rozpoczętego już etapu edukacji.

Podawanie tożsamości (pochodzenia narodowego lub etnicznego) osoby sprawcy w relacjach medialnych

Fragment tekstu zamieszczonego w jednym z dzienników: „12-letni chłopiec został napadnięty przez 16-letniego Roma, który go uderzył, próbował też wyrwać mu rower”.

W przypadkach gdy relacjonowane są przypadki popełnienia przestępstwa przez osobę należącą do grupy narażonej na dyskryminację lub nią zagrożonej (np. osoby pochodzenia romskiego, obcokrajowców) rekomendujemy nieumieszczanie w relacji informacji o pochodzeniu etnicznym lub narodowym sprawcy lub sprawcy, podobnie jak czyni się w przypadku informowania o przestępstwach, które popełniają osoby nienależące do mniejszości narodowych i etnicznych. Działanie takie przeciwdziała stygmatyzacji osób należących do tej grupy i pogłębianiu istniejących wobec niej stereotypów, np. związanych z postrzeganiem cudzoziemców jako stanowiących zagrożenie dla ładu i porządku publicznego. Szczegółowe wskazówki dotyczące języka służącego opisywaniu grup mniejszościowych można znaleźć w → podręczniku *Równe traktowanie w administracji publicznej*.

Wymóg podania numeru PESEL przy zapisie do szkoły

Anna jest Rosjanką mieszkającą od niedawna w Polsce. Chciała zapisać dziecko do szkoły, korzystając z systemu uruchomionego w Internecie. Okazało się jednak, że nie może tego zrobić, ponieważ dziecko nie posiada numeru PESEL. Na stronie internetowej nie znalazła się informacja, że w takim przypadku konieczna jest wizyta w Wydziale Edukacji i wypełnienie formularza papierowego, umożliwiającego zastąpienie numeru PESEL datą urodzenia dziecka.

W opisanej sytuacji zainteresowana osoba lub jej rodzice powinni wystąpić ze skargą do jednostki samorządowej odpowiadającej za organizację procesu rekrutacji, powołując się na dyskryminację ze względu na narodowość (obcokrajowcy w Polsce nie mają obowiązku posiadania numeru PESEL) i wzywając do stworzenia możliwości dokonania zapisu za pomocą systemu uruchomionego w Internecie.

Obowiązek przyjęcia dziecka cudzoziemskiego do szkoły¹⁰⁵

Rodzinie K. pochodzącej z Czeczenii odmówiono przyjęcia dziecka do szkoły, motywując odmowę brakiem meldunku dziecka w Polsce.

Zgodnie z art. 15 ust. 1 ustawy o systemie oświaty na osoby, które nie ukończyły 18 lat, nałożony jest obowiązek nauki. Obowiązkom szkolnemu podlegają wszystkie dzieci, aż do ukończenia gimnazjum, które znajdują się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, niezależnie od ich statusu prawnego, także cudzoziemcy – niezależnie nawet od tego, czy znajdują się w Polsce legalnie, czy też nielegalnie.

W opisanej sytuacji rodzice dziecka mogą złożyć skargę do dyrektora szkoły, który odmówił przyjęcia dziecka, z powołaniem się na przepisy ustawy o systemie oświaty. W przypadku negatywnego rozpatrzenia skargi możliwe jest także złożenie skargi na decyzję dyrektora do jednostki samorządu terytorialnego prowadzącej szkołę oraz kuratora oświaty i Rzecznika Praw Obywatelskich.

¹⁰⁵ Zestawienie regulacji prawnych dotyczących praw dzieci cudzoziemskich i dzieci uchodźców zostało opracowane przez Fundację „Dzieci Niczyje” i jest dostępne pod adresem: www.fdn.pl/regulacje-prawne-dot-sytuacji-dzieci-cudzoziemskich-i-uchodzcow?cat1=559&cat2=1268&cat3= (dostęp z dnia 3 grudnia 2013 r.).

Symbolika swastyki według prokuratora z Białegostoku

Prokurator Prokuratury Rejonowej Białystok-Północ odmówił wszczęcia śledztwa w sprawie swastyki namalowanej na murze. W uzasadnieniu tego postanowienia znalazł się m.in. argument, że swastyka niekoniecznie musi być kojarzona z faszyzmem, gdyż „w Azji jest powszechnie stosowanym symbolem szczęścia i pomyślności”.

Po nagłośnieniu sprawy przez media prokuratura okręgowa uznała decyzję o odmowie wszczęcia postępowania za błędną, kwestionując tezę, że swastyka niekoniecznie musi być kojarzona z ustrojem faszystowskim za „zdecydowanie nieprawdziwą”. Po zbadaniu innych spraw o podłożu rasistowskim i ksenofobicznym za błędne uznano również wcześniejsze decyzje prokuratury o odmowie wszczęcia śledztwa lub umorzeniu postępowania¹⁰⁶.

W opisanej sytuacji zainteresowana osoba lub instytucja może złożyć zażalenie na wydane postanowienie do jednostki nadrzędnej, tj. w opisywanym przypadku do prokuratury okręgowej.

Dziedziczenie mieszkania komunalnego po partnerce lub partnerze tej samej płci

Piotr mieszkał ze swoim partnerem przez 8 lat w należącym do niego mieszkaniu komunalnym. W 2011 r. partner Piotra ciężko zachorował i zmarł. Piotr zaczął ubiegać się o przydział mieszkania komunalnego na zasadach analogicznych do zasad odpowiednich dla wdów i wdowców. Miasto odmówiło mu jednak przydziału mieszkania, argumentując, że w Polsce nie zalegalizowano związków osób tej samej płci, a zatem wspólne zamieszkanie nie niesie żadnych skutków prawnych.

Po wyczerpaniu wszystkich możliwości zaskarżenia decyzji w Polsce Piotr zwrócił się ze skargą do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, uznając, że dopuszczono się wobec niego dyskryminacji ze względu na orientację seksualną poprzez pozbawienie go prawa do wstąpienia w stosunek najmu po śmierci swojego partnera. Trybunał uznał skargę za zasadną, tj. uznał, że Polska naruszyła art. 14 (zakaz dyskryminacji) w związku z art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego). Podobnego rozstrzygnięcia, lecz w sprawie innej osoby, dokonał Sąd Najwyższy w odpowiedzi na pytanie prawne zadane przez Sąd Okręgowy w Warszawie. W uchwale z dnia 28 listopada 2012 r. (sygn. akt III CZP 68/12¹⁰⁷) orzekł, że osobą pozostającą we wspólnym pożyciu z najemcą – w rozumieniu art. 691 § 1 Kodeksu cywilnego¹⁰⁸ – jest osoba połączona z najemcą więzią uczuciową, fizyczną i gospodarczą, a także osoba tej samej płci.

¹⁰⁶ www.bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,14202413,Jest_wniosek_o_odwolanie_szefa_Prokuratury_Rejonwej.html (dostęp z dnia 1 grudnia 2013 r.).

¹⁰⁷ „Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna” 2013, Nr 5, poz. 59.

¹⁰⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 121 z późn. zm.).

5. Urzędy odpowiedzialne za politykę równego traktowania i politykę antydyskryminacyjną na poziomie centralnym

Michał Pawłęga

Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania

Pełnomocnik jest odpowiedzialny za realizowanie polityki rządu w zakresie zasady równego traktowania, w tym przeciwdziałania dyskryminacji, w szczególności ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, wiek, niepełnosprawność oraz orientację seksualną. Do zadań Pełnomocnika należy w szczególności: opracowywanie i opiniowanie aktów prawnych w zakresie zasady równego traktowania, podejmowanie działań zmierzających do eliminacji lub ograniczania skutków naruszeń zasady równego traktowania, a także monitorowanie sytuacji w zakresie przestrzegania równego traktowania, występowanie do właściwych organów z wnioskami o wydanie lub zmianę aktów prawnych dotyczących równego traktowania oraz promowanie, upowszechnianie i propagowanie tej tematyki. Pełnomocnik koordynuje także *Krajowy Program Działań na Rzecz Równego Traktowania*.

Strona internetowa Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania:
www.rownetraktowanie.gov.pl.

Rzecznik Praw Obywatelskich

Rzecznik stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji RP oraz w innych aktach normatywnych, w tym również na straży realizacji zasady równego traktowania. W ramach swoich kompetencji Rzecznik – jako niezależny organ do spraw równego traktowania – pomaga ofiarom dyskryminacji, analizuje, monitoruje i wspiera równe traktowanie wszystkich osób, prowadzi niezależne badania dotyczące dyskryminacji, opracowuje i wydaje niezależne sprawozdania i zalecenia odnośnie do problemów związanych z dyskryminacją, a także współdziała ze stowarzyszeniami, ruchami obywatelskimi, innymi dobrowolnymi zrzeszeniami i fundacjami w zakresie równego traktowania.

Strona internetowa Rzecznika Praw Obywatelskich: www.rpo.gov.pl.

Rzecznik Praw Dziecka

Rzecznik działa na rzecz ochrony praw dziecka, w szczególności prawa do życia i ochrony zdrowia, prawa do wychowania w rodzinie, prawa do godziwych warunków socjalnych oraz prawa do nauki. Rzecznik podejmuje działania zmierzające do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem. Rzecznik upowszechnia również prawa dziecka oraz metody ich ochrony, szczególną troską i pomocą otaczając dzieci niepełnosprawne.

Strona internetowa Rzecznika Praw Dziecka: www.brpd.gov.pl.

Państwowa Inspekcja Pracy

Państwowa Inspekcja Pracy jest organem powołanym do sprawowania nadzoru i kontroli przestrzegania prawa pracy poprzez kontrole oraz działania prewencyjne. Państwowa Inspekcja Pracy udziela też bezpłatnie porad w zakresie prawa pracy.

Strona internetowa Państwowej Inspekcji Pracy: www.pip.gov.pl.

Pełnomocnik Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych

Pełnomocnik sprawuje merytoryczny nadzór nad wykonywaniem zadań wynikających z ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, prowadzi także interwencje w sprawach dotyczących osób z niepełnosprawnością.

Strona internetowa Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych:
www.niepelnosprawni.gov.pl

Rzecznik Praw Pacjenta

Rzecznik Praw Pacjenta jest centralnym organem administracji rządowej właściwym w sprawach ochrony praw pacjentów, określonych w ustawie z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta¹⁰⁹. Do zakresu jego zadań należy m.in. prowadzenie postępowań w sprawach praktyk naruszających zbiorowe prawa pacjentów, występowanie do właściwych organów z wnioskami o podjęcie inicjatywy ustawodawczej bądź o wydanie lub zmianę aktów prawnych w zakresie ochrony praw pacjenta, współpraca z organami władzy publicznej w celu zapewnienia pacjentom przestrzegania ich praw, przedstawianie właściwym organom władzy publicznej, organizacjom i instytucjom oraz samorządom zawodów medycznych ocen i wniosków zmierzających do zapewnienia skutecznej ochrony praw pacjenta oraz analiza skarg pacjentów w celu określenia zagrożeń i obszarów w systemie ochrony zdrowia wymagających naprawy.

Strona internetowa Rzecznika Praw Pacjenta: www.bpp.gov.pl.

¹⁰⁹ T.j. Dz.U. z 2012 r. poz. 159 z późn. zm.

